

พระมงคลวิเสสกถา

โดย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ญาณวรมหาเถระ)

วัดเทพศิรินทราวาส

พระมงคลวิเสสกถา

พ.ศ. ๒๕๖๔

นมตถุ สุตตสส.

อายุ วรรณ ยส กิตติ	สัคค อัจจาทูลินต์
รติโย ปตถยานน	อุพารา อปราปรา
อปปมาท ปัสสนติ	ปุลลทกิริยาสุ ปณทิตา
อปปมตโต อุโก อตถ	อริคคณหาติ ปณทิต
ทิฏฐเจ ฐมเม จ โย อตถ	โย จตถ สumpulายิก
อตถาภิสมา ธีโร	ปณทิตติ ปวจจติติ.

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระมงคลวิเสสกถา ประดับพระปัญญาบารมี เป็นประสาทนิยมมงคลานูโมทนา ในพระมหามงคลสมยาภิกษิตกาล ด้วยสมเด็จพระมพิตร พระราชสมภารเจ้า ทรงเจริญพระชนมายุมาโดยสวัสดิ์ บัดนี้มาประจวบสุรทินบรมราชสมภพ ทรงพระปรารภมามงคลสมัย ตรีสั้งให้ตั้งการบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระพุทธปฏิมา ประจำพระชนมายุ แลเฉลิมพระชนมพรรษาเนื่องเป็นงานเดียวกัน ทรงกระทำพุทธบูชา ด้วยเครื่องสักการภัณฑ์ เป็นต้นว่า ฐูปเทียนดอกไม้ ทรงบริจาโคตรจีวรพัสดุร์ ชัชชโภชอาหาร สมณบริขารเป็นไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวน ๆ ควรแก่นิยมในพระราชพิธี ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลนี้แด่อารักขเทวดาผู้อุปการะอภิบาลพระองค์มาเป็น ธรรมบรรณาการปัจจุการกิจ

อันเทวดาพลีนี้ เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งซึ่งพุทธศาสนิกบริษัทได้นำเพ็ญเป็น อาจิณวัตร มีพระพุทธภาษิตตรัสแก่เจ้ามทานามลิจฉวีว่า เป็นอธิธานิยธรรม ยิ่งความ

เจริญให้เกิดแก่ผู้บำเพ็ญ มีความสังเขปว่า กุลบุตรผู้เป็นชัตติยราช ได้รับมรธาภิเษกแล้ว ก็ดี มียศไม่ถึงนั้น แต่เป็นผู้ครองแคว้นสืบมาโดยวงศ์ก็ดี เป็นแต่นายทัพ นายกอง นายบ้านก็ดี แม้โดยย่ำต่ำ เป็นใหญ่เฉพาะในสกุลหนึ่งก็ดี มาสักการะเทวดาเหล่า พลิปฎิคาหกผู้รับปลักรรม ด้วยโภคทรัพย์ที่แสวงหาได้มาแล้วโดยธรรมสุจริต เทวดาทั้งหลายนั้น อันกุลบุตรสักการะแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยจิตเป็นกุศลกอบปร ด้วยเมตตา หวังให้กุลบุตรนั้นดำรงชนมาอายุยืนนาน กุลบุตรอันเทวดาอนุเคราะห์ด้วย กัลยาณจิตอย่างนั้นแล้ว เป็นหวังความเจริญได้ไม่มีความเสื่อมเลย

แลเทวดาจะอนุเคราะห์กุลบุตรนั้น ก็เพราะมีคุณสมบัติเป็นปัจจัยมีกำลังเหตุตั้งนั้น สมเด็จพระโลกนาถเจ้าจึงตรัสพระธรรมเทศนาเป็นคาถาพจนประพันธ์ว่า **หิโต พหุณฺณํ ปฏิปชฺช โภเค** กุลบุตรมาปฏิบัติโภคทรัพย์ เกื้อกูลแก่ชนมาก **ตํ เทวดา รกฺขติ ฌมฺมคฺคตํ** เทวดาย่อมรักษากุลบุตรนั้น ผู้อันธรรมค้อมครองแล้ว

พหุสฺสุตํ สีลวตฺตปฺปนํ

ฌมฺเม จิตํ น วิชหาติ กิตฺติ

เกียรติย่อมไม่ละกุลบุตรนั้นผู้เป็นพหุสุต ถึงพร้อมด้วยศีลแล้วตร ตั้งอยู่ในธรรม

ฌมฺมญฺจํ สีลสมฺปนฺนํ

สจฺจวาที หิริมนํ

เนกขํ ฌมฺโพทนสฺเสว

โก ตํ นินฺนิตฺตุมรหติ

ใครควรจะนิพนทากุลบุตรนั้น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล มีหิริในใจ บริสุทธิ์ดุจแห่ง นิกะแห่งทองชมพูนท

เทวาปี นํ ปสฺสนฺติ

พฺรหฺมุนาปี ปสฺสีโต

ทั้งเทวดาทั้งพรหมย่อมพากันสรรเสริญกุลบุตรนั้น

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในอภิถักจิตสมัยนี้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่พระพุทธศาสนาแลมหาชนทั่วไป ทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลแก่ อารักขเทวดาแลวัดถุเทวดา เป็นธรรมบรรณาการปัจจุปรการกิจ ต้องด้วยธรรมเนียมของ พุทธศาสนิกบัณฑิต ดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามา เมื่อพร้อมด้วยประโยชน์สมบัติ จะพึงอำนวยพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล พระชนมสุขสถาพรแต่สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า และเป็นพลวปัจจัยให้เทพเจ้าอภิบาลรักษาพระองค์ ให้ทรงนิราศ สรรพภยุ่ทวันตรายทุกทิพาราตรีกาล

อิโต ปรี ปวกขามิ
 วุจฺจมานํ หิ สุตฺวาน
 มหาราชาทิราชสฺส
 ตโต สมฺปาทนตฺถาย
 สมฺมาว ปทหนฺตสฺส
 ตปฺปจฺจยา ชนินฺทสฺส

ตํ ตํ วิเสสมฺจฺคํ
 โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต
 ภเวยฺย กตฺตฺกามตา
 ภิชฺชโยภาวาย สพฺพลา
 ธฺมฺเมเน ปฺปฏิปชฺชโต
 สฺลียา สุวตฺถิ มจฺจคํ

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานเลือกสรรคุณสมบัติที่ตั้งแห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามีคุณวิเศษมาถวายวิสัยนา เพื่อประดับพระปัญญาบารมี ได้ทรงสดับแล้ว ทรงพระปัจจเวกษณ์ด้วยกำลังพระปรีชาญาณ พระราชปณิธาน เพื่อจะทรงบำเพ็ญจะพึง เกิดมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าแต่นั้นทรงพระราชอุทิศสาหะโดยอาการอันชอบ เพื่อจะยังคุณสมบัตินั้น ๆ อันยังขาดให้บริบูรณ์ เพื่อเพิ่มพูนส่วนที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้วให้ ภิชฺชโยยิ่ง ทรงปฏิบัติอยู่โดยราชธรรม พระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลจะพึงสำเร็จแต่ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เพราะพระราชจรรยานั้นเป็นปัจจัย

ในศกนี้ (พ.ศ. ๒๔๖๔) ได้เลือกมาถวายวิสัยนา ๓ ประการ คือ กาลัญญุตตา ๑ อรรถจริยา ๑ รัฏฐากิपालโนบาย ๑

กาลัญญุตตาข้อต้นนั้น มีพรรณนาว่า เวลา คือคราวครั้งอันสมควรหรือเป็นโอกาส ชื่อว่ากาลในที่นี้ บุคคลผู้รู้จักกาลเช่นนั้นชื่อว่า กาลัญญู ความเป็นผู้เช่นนั้นชื่อว่ากาลัญญุตตา ความเป็นผู้รู้จักกาล คุณข้อนี้เป็นสำคัญในอันประกอบการงานนั้น ๆ ถ้าบุคคลไม่เป็น กาลัญญู ถึงคราวที่ควรทำ ก็หาทำไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะคลาดจากประโยชน์ที่ควรจะได้ควรถึง ประโยชน์ซึ่งได้อยู่แล้ว ก็กลับจะเสื่อมเสียไป ภัยอันตรายก็ได้ช่องที่จะเกิดมี ข้อนี้พึงสาธกด้วยที่ชาวชวชาติกตอนต้น ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองแคว้นกาสิ เสด็จ กริธาพลเพื่อจะไปตีโกศลรัฐ พระเจ้าที่ฆิติผู้ผ่านสมบัติในอาณาจักรนั้น ทรงพระดำริเห็นว่า พระองค์มีอาณาเขตน้อย ทรงขัดสนรีพลพาหนะคลังคัสตราวุธยุทธภัณฑ์ แลนางอัน เป็นที่รวบรวมเสบียงอาหารก็บกพร่อง ไม่บริบูรณ์มั่งคั่ง ไม่มีทางจะต่อยุทธ์กับพระเจ้า พรหมทัตผู้มีกำลังใหญ่ แม้แต่เพียงศึกเดียวเท่านั้น ครั้นลงพระสันนิษฐานเช่นนี้ ก็ทิ้ง พระนครเสีย ปลอมพระองค์พาพระมเหสีประลาตไป พระเจ้าพรหมทัตก็ได้โกศลรัฐโดย ง่ายดาย ไม่พักต้องรบด้วยพลนิกาย ซ้ำยังจับพระเจ้าที่ฆิติกับพระมเหสีได้ในภายหลังอีกด้วย เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า โกศลรัฐซึ่งเป็นประเทศน้อยตั้งอยู่ติดต่อกับแคว้นกาสิอัน

เป็นประเทศใหญ่ เมื่อยังทรงอิสรภาพด้วยตน ก็ชอบแต่จะตระเตรียมรู้พลพาหนะนางคลัง
ตั้งสมทรัพย์พัสดุศัตรูราชยุทธภัณฑ์แลเสบียงอาหาร จัดการป้องกันรักษาแลรับตั้งหน้า
ทำนุบำรุงเตรียมตัวไว้ให้สมบูรณ์ เพื่อจะได้เกิดทรัพย์ เป็นเครื่องเพิ่มพูนกำลังยิ่งขึ้นไป
จนสุดวิสัยที่อาจจะเป็นไปได้ อันกิจเช่นนี้จำจะต้องจัดทำให้พร้อมสรรพไว้ในเวลาสงบ
ยังไม่มีศัตรูมารบกวน ไม่ควรจะประมาทเลินเล่อปล่อยไว้ให้ขาดตกบกพร่อง จะตระ
เตรียมเฉพาะในเมื่อยามต้องการ ไหนเลยจะทันทั่วทั้งที่ การละเลยให้ล่วงเวลา เป็นเหตุ
แห่งหายนะเมื่อภายหลัง ดังที่สาธกมานี้

อนึ่ง คนผู้ไม่รู้จักกาล แม้เมื่อทำกิจก็ทำให้ผิดสมัย คือด่วนทำเสียแต่เมื่อยัง
ไม่ทันถึงเวลา การงานก็ไม่สำเร็จผลดี ข้อนี้พึงเห็นอุทาหรณ์ในเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู
ผู้ครองแคว้นมคธ ทำสงครามกับพวกกษัตริย์ลิจฉวี ผู้ครองแคว้นวัชชี ในเวลาเธอกำลัง
ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรม พริกพร้อมเป็นสมานฉันท์ ช่วยกันต่อสู้ป้องกันอาณาจักรด้วย
ความองอาจ ท้าวเธอก็ไม่สามารถจะได้ชัยชนะสมหวัง ต่อภายหลังต่อกลอุบายปล่อย
วัสสการพรหมณ์มาห้อมล้อม ไปยุยงลิจฉวีราชให้แตกสามัคคีจากกัน จึงได้มีชัย ได้
แคว้นวัชชีมาอยู่ใต้อำนาจของพระองค์ ข้อนี้ก็ให้ลงสันนิษฐานว่า ครั้งก่อนยังไม่เป็นเวลา
การจึงไม่สำเร็จสมหมาย ครั้นภายหลังประกอบกลอุบายถูกราวจึงสำเร็จได้ นี่เป็นเรื่อง
สาธก แม้ในคัมภีร์ชาดกท่านก็ได้ยกความข้อนี้ขึ้นแสดงในบาทคาถา โดยความเป็น
ราชาธิบดีของพระเจ้าคามณีว่า

อปี อตรมานานํ

ผลาสาว สมิขมตติ

เออ ก็ ความหวังในวิบุลผล ย่อมสำเร็จแก่บุคคลผู้มีปรีชาญาณ ค่อยประกอบการงาน
โดยอุบาย ไม่มักงายด่วนเห็นแต่ได้เข้าว่า ดังนี้

อีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อถึงเวลาก็หาประกอบกิจที่จะพึงทำไม่ ปล่อยให้กาลล่วงไปเสีย
แล้ว จึงปรารถนาจะทำ ณ ภายหลัง เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะคลาดจากประโยชน์ที่จะพึงได้พึงถึง
ข้อนี้มีเรื่องพระเทวทัตเป็นนิตศนอุทาหรณ์ พระเทวทัตนั้นในภายก่อนที่เธอยังสามารถ
ก็มีได้นิยมในพระโอวาทอนุศาสน์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระศาสดา ซ้ำก่อน
เวราฆาตคิดร้ายในพระองค์ แต่ก็ไม่สำเร็จตามประสงค์ที่มุ่งหมาย ครั้นภายหลังอาพาธหนัก
เมื่อกำลังพักอยู่ที่คยาสิลประเทศ กลับจิตหวนคิดถึงพระบรมศาสดา อ้อนวอนพวกศิษย์
ให้พาไปพระเชตวัน ยังไม่ทันได้เฝ้า ก็พอเกิดวิบัติมาตัดชีวิตสังขาร ซึ่งพระโหราณาจารย์

กล่าวว่า ต้องแผ่นดินสูบ หากว่าในเวลาสามารถ เธอไม่ประมาทเช่นนั้น ก็น่าจะได้บรรลุธรรมพิเศษส่วนโลกียะโลกุตระโดยควรแก่ปฏิปทา นี้มากลับจิตได้ในเวลาไม่ทันโอกาส จึงได้คลาดจากประโยชน์คุณที่ควรจะได้ควรถึงเช่นนี้ แม้ในคัมภีร์ชาดก ท่านก็ได้ยกความซอ้ขึ้นแสดงในคาถา โดยความเป็นภษิตของอาจารย์ทศปาโมกข์ในเมืองตักกศิลา ผู้สอนมานพ ๕๐๐ ให้เล่าเรียนศิลปศาสตร์ มานพคนหนึ่งรับใช้ไปหาพิน ไปเชื่อนเสีย ครั้นสายัณสมัยเก็บอะไรไม่ทัน หักได้ไม้กุ่มสดกลับมา อาจารย์ยกเรื่องนี้เป็นอุบัติเหตุแล้ว แลกเล่าวดีให้เป็นคติของมานพทั้งปวงว่า

**โย ปุพฺเพ กรณียานิ
วรุณกฺกฺขํ ภณฺโฆ**

**ปจฺจา โส กาคฺมุจฺจติ
ส ปจฺจา อนุตฺตปฺปติ**

บุคคลใดไม่ทำกิจที่ตนควรจะทำเมื่อมาก่อน เขาปรารถนาเรียบร้อยจะทำเมื่อภายหลัง บุคคลนั้นก็เป็นดังมานพผู้หักไม้กุ่ม ย่อมร้อนรุ่มในเวลาหลังจะนี้ แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงพระปรารภความคลาดจากประโยชน์ เพราะคลาดจากเวลา ทรงภษิตพระคาถาว่า

อฺภูจฺจานกาคฺมุหิ อนุจฺจทาโน

ยฺวา พลฺลํ อาลสิยํ อฺปโต

ชนผู้ยังหนุ่ม มีกำลังว่องไว แต่เข้าไปถึงความคร้าน ไม่ขยันในการที่ควรจะทำ

สํสนฺนสงฺกปฺปมโน กุสฺสีโต

ปญฺญา ย มคฺคํ อลฺโส น วิญฺหติ

มีใจในอันดำริจมเสียแล้ว มัวแต่เกียจคร้าน ย่อมจะไม่ได้ประสบพบพานซึ่งทางหรือบรรลุโลกุตระมรรคด้วยปัญญา พระพุทธภษิตข้อนี้ควรเป็นอนุศาสน์ เครื่องเตือนใจของชนผู้ตั้งอยู่ในวัยอันเจริญ เพื่อไม่มัวเมาเพลิดเพลิน เร่งรีบประกอบความเพียรในสมัยที่ตนยังสามารถ จะได้ไม่คลาดจากประโยชน์ที่จะพึงได้ ทั้งในทางโลกทั้งในทางธรรม

บุคคลไม่รู้กาล แม้ถึงคราวก็ไม่ประกอบกิจ หรือทำก็ให้ผิดเวลา ด่วนไปบ้าง เข้าไปบ้าง ย่อมดำเนินในทางแห่งความเสื่อมเสียนานัปการ มีตัวอย่างดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามาในหนหลัง เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จึงประทานพระบรมพุทโธวาทเนื่องด้วยการรักษาตนไว้ว่า

นคฺริ ยถา ปจฺจนฺตํ

คฺุตฺตํ สนฺตรพาทิรํ

นครอันตั้งอยู่สุดแดน เป็นเมืองหน้าศึก ชนทั้งหลายป้องกันรักษา เป็นกวดขันทั้งภายในภายนอกฉนั้นใด เอว โคเปถ อุตฺตานิ ท่านทั้งหลายจงระวังรักษาตนฉนั้นนั้น ขโณ มาโว อฺปจฺจคา ขณะอย่าได้ล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย

ขมาตีตา หิ โสจนุตติ

นिरยมุหิ สมปปีตา

เพราะชนทั้งหลาย อันขณะล่วงไปแล้ว ย่อมโศกเศร้ารันทด ไปเต็มแน่นอยู่ในนิริยาบาย
ดังนี้

บุคคลผู้เป็นกัลยาณู รู้จักกาลสมัย ทำธุระให้สบเวลา ได้ชื่อว่าปฏิรูปการผู้ทำสมควร
ย่อมจะได้บรรลุลความเจริญด้วยวิบุลผลตั้งต้นแต่โคกสมบัติ พระคันถรจนอาจารย์จะลำแดง
ความซอมนี่ให้ซัด จึงซักเรื่องจุลลกเศรษฐีมากล่าว ในคัมภีร์อรรถกถาชาดกยกย่อ
สรรเสริญความหมั่นของจุกพกเตวาลิก ผู้รับใช้ของเศรษฐี ที่รู้จักประกอบพณิชยกรรม
ให้ถูกราวนิยาม สั่งสมโภคทรัพย์เป็นอันมากขึ้นได้ในไม่ช้า ต่อมาก็ได้รับตำแหน่ง
เป็นเศรษฐีใหญ่ ปรากฏในประหมชน ให้สมกับกาลานิพนธ์ว่า

อปฺปเกนปิ เมธาวิ

ปากฺเณน วิจกฺขโณ

สมฺภูจาเปติ อุตฺตานิ

อณฺเฏ อคฺคิวิ สนฺธมฺ

บุคคลผู้มีปรีชาฉลาดคาดเห็นเหตุผลประจักษ์ ย่อมยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในยศศักดิ์ศฤงคาร
ด้วยทรัพย์ที่เป็นต้นทุนแม้มีประมาณน้อย จุจนผู้ก่อไฟนิตเดียวให้เป็นกองโตขึ้นได้ ฉะนั้น
แม้สมเด็จพระบรมโลกนาถ ก็ได้ตรัสประกาศสรรเสริญบุรุษเห็นปานนั้น ด้วยพระพุทธร-
พจนประพันธ์ว่า

ปฏิรูปการี ฐรฺวา

อฺภูจาทา วินฺทเต ธนํ

ชนผู้มีกิจธุระ ตั้งอุตสาหกรรม ทำให้สมควร คือให้ต้องตามกาลเทศะโดยปกติตนย่อมจะ
ได้ทรัพย์มาเป็นผลแห่งความประกอบชอบ ดังนี้

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะหมายบุคคลเป็นเจ้าการ ถึงอย่างนั้นก็เป็
นสาธารณะทั่วถึงแก่ชนผู้เนื่องกันเป็นหมู่เหล่า เช่นจำพวกที่รวมกันเข้าตั้งอยู่เป็นปึกแผ่น
แน่นหนา กล่าวโดยอุปจารโวหารว่าประเทศหรือชาติ ใหญ่หรือน้อยก็ตามที่ ต่างคนตั้ง
อยู่ในสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นใจเดียวกัน มีความหมั่นประกอบกิจธุระให้ต้องตามกาลเทศะ
ไม่ปล่อยปละละเลยให้อากุล เป็นปฏิรูปการีแล้ว ประเทศหรือชาตินั้น ก็มั่งคั่งสมบูรณ์
ด้วยโภคทรัพย์ อันจะเป็นกำลังในที่จะจัดการป้องกันทำนุบำรุงให้ยิ่งขึ้นจนเต็มที่ แต่
นั้นเกียรติยศอำนาจสง่าราศีก็จะเกิดขึ้นตามกันโดยลำดับ เป็นที่นับถือแลเกรงขามของ
ประเทศหรือชาติอื่น ๆ เป็นอันตั้งตนได้ แลสามารถรักษาตนด้วยตนเอง ความเจริญ
สมบูรณ์เกิดมีแก่หมู่ชน เป็นผลแห่งความประกอบชอบนั้น พึงสันนิษฐานเห็น เช่น
กาลีรัฐในทิวเขาชวต กซึ่งได้ยกเป็นนิทศนะไว้แล้วในหนหลัง

กาลัญญุตามีอรรถาธิบายดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามา ย่อมสำหรับกับกาลิกกิจ คือธุระอันจะพึงทำ เป็นคราวเป็นสมัย

อีกบรรยายหนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักใช้เวลาในวัน ๆ ก็ชื่อว่ากาลัญญุต เป็นคุณที่จะพึงปรารถนาในนิพพานกิจ คือธุระอันจะพึงทำเนื่องไป ความปล่อยให้เวลาเสียไปเพียงใด เป็นความเสียประโยชน์เพียงนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงประทานพระบรมพุทโธวาท แก่ภิกษุทั้งหลายไว้เป็นเครื่องเตือนจิต ดังนี้ว่า

กถมฺภูตสฺส เม รตฺตนิทฺวา วิติปตฺตตีติ ปพฺพชิตฺเตน อภิญฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ
อันผู้เป็นบรรพชิต ควรพิจารณาคำนี้เนื่อง ๆ ว่า เราเป็นอยู่อย่างไร วันคืนเปลืองไป ๆ ดังนี้ เวลาที่เปลืองไปย่อมไม่กลับหลัง จึงควรตั้งใจให้เปลืองไปด้วยดี พระองค์จะทรงแสดงแบบอย่างในข้อนี้ อันสมแก่ภิกษุผู้บรรพชิตเพศ จึงทรงแจกนิเทศแห่งกาลัญญุตวิภังค์ ดังนี้ว่า **อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาลํ ชานาติ** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักกาลว่า นี้กาลแห่งอุเทศ คือเรียนหรือบอกบาติ นี้กาลแห่งปริจฉา คือถามหรือใช้อธิบายความแห่งอุเทศนั้น นี้กาลแห่งอันบำเพ็ญเพียร นี้กาลแห่งอันหลีกเร้นพักผ่อน ภิกษุเป็นผู้รู้จักกาลฉะนี้ ในฝ่ายคฤหัสถ์สมณพาล พระองค์ก็ตรัสพระพุทธนิพนธ์ ทรงแสดงอย่างไว้ทั้งข้างเสียทั้งข้างดี ดังนี้ว่า

อตีสํ อติอุณฺหํ

อติสายมิตํ อหุ

อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมุนฺเต

อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเว

ประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปล่วงซึ่งหมู่ฆานพผู้มีการงานอันสละเสียด้วย อ่างเลกว่า หนาวนัก ร้อนนัก เวลาเย็นนักแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

โย จ สิตฺถจฺจ อุณฺหฬจ

ติณฺหา ภิกฺขโย น มลฺลยติ

กํ ปรุสฺสกิจฺจานิ

โส สุขา น วิหายติ

ส่วนชนใดไม่สำคัญเห็นหนาวแลร้อนยิ่งกว่าหญ้า อธิบายว่า ตินชาติเป็นของไม่สำคัญ ในเมื่อนำเข้าไปเทียบด้วยไม้ใหญ่ฉนั้นใด หนาวแลร้อนก็เป็นไปตามฤดูกาล ไม่ควรถือเป็นประมาณ ในเมื่อนำเข้าไปเทียบกับเวลาที่จะต้องเสียไป ชนนั้นทำกิจของบุรุษอยู่ ย่อมไม่คลาดจากสุข ดังนี้ บุคคลผู้รู้จักใช้กาลให้มีผลเพียงไร ก็จัดว่าเป็นปฏิรูปการี ผู้มีปกติทำสมควร ย่อมอาจประกอบกิจให้ไ้ระเบียบไม่อาคูล ก็สามารถจะทำธุระให้ไ้บุญลย์กว่าชนผู้ไม่รู้จักใช้เวลา ถึงปราชญ์ผู้ปรีชาคิดประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์นั้น ๆ ขึ้นมาหลาย

ก็ด้วยความมุ่งหมายว่า จะได้ใช้เวลาให้จตุระเป็นที่ตั้ง ความประพฤติแม่นยำในเวลา ยังเป็นธรรมเนียมที่จำปรารถนา ก็ด้วยความประสงค์ดุจเดียวกัน กาลัญญุตานในอรรถวิภักดิ์หลังนี้ ย่อมสำหรับกับนิพัทธกิจ

บุคคลผู้ออกาลัญญุตาน ไม่รู้จักกาลแลประกอบการทำงานให้ผิดเวลา มิใช่ว่าจะนำหายนะมาแก่ตนเท่านั้นก็หาไม่ ย่อมยังความเสียหายให้เกิดแก่ผู้อื่นอันเนื่องด้วยตนได้ด้วยเหมือนกัน เช่นแม่ทัพไม่เป็นกาลัญญุตาน ยกพลเข้าจู่โจมตีข้าศึกในเวลายังไม่เป็นที่จำเป็นจะเสียร้พลเป็นอันมากในอันชั่วเหตุ แลอาจถึงปราชัยเสียประเทศบ้านเมืองก็เป็นได้ แม้ในคัมภีร์ชาตก ท่านก็ได้ยกความข้อนี้ขึ้นบรรหาร โดยความเป็นภษิตของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ติโกผู้ชันไม่เป็นเวลา ไม่แน่นอนสับสน ยังพวกมานพผู้เรียนมนต์ให้ลุกขึ้นไม่เป็นกำหนด ต้องเสียประโยชน์ในการเรียน เป็นข้อเปรียบด้วยความเป็นไปของหมู่ชนด้วยพจนนิพนธ์ว่า

อมาตยาปิตุสวทุโธ

อนาจริยกุลเล วลี

นาย กาลมกาล วา

อภิษานาติ กุกุกุโณ

ไก่อนี้มิได้เจริญในสำนักมารดาบิดามีได้อยูมาในตระกูลอาจารย์จึงไม่รู้จักกาลที่ควรหรือไม่ควร ดังนี้ สัปปุริสบุคคลตั้งต้นแต่พระพุทธเจ้าลงมา ย่อมตั้งอยู่ในกาลัญญุตาน ประกอบกิจให้ถูกแก่สมัย รู้จักใช้เวลาให้เป็นผล จัดว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย คุณข้อนี้จึงนับว่าเป็นสัปปุริสธรรมประการหนึ่ง

อันกาละนี้ ได้ชื่อว่ามีความเปลี่ยนแปลงไป ก็เพราะอาศัยการแปรแห่งความเป็นไปของโลกสันนิวาส คือหมู่สัตว์มีโลกเป็นที่อยู่อาศัย แลโลกสันนิวาสนี้ ก็เป็นสังขตธรรม อันเหตุปัจจัยแต่งขึ้น ย่อมตั้งอยู่ในวิสัยของธรรมดา ตั้งหน้าแต่จะตกลง จำต้องมีกำลังทานไว้จึงจะทรงอยู่ได้ แต่กำลังนั้นมีปกติไม่เสมอกัน ยิ่ง ๆ หย่อน ๆ ข้อนี้เป็นเหตุแปรของฝ่ายที่อ่อน เพื่อได้กำลังพอกัน ไม่เช่นนั้นก็ทรงอยู่ไม่ได้ดุจพัสตุนั้น ๆ ไม่มีอะไรทานก็มีปกติตกลงสู่ฐพิศล แม้บุคคลประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นได้ อันจะให้คุณหรือโทษแก่โลกทั้งปวงหรือแต่โดยเอกเทศ ก็ยังเป็นเหตุแห่งความแปรของโลกได้ เหตุตั้งนั้น สังขารพิเศษ คือสิ่งที่ปัจจัยปรุงขึ้นแปลกๆ จึงปรากฏเป็นของประณีตสุกใสณ กาลกลางคาบ ทูรพลเลวทรามในกาลกลางครั้ง เปลี่ยนเป็นยุคเป็นสมัยไป

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เข้าพระราชหฤทัยความเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปตามกาลฉะนี้ จึงได้ทรงเลิกถอนแก้ไขพระราชกำหนดขนบธรรมเนียมของเก่าที่

ล่วงกาลสมัย แลทรงบัญญัติเพิ่มเติมของใหม่ที่ถึงคราวขึ้นให้สมแก่เวลา แลทรงจัดการป้องกันรักษาทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรให้ถาวรวัฒนา ดำรงความเป็นเอกราช ปราศจากอุปสรรคภัยพิบัติอุปัทวันตรายโดยอนेกประการยังยืนสืบต่อมาจนกาลทุกวันนี้ จักว่าเป็นผลมีมาเพราะพระสัพปุริสธรรม คือกาลัญญุตานเป็นเหตุ พระคุณข้อนี้จึงนับว่าเป็นมงคลพิเศษอันล้ำเลิศ ให้เกิดพระราชสิริสวัสดิ์เกษมศานต์เป็นประการที่ต้น

กาลัญญุตาน ความเป็นผู้รู้จักกาล เป็นคุณสมการอย่างสำคัญในอันบำเพ็ญประโยชน์ตนแลชนอื่น หรือประโยชน์ในโลกนี้แลโลกหน้า เป็นอุปการแก่พระพุทธศาสนาแลพระราชอาณาจักรทั่วไป ไม่ทำให้ชีวิตเป็นหมัน ปล่อยให้คืนวันล่วงไปเปล่า เสียเวลาคราวสมัย เป็นพลวปัจจัยอุดหนุนอรรถจริยา ซึ่งจะรับพระราชทานถวายวิสัยนาต่อไป ในวาระที่ ๒

อรรถจริยานั้น คือราชกิจที่ทรงประกอบ ด้วยตั้งพระราชหฤทัยจะให้ประโยชน์แก่พระราชวงศานุวงศ์เสวกราชบริพารแลทวยประชาราษฎร์ ตลอดถึงพระราชอาณาจักร ด้วยสามารถทรงชักนำในอนวัชชจริยาภิจักรการาปณะ คือการให้กระทำการที่ปราศจากโทษ กอปรด้วยหิตานุหิตประโยชน์อันเกื้อกูลแก่ตนแลชนทั้งหลายสงเคราะห์เข้าในรัฐฎาภิบาลนโยบายแผนกหนึ่ง ซึ่งทรงบำเพ็ญเป็นพระนิพัทธจริยา แลทรงพระอุตสาหะอุดหนุนในทางพระพุทธศาสนา คือกุศลสมาทาปะนะ ได้แก่การชักชวนในกุศลสุจริต สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้าคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ตั้งพระราชหฤทัยทรงแสวงหาประโยชน์ เพื่อเอื้อนชนนิกกรเข้าขอบขันธสีมาอยู่เป็นนิตย์ นอกจากทรงบำเพ็ญราชกิจส่วนรัฐฎาภิบาลนโยบาย ก็ยังทรงชวนชวายชักชวนให้ประกอบกิจอันปราศจากโทษ เพื่อให้ได้ประสพสุขประโยชน์ตามสมควรแก่กาลสมัย อันจะพึงมีอีกส่วนหนึ่งต่างหาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลกาลิกทานบริจาคในคราวก่อน ๆ เช่น กฐินเชลยศักดิ์ แลพระราชกุศลถวายเป็นสังฆทานในครั้งหลังนี้ เช่น โรงเรียนหนังสือไทย ซึ่งจักโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ยัตถุ ในพระนามสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชอุปัชยาจารย์ พระราชทานโอกาสแก่พระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดถึงประชาชน ให้ได้ช่องโดยเสด็จในการพระราชกุศลเนื่อง ๆ มา ทรงแสดงพระราชอัธยาศัยอันเต็มด้วยพระเมตตา กรุณา เมื่อแผ่ทั่วไปในประชุมพสก ตามเยี่ยงอย่างของมรรคทายกผู้มีจิตโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อในขณะเมื่อบำเพ็ญทานด้วยตนเอง ย่อมชักชวนชนอื่นให้บำเพ็ญตาม ดังมีเนื้อความที่สรรเสริญไว้ในเรื่องต่าง ๆ โดยอนุรูปแก่เหตุว่า **เอโก อุตตนา จ เทหิ ปรลยจ**

สมათเปติ โส นิพพตตนิพพตตภูฏาเน โภคสมปทญจ ลกติ ปริวารสมปทญจ
 ความว่า ทายกผู้หนึ่งยอมให้ทานด้วยตนเองด้วย ย่อมชักชวนผู้อื่นด้วย ทายกผู้นั้นจะได้
 โภคสัมปทาทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วแลเกิดแล้ว ดังนี้ มหาชนได้ฟัง
 พระบารมีแล้ว แลเจริญด้วยกุศลสุจริต สมด้วยพระพุทธานุภาพว่า

ยถา หิ ปพฺพโต เสโถ อรณฺณสมฺมึ พุรหาวเน

เป็นต้น ความว่า ภูเขาคีลามืออยู่ในป่าใหญ่ หมูไม่ได้อาศัยภูเขานั้นเจริญงอกงามใหญ่โต
 อยู่ในอรัญ ฉนฺได

ตถาว สีสสมฺปนฺนํ สทฺธํ กุลปฺตตํ อิธ

บุตรภรรยาพวกพ้องญาติสหายมิตร แลคนผู้พึ่งเลี้ยงชีวิต ย่อมอาศัยกุลบุตรผู้มีศรัทธา
 ถึงพร้อมด้วยศีล แลเจริญด้วยคุณสมบัติแลวิบากสมบัติในโลกนี้ ก็ฉนนั่น

ตฺยสฺส สีสวโต สีสํ จาคํ สุจฺริตานิ จ

ชนเหล่านั้นที่เป็นผู้มีปัญญา ได้เห็นศีลบริจาคนั้นแลสุจริตของกุลบุตร ผู้มีศีลนั้นเป็นตัวอย่าง
 ก็ยอมจะนิยมกระทำตาม **อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน** ครั้นประพฤติธรรมสุจริต อันนำไปสู่
 สวรรค์สุดดีในโลกนี้แล้ว ผู้ที่ยังใคร่กามคุณารมณ์ ย่อมจะเพลิดเพลिनบันเทิงในเทวโลก
 พระคุณข้อนี้นับเป็นเหตุยมงคลอันพิเศษส่วนปรหิตปฏิบัติ

กาลัญญาตากับอรรถจริยา ๒ ประการ อันประชุมชนผู้มีปรีชาญาณบำเพ็ญให้
 เป็นธรรมสามัคคี ก็จะมีเกิดสิริสวัสดิความเจริญแก่ตน ๆ และประชาชนในประเทศ เป็น
 พลวเหตุอันแรงกล้า เกื้อกูลสนับสนุนรัฐาภิบาลนโยบายข้อที่ ๓ ซึ่งมีเนื้อความดังจะ
 รับพระราชทานถวายวิสัยขนาดต่อไป

รัฐาภิบาลนโยบายนั้น คือวิธีปกครองพระราชอาณาจักร จะรับพระราชทานชักมา
 ถวายวิสัยขนาดเพียงสังคหะหรือสงเคราะห์ คือการรู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน คุณข้อนี้เป็น
 กำลังสำคัญอันควบคุมความสามัคคีแลอุปถัมภ์ให้ดำรงมั่น เหตุตั้งนั้น พระโบราณจารย์
 จึงได้แสดงไว้ โดยความเป็นราชกรณียะของพระเจ้าแผ่นดินประการหนึ่ง ในสังคหวัตถุ
 กถา แลจักรพรรดิวัตร ในสังคหวัตถุถุถานั้น ท่านแสดงสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ
สสฺสเมธํ ทรงพระปัญญาในการบำรุงธัญญาหารให้บริบูรณ์ในพระราชอาณาเขต ๑
ปฺริสเมธํ ทรงพระปรีชาญาณในการสงเคราะห์ราชบุรุษ ๑ **สมฺมาปาสํ** ทรงรู้จักผูกคล้อม
 น้ำใจคนให้นิยมยินดี ๑ **วาจาเปยฺยํ** ตรีสพระวาจาอ่อนหวาน ควรดื่มไว้ในใจ ทำความ

เป็นที่รักให้เกิด ๑ สีสักหวัดดูนี้เป็นอุบายวิธีให้เกิดรัฐสมบัติ ซึ่งได้นามบัญญัติว่า **นิรคคัล** สถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย จนถึงวางใจได้ มีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นคำรบ ๕. กติกรรมการทำนาเป็นกำลังใหญ่ของประเทศแถบบูรพทิศ ดุจภาษิตว่า **นคฺติ ธณฺยสมิํ ฐนํ** ทรัพย์อันจะเสมอด้วยข้าวเปลือกย่อมไม่มี เมื่อราษฎรทำนาได้ผลดี ประเทศย่อมมีความสมบูรณ์ การบำรุงกสิกรรมจึงเป็นราชกรณียะของพระเจ้าแผ่นดิน ชื่อว่า **สสุสมธํ** ประการหนึ่ง ราชบุรุษผู้รับราชการทั้งฝ่ายเสนาทั้งฝ่ายเสนา ย่อมไม่มีโอกาสที่จะประกอบกิจเพื่อประโยชน์ตน จึงเป็นคนควรจะได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต แลเป็นกำลังในราชกิจ เป็นผู้ควรยกย่องไว้ในฐานันดรเป็นพิเศษจากราษฎรสามัญ เพื่อมีอำนาจในราชกิจนั้น ๆ อันเป็นหน้าที่ การบำรุงราชบุรุษจึงเป็นราชกรณียะของพระมหากษัตริย์เจ้า ชื่อว่า **ปฺริสเมธํ** อีกประการหนึ่ง พณิชยกรรม การค้าขาย ย่อมเป็นสิ่งที่มุ่งหมายอันสำคัญของประเทศส่วนหนึ่ง คู่กับกสิกรรม เมื่อพวกเขาณิชประกอบกิจค้าขายมีผล รัฐมณฑลย่อมมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน พระเจ้าแผ่นดินจึงควรทรงเป็นพระราชธุระ ในอันบำรุงการค้าขายให้เป็นไปโดยสะดวก นี้เรียกว่า **สมุมาปาสํ** ทรงรู้จักผูกคัล้องน้ำใจคนอีกประการหนึ่ง วาจาย่อมเป็นเครื่องส่ออัธยาศัยของบุคคล เมื่อพระมหากษัตริย์ตรัสกะชนทั้งหลาย ด้วยพระวาจาอภิปรายอ่อนหวาน ทรงทำพระราชปฏิสันถารทักทายโพรยปรายทั่วไป เขาย่อมเห็นพระราชอัธยาศัยว่า ทรงพระเมตตาอารี แต่นั้นก็จะมี ความจงรักภักดีรักใคร่ในพระองค์ การตรัสพระวาจาอ่อนหวาน จึงเป็นราชกรณียะอันพระภูบาลจะพึงทรงทำ ชื่อว่า **วาจาเปยฺยํ** อีกประการหนึ่ง เมื่อประชาชนทุกจำพวกได้รับทำนุบำรุงให้มีกำลังเลี้ยงตนได้แล้ว ประเทศย่อมสงบราบคาบจากโจรภัย มีเรื่องเล่าไว้ว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงพระราชดำริจะระงับโจรผู้ร้ายในพระราชอาณาเขต ทรงพระสันนิษฐานตามคำของพราหมณ์ปุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลงพระราชอาชญา ไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจรที่จับได้นั้นเป็นแต่บางราย โจรที่เหลืออยู่ยังเบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราโชบาย ทรงสงเคราะห์ชนชาวนาด้วยพันธุ์พืชข้าวปลูก แลเครื่องอุปกรณ์สำหรับกสิกรรม ทรงอุปถัมภ์พวกเขาณิชด้วยทรัพย์เป็นต้นทุน ทรงอุดหนุนราชบุรุษด้วยเบี้ยเลี้ยง แลเบี้ยหวัด ให้มีกำลังเลี้ยงตน แลชวนชวายนในการงาน พวกเขาชนาแลพวกเขาณิชการมีทางหาเลี้ยงชีวิต ย่อมไม่ประพฤติทุจริตทางโจรกรรม พวกเขาชนาได้รับราชอุปถัมภ์พอเพียงแล้ว ย่อมประพฤติเป็นธรรมในหน้าที่ ไม่เห็นแก่ทรัพย์อันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบ รัฐชนบทก็ประกอบด้วย

ความสงบราบคาบปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลาย ต่างชวนช่วยในกิจของตน ๆ เต็มใจ แบ่งผลถวายเป็นราชพลี เพิ่มพูนทวีพระราชทรัพย์ขึ้นอีกมากมาย ทั้งได้ความสุขกาย เบิกบานใจ ยังบุตรให้พื่อนที่อกไม่ต้องตื่นตระหนกสะดุ้งหวาดเสียว อยู่ด้วยความวางใจ เสมือนไม่ต้องลงลิ้มประตุเรือ่น นี้รัฐสมบัติเรียกว่า **นิรคคัล** คือสถานที่ราบคาบ ปราศจากโจรภัย ราวกับไม่ต้องลงลิ้มประตุเรือ่น ในจักรพรรดิวัตรจำแนกประเภทชนที่ พระมหากษัตริย์จะพึงทรงทำนุบำรุงไว้เป็นเหล่า ๆ คืออันโตชน คนภายในราชสำนัก ๑ พลกายกองเสนา ๑ กษัตริย์เจ้าพระนครอื่น ๑ พระราชวงศานุวงศ์ ๑ พรหมณ์ผู้ คฤหบดีราษฎรชาวชนบท ๑ พรหมณ์ผู้สมณะ ๑ พระมหากษัตริย์เจ้าปฐพีทรงพระปรีชา มีพระกรุณาทรงสงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยอุบายนั้น ๆ ย่อมทรงสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจ ไว้ได้ในสามัคคีธรรม ได้อาศัยเป็นกำลังป้องกันแลบำรุงพระราชอาณาจักรให้เกษมสถาพร. แลพระเจ้าแผ่นดินนั้นเหมือนดวงศศิธรอันปรากฏแก่ประชุมชน ต่างคนต่างหวังพระ ราชานุเคราะห์ พระองค์ทรงพระปรีชาญาณในอันพระราชทานให้เหมาะแก่ทั่วถึง ไม่เช่นนั้น นั้น ก็พึงยังอริคือความริษยาให้เกิดในหมู่ชน เสียผลในทางรักษาสามัคคี สังคหะที่ พระเจ้ามูรธาภิษิตราชทรงบำเพ็ญชอบ ย่อมเป็นอุบายประกอบชักนำให้เกิดสามัคคีธรรม เป็นกำลังแห่งพระราชอาณาจักร จัดเป็นมงคลอันอุดมประการที่ ๓

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญสังคหกิจเป็นพระอาจิณวัตร เสมอมา แลยังทรงมั่นในพระราชปฏิปทานี้ ทรงสอดส่องหาวิธีเป็นเครื่องสงเคราะห์อยู่ เป็นนิตย์ พระราชจรรยานี้จะพึงประสิทธิพระราชสิริสวัสดิ์ศุภวิบูลผลแต่สมเด็จพระ ๑ เจ้า กับรัฐมณฑลตามสมควรแก่กาลเวลา

ธรรม ๓ ประการ คือ กาลัญญุตตา อรรถจริยา รัฐฐาภิบาลนโยบาย เป็นคุณอัน ล้ำเลิศให้เกิดุศสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้ปฏิบัติบำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่ามงคลพิเศษแต่ละประการ มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัยนา ด้วยประการฉะนี้

พระสงฆ์ทั้งปวงระลึกถึงพระมหากุรุณาทีคุณราโชปการ ได้ฟังพระบารมีโพธิสมภาร โดยทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ มีความร่มเย็นเป็นสุขสบาย ได้ประพฤติปฏิบัติกายวาจาใจตามพระธรรมวินัยเต็มอหิยาศัย จึงได้พริกพร้อมกันตั้งใจ อวยชัยถวายพระพร เพื่อสมเด็จ ๑ เจ้าได้เสด็จอยู่ยังยี่นถาวร ในมโหศวิรายราชสมบัติ ทรงเจริญด้วยพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒน์ชัยมงคล ทรงเพียบพูนด้วยพระศุภมณูญผล ทุกทิพาราตรี ด้วยวิสัยตยาธิษฐานที่จะรับพระราชทานถวาย ดังต่อไปนี้

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ
 สุธิ โหตุ มหาราชา
 ยสสา เตชวา จาปี
 สทา ภทรานิ สมฺปสฺสํ

คุณฺหิ ปรีภาวิโต
 ทิมายู อุกฺโตภโย
 ภาณฺมา วิย วฑฺฒยํ
 รชฺชํ กาทฺเตสุ โสตุถินา

ขอสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันพระคุณวิเศษอุดมมงคลนั้น ๆ อบรมแล้ว
 จงทรงพระเกษมสุขทุกทิพาราตรีกาล ดำรงพระชนมายุยืนนาน หากยันตรายแต่ที่ไหน ๆ
 มิได้ ทรงพระเจริญไพบูลย์ด้วยพระราชอิสริยยศเดชานุภาพดังดวงภาณฺมาศปราศจาก
 เมฆมลโปกิเลส ได้ทอดพระเนตรเห็นแต่ผลอันเจริญทุกเมื่อไป เสด็จสถิตในราชมไหศวรรย์
 โดยสวัสดิ์ ปกครองรัชสีมามณฑลให้สมบุรณฺสมพระราชประสงค์

สาธุ อารกฺขกา เทวา
 สรณฺจมนฺทลํ ภูปี

วตฺถุเทวา มหิทฺธิกา
 อภิปาเลนฺตุ สพฺพทา

ขออารักขเทวดาแลวตฺถุเทวาผู้ดำรงมหิทฺธิฤทธิ์ ได้รับอนุโมทนาส่วนพระราชกุศล
 เทวดาพาลี จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษา สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับรัฐมณฑล
 ให้ทรงสถาพรปราศจากเลี่ยนดัสกรทั่วทุกทิศ บันดาลความสงบให้เป็นที่นิรันดร

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 มหาสงฺฆํ ปิโพเธสิ

อตุตฺถํ ฐมฺมมชฺฌคา
 อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมอันสูงสุดแล้ว ยังสงฆ์หมู่ใหญ่
 ให้ตรัสรู้ เบิกบาน ตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จัดว่าพระรัตนตรัย คือวัตรุประเสริฐให้เกิด
 ความยินดี ๓ ประการ แม้ต่างกันโดยวัตรุว่า พุทฺโธ ฐมฺโม สงฺโฆ ดังนี้ ก็จริงอยู่
 ถึงอย่างนั้นก็เป็นอันเดียวกันโดยอรล เพราะไม่แยกจากกันไปได้ พระพุทธเจ้าตรัสรู้
 พระธรรมก่อนแล้วสอนให้ผู้อื่นตรัสรู้ตาม พระธรรมนั้นอันพระสงฆ์ได้ทรงไว้ แล
 พระสงฆ์เล่าก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เนื่องกันเป็นอันเดียวกัน พระรัตนตรัยนี้
 บริสุทธิอุดมประเสริฐในโลก ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิอย่างยิ่งแก่ผู้เลื่อมใสแล้ว ใคร
 ความบริสุทธิแก่ตน ปฏิบัติโดยชอบ ความบริสุทธิจากกิเลสทั้งปวง เป็นความดับจากทุกข์
 ทั้งหมด พระนิพพานเป็นสันติวาทธรรมชาติสุญอย่างยิ่ง คือว่างจากกิเลสแกลองทุกข์
 ทั้งหมดนั้น ได้ชื่อว่าเป็นบรมสุข ด้วยลัจจวาจาภาษิตนี้ ขอความสวัสดิ์จงเกิดมีในกาลทุก
 เมื่อ ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัยเป็นปฏิพาหนโยบายกางกั้น ขออุปัทวันตรายแลอุปสรรค

คือข้อติดขัดทั้งหลาย จงอย่าได้ถูกต้องพ้องพานซึ่งสยามรัฐมหาชนบทนี้ในกาลไหน ๆ
 จงบำราศไกลด้วยประการทั้งปวง ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็น
 ผู้มีอายุยืนนาน แลความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบุลผลนั้น ทั้งสุข
 โสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไปแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
 กับพระบรมราชวงศ์ ผู้ทรงอภิบาลสยามรัฐมหาชนบทนี้ ขอเทพเจ้าผู้สิงสถิตในสยามรัฐ
 มณฑล ตั้งต้นแต่พระราชนิเวศน์ตลอดเขตรัชสีมา ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
 ได้ทรงบูชาแล้วด้วยธรรมพลีแลอามิสพลี จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสมเด็จบรมบพิตร
 พระราชสมภารเจ้า กับรัฐมณฑล ด้วยนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฐวิบุลผลอันเป็นหินทานุหิตประโยชน์
 แลคอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญ อย่าให้เกิดมี

สิทธิมงคล สิทธิมงคล
เอตสมิ รตนตฤยสมิ

สิทธิมงคล อิทํ ผลํ
สมปสถานเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แต่
 สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชหฤทัยเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้
 สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ เทอญ ขอถวายพระพร.

พ.ศ. ๒๕๖๕

พระคุณพิเศษส่วนอรรถสมบัติ จะถวายวิสาขนาด้วยอภายนธรรมแลอุบายโกศล ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะถวายวิสาขนาด้วยรัฐฐาภิบาลโนบาย พอเป็นนิตศนัย

อภายนธรรมนั้น คือพระราชกุศลบุญกิริยาสัมมาปฏิบัติ ส่วนอ่อนน้อมแก้วยุทธิบุคคล แลธรรมที่ชอบ อันสมเด็จพระเจ้าได้ทรงประพฤติเป็นอาจิณวัตรเสมอเป็นนิตยสมเด็จพระเจ้าทรงกอบด้วยพระราชกุศลสมภารบุญญาธิการบารมีมาสโมสรเพิ่มพูนผลการวิบากขันธอันมโหฬาร ให้ทรงสมบุรณ์ด้วยพระชาติสมบัติในเบื้องต้น เป็นที่นิยมนับถือแห่งอเนกชนนิกร ดังอุทาหรณ์ที่แสดงไว้ในพระบาลีประเทศว่า อุกโต สุขาโต มาติโต จ ปิติโต จ มีพระชาติอันดีทั้งฝ่ายพระชนนี ทั้งฝ่ายพระชนกนาล เป็นอุภัยปักษ์ สัสสุทธคหณโก ประสูติจากพระครรภ์อันบริสุทธิ์ อุกขิตโต อนุปกฏโร ชาติวาเทน ไม่มีใครพูดคัดค้านติเตียนได้ ด้วยกล่าวถึงพระชาติ แลได้เสด็จเถลิงถวัลยราชมโหฬารยศสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์เจ้าปฐมพีมณฑล ต้องด้วยลักษณะในพรหมภษิตนิพนธ์ว่า

ขตุติโย เสฏฺโฐ ชเนตสุมี

เย โคตตปฏิสارين

พระมหากษัตริย์เป็นใหญ่ในหมู่คนผู้รังเกียจด้วยโคตร นับว่า **ชาติวุฑฺโฒ** ทรงพระเจริญด้วยพระชาติแล้ว แต่ดังนั้นยังทรงอ่อนน้อมแก่ท่านผู้เจริญโดยวัย ดังทรงยกย่องพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ทรงเจริญพระชนมพรรษาไว้ในที่กุลเชษฐ แลทรงแสดงเคารพเป็นพิเศษตามสมควร นับว่า **กุลเสฏฺฐาปจายี** ทรงอ่อนน้อมแก่ผู้ใหญ่ในราชตระกูล ชื่อว่าทรงเพิ่มพูนวัตรบทของสัปบุรุษบุคคล นับเป็นที่ ๒ รองมาตาปิตุปฏิฐานกิจ มาในบัณฑิตภษิตว่า

มาตาเปติกรํ ชนตุํ

กุลเสฏฺฐาปจายินํ

สณฺหํ สขิลสมภาสํ

เปสฺสเนยฺยปฺปทายินํ

มจฺเจรวินเย ยุตตุํ

สจฺจํ โภธาภิภูํ นรํ

ตํ เว ทเวา ตาวตีสตา

อาหุ สปุริโส อิติ

เทพเจ้าชั้นดาวดึงส์สวรรค์ ได้กล่าวสรรเสริญรชนนั้นผู้เป็นคนเลี้ยงมารดาบิดา สัมมา-
 คารวะแก่ผู้ใหญ่ในตระกูล มีวาจาละเอียด เจรจาแต่ถ้อยคำอันจะก่อให้เกิดมิตรสันถวะ
 เว้นคำส่อเสียดให้เขาแตกร้าง ประกอบตนในอุบายเครื่องบำบัดมัจฉริยโทษ ครอบงำ
 ความโกรธเสียได้ ตั้งอยู่ในสัตย์ในธรรม ว่าเป็นสัตบุรุษ ดังนี้ อนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์
 ที่ทรงเจริญพระชนมายุกว่า แลข้าพหุละอองฐิติพระบาทผู้เจริญวายุกาล สมเด็จพระเจ้า
 ได้พระราชทานเงินตรากับฝัารคน้ำเสมอมา ข้อนี้อุโลมเข้าในอภายนธรรม มาใน
 คำสุภาษิตประพันธ์ว่า

เย วุฑฒ์ อภายนติ
 ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม จ ปาส์สา

นรา ฐมฺมสุส โกวิทา
 สมปราโย จ สุขคฺคิ

ความว่า ชนทั้งหลายเหล่าใดฉลาดในธรรม ย่อมคำนับนอบน้อมผู้เจริญเป็นอาจิณปฏิบัติ
 ชนเหล่านั้น อันบัณฑิตพึงสรรเสริญในปัจจุบัน แลสัมปรายภพเบื้องหน้าของชนเหล่านั้น
 ก็เป็นสุคติ ดังนี้ ในกาลานี้แสดงวุฒบุคคลเป็นสรรพสาธารณะไม่จำกัด ควรจัดประเภท
 พรรณนาได้เป็น ๓ คือ **ชาติวุฑฺโฒ** ผู้เจริญโดยชาติ ๑ **วยุวุฑฺโฒ** ผู้เจริญโดยวัย ๑
คุณวุฑฺโฒ ผู้เจริญโดยคุณ ๑ ในวุฒบุคคล ๓ ประเภทนั้น ท่านผู้สูงสุดโดยชาติที่
 มหาชนนับถือว่าเป็นใหญ่มีกษัตริยมหาศาลเป็นต้น ชื่อว่า **ชาติวุฑฺโฒ** ผู้เจริญโดยชาติ
 ผู้ใหญ่โดยกำเนิด ท่านผู้สูงอายุ ชื่อว่า **วยุวุฑฺโฒ** ผู้เจริญโดยวัย ผู้ใหญ่โดยอายุกาล
 ท่านผู้ทรงคุณสมบัติความดีมากในสันดาน ชื่อว่า **คุณวุฑฺโฒ** ผู้เจริญโดยคุณ ผู้ใหญ่
 โดยความดี วุฑฺบุคคล ๓ ประเภทนี้ ควรแก่อภายนธรรม คือ **อภิวาทน์** การกราบไหว้
ปจฺจฺจฺฐาน์ การลุกขึ้นรับ **อาสนทาน์** การให้อาสนะที่นั่ง **มคฺคทาน์** การหลีกเลี่ยงให้
สภฺการครุการมานนฺปุชา ทำการสักการเคารพนับถือบูชา เมื่อบุคคลมานนอบน้อมบุคคล
 ทั้ง ๓ นั้น ด้วยอาการมาตรว่าพอเป็นสามิจิกรรม ก็อาจเปลื้องคำครหา แลห้ามกิริยา
 ไม่สุภาพเสียได้ ทำตนให้เป็นคนมีอหยาตย์อันงาม ได้นามว่า **ปริสฺสณฺญ** ผู้รู้จักประชุมชน
 เป็นบุคคลที่บัณฑิตพึงสรรเสริญ เมื่อมารำพึงถึงกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติของท่านวุฒบุคคล
 อันอำนวยผลให้ท่านสมบูรณ์ด้วยชาติอันประเสริฐ เกิดในตระกูลอันสูง มีชนมาอายุยืน
 เป็นเหตุแล้ว แลเคารพนอบน้อมโดยสถาน เป็นดังภษณะที่รองกุศลสุจริต เป็นธรรมคารวะ
 ธรรมบูชา พร้อมด้วยอาการกายวาจาจิต ครบทวารตริยนี้ จัดเข้าในวิถีอภายนมัยกุศล
 ท่านพรรณนาว่า อาจอำนวยอิฐวิบุลผลในปัจจุบัน ดังแสดงไว้ในพระพุทฺธทษิตกาลา
 ประพันธ์ว่า

อภิวัตน์ลีลิต

นิจัน วุฑฒาปจายีโน

จตุตธาโร ฐมา วุฑฒนติ

อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ

ความว่า ธรรมสิ่งชอบเป็นคุณที่สัตว์ต้องประสงค์ ๔ ประการ คือ อายุ พรรณ ผิวกาย สุขกาย สบายจิต กำลังกาย กำลังความคิด ย่อมเจริญทวีมากขึ้นแก่บุคคลผู้ทำการ กราบไหว้เป็นปกติ คำนับนบนาบผู้เจริญอยู่เป็นนิตย์ มีอธิบายว่า อปจายนมัยกุศลนั้น เป็นประโยชน์สมบัติมีกำลังบำบัดอุปปีฬกรรมแลอุปฆาตกรรมเสีย ไม่ให้ช่องเพิ่ม อนิฏฐผลแก่สาธุชนนั้น ๆ ก็พ้นภัยอันตรายต่าง ๆ มีอายุยืนดำรงอยู่นาน พรรณ สุขะ พละ ๓ ประการ ก็เจริญตามอายุนั้น เมื่อทำลายชั้นแล้วยังมีสุคติภพเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า ดังแสดงไว้ในคาถาว่า **สมุปรายो จ สุกคฺติ** แลสัมปรายภพจะเป็นสุคติ ดังนี้

อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้า ผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพ ลบล้างล้างพันอำนาจแห่งรัฐอาณา ถึงดังนั้นยังทรงสัมมาคารวะในราชธรรม มิได้ทรง ก้าเกินแลมิให้ผิดพลาดพระราชประเพณี นี้อปจายนวิธีเป็นไปในธรรมที่ชอบ เป็นคุณสมบัติ ประกอบด้วยความเจริญ บำรุงรัฐมณฑล ให้พลกประชาชนเกษมสำราญนิราศภัย มีข้อ อุปะมาอุปไมยแสดงไว้ในพระบาลีจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

คุณนญฺเจ ทรมานานํ

ชิมหํ คจฺจติ ปฺจคโว

เป็นต้น ความว่า เมื่อฝูงโคข้ามฟากอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปคด โคทั้งหมดนั้นก็ไปคดตามกัน ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งปวงนั้นก็ไปตรงตามกัน ข้อนี้ฉันใด

เอวเมว มนุสฺเสสุ

โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต

ในหมู่มนุษย์ก็อย่างเดียวกันฉันนั้น ถ้าท่านผู้ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ ประพฤติไม่เป็นธรรม นำที่ประชาชนนอกนี้ก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมบ้าง ถ้าท่านประพฤติเป็นธรรม ก็ชักนำ ประชาชนให้ประพฤติเป็นธรรมบ้าง ถ้าพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรมในสัตย์ รัฐจังหวัดทั้ง ปวงก็อยู่ไม่เป็นสุขสำราญ แม้แต่สมเด็จพระโลกุตมาจารย์ผู้ประเสริฐเลิศกว่าศาสดาทั้ง ปวงในพิภพ ก็ยังทรงสักการเคารพพระธรรมเป็นใหญ่ มีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อครั้งพระองค์ แรกตรัสรู้ เสด็จประทับอยู่ใต้ร่มไม้ชบาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ อุรุเวลาประเทศ พระองค์ทรงพระดำริเห็นเหตุว่า ความไม่มีที่เคารพเชื่อถือเป็นความลำบาก แลทรงเลือก หาผู้ที่พระองค์ควรสักการเคารพ ก็ได้พานพบสมณพราหมณ์ผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งทรงคุณ คือศีล สมาธิ ปัญญา แลวิมุติพิเศษยิ่งกว่าพระองค์ แต่ดังนั้นก็ยังไม่ทรงสักการเคารพ

พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เองเป็นใหญ่ ข้อนี้เป็นประเพณีพุทธนิตยของพระพุทธเจ้า
ทั้งหมด ดังสุนทรพจน์พรหมภษิตว่า

เย จ อตีตา สมพุทธา

เย จ พุทธา อนาคตา

พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีในอดีตล่วงไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายไดยังจะมี
ในอนาคตก็ดี

โย เจตริหิ สมพุทโธ

พหุณฺโณ โสภนาสโน

พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดในกาลปัจจุบัน ผู้กระทำโศกของคนเป็นอันมากให้พินาศไป
ก็ดี

สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน

วิหริสฺสุ วิหาคิ จ

อลาปิ วิหริสฺสนฺติ

เอสา พุทฺธานธมฺมตา

พระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์ ได้ทรงเคารพในพระสัทธรรมมาแล้ว แลยังทรงอยู่
แลจักทรงต่อไปอีก ข้อนี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ตสฺมา หิ อุตฺตกาเมน

มหตฺตมภิกฺกขตา

สทฺธมฺโม ครุภาตพุโ

สรํ พุทฺธานสาสนํ

เพราะเหตุนั้นแล อุตตคามกุลบุตรผู้จำนงความเป็นใหญ่ เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ก็พึงทำความเคารพพระสัทธรรมเป็นนิตยกาล

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญอุปจายนธรรมในวิยวุฒบุคคล
แลธรรมที่ชอบ เป็นพระอาจิณปฏิบัติ ข้อนี้จัดเป็นประถมมงคลอันพิเศษยิ่งส่วนอดีตสมบัติ
มีนิตยสนนัยดังถวายวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

พระอุปจายนธรรมที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปในบุคคลแลธรรม ซึ่งเป็นพระราชประเพณี
ย่อมเป็นเหตุให้เกิดสามัคคี ความเคารพนับถือ จงรักภักดีสนิทสนมของพระบรมวงศานุวงศ์
เสวกามาตย์ราชบริพาร เป็นอุปการให้สำเร็จหิตานุหิตประโยชน์ แลพระราชสิริสุขสวัสดิ์
ในสมเด็จ ฯ เจ้า พร้อมทั้งเหล่าประชาราษฎร์กับรัฐมณฑล เพราะอาศัยพระคุณสมบัติ
อุบายโกศล ซึ่งเป็นมงคลวิเศษอันอุดม ที่จะถวายวิสัยนาโดยอนุกรมในข้อที่ ๒ ต่อไป.

อุบายโกศลนั้น คือความเป็นผู้ฉลาดในอุบายสำหรับประกอบกิจนั้น ๆ มีวิภาคเป็น
๒ ประการ คือ อายโกศล ความเป็นคนฉลาดรอบรู้เหตุเป็นเครื่องเจริญ ๑ อปายโกศล

ความเป็นคนฉลาดรอบรู้เหตุเป็นเครื่องเลื่อม ๑ คุณขื่อนี้มีในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นย่อม
 เข้าใจที่จะประกอบกิจไม่ให้อากูล ยิ่งประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้สำเร็จบริบูรณ์ด้วย
 สามารถ แม้เมื่อมีภัยที่น่าหวั่นหวาดตั้งอยู่รอบด้าน ยังอาจดำริการผ่อนปรน ทำตนแล
 ผู้อื่นให้รอดจากภยันตรายโดยสวัสดิ์ ความขื่อนี้พึงสาธกด้วยเรื่องในมหาปริณิพพานสูตร
 ในทีฆนิกาย มหาวรรค ครั้งเมื่อคณะมัลลกษัตริย์ผู้ครองนครน้อยชื่อกุสินารา ทำการ
 บูชาถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว ชาวทราบไปถึงกษัตริย์แลประชาชนดี ผู้ปกครอง
 ราชธานี แลนครใหญ่ ๗ ตำบล มีพระเจ้าอชาตศัตรูราช ผู้ทรงดำรงราชศวรรษยาธิปไตย
 มครรัฐราชอาณาจักรเป็นประธาน ต่างพระองค์ทรงแต่งราชทูตจำทูลพระราชสาส์นส่งไป
 สู่กุสินารานคร ให้ทูลขอส่วนพระพุทธสารีริกธาตุต่อคณะมัลลกษัตริย์ เพื่อเชิญมาบรรจุ
 ไว้ในพระสถูป เป็นที่ทำสักการบูชา ถ้าคณะมัลลกษัตริย์จะไม่ฉลาดในอุบายหยั่งเห็น
 เหตุการณ์ข้างหน้า พอทูตเมืองไหนมาถึงก็จะแจกให้ไป ๆ ฉวยว่าพระสารีริกธาตุหมดแล้ว
 จะมีใครมาขออีกและไม่ได้ หรือผู้ที่ได้แจกแล้ว แต่จะไม่พอประสงค์เพียงเท่านั้น
 ยังจะต้องการแบ่งปันอีก เมื่อไม่ได้สมประสงค์ ก็คงจะเกิดอาฆาตบาดหมางแล้วแล
 เข้ากัน หรือแต่ลำพัง ยกพยุหแสนยามาทำสงครามสัมประหาร เพื่อจะชิงเอาด้วยผลการ
 ไหนเลยคณะมัลลกษัตริย์ผู้อยู่ในประเทศเล็ก มีกำลังรีพลเครื่องศัสตราวุธยุทโธปกรณ์น้อย
 จะต่อต้านข้าศึกมหาประเทศผู้มีกำลังมากกว่าได้ ถึงอย่างไร ก็ไม่ควรให้มีสงครามมา
 ดิดพระนครในอันมิใช่ที่ คณะมัลลกษัตริย์ทรงเห็นเหตุการณ์ดังนี้ จึงยังไม่ยอมแจก
 พระสารีริกธาตุให้ไปก่อน กว่าทูตหลายพระนครจะพร้อมกันเข้าแล้ว แลรบเร้าจะให้
 แจกจนได้ เมื่อเป็นสมัยเช่นนี้จึงได้ดำเนินวิธีโดยรัฐาภิบาลโนบาย ให้โทมมหาพราหมณ์
 กล่าวบรรยายด้วยสุนทรคาถา แนะนำทูตานุทูต ๗ พระนคร ให้สโมสรสามัคคีกับ
 คณะมัลลกษัตริย์เข้าได้แล้ว พร้อมใจกันแบ่งพระสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน แจกแก่
 กันฝ่ายละส่วน เมื่อได้ทำสมควรเช่นนี้ หากจะมีใครมาขอในภายหลังก็จะได้อย่างนั้นว่า
 พระสารีริกธาตุนั้นแบ่งกันเสร็จแล้ว ถ้าจะขึ้นต่อทำสัมประหารเพื่อแย่งชิง ก็จะได้อาศัย
 พึงพิง ๗ พระนครนั้น อันร่วมสามัคคีธรรม เป็นกำลังช่วยต่อสู้ข้าศึก ขื่อนี้ก็มีผล
 เมื่อแจกพระธาตุเสร็จแล้ว พระโมลิกษัตริย์เมืองปิณฑลวันพึงทราบข่าวนั้น แลแต่งทูต
 มาขอส่วนพระสารีริกธาตุของพระบรมศาสดาจารย์ ก็ได้ไปแต่พระอังคารที่ยังเหลืออยู่
 ไม่สามารถจะขู่เชิญมัลลกษัตริย์ให้จ่ายออมแบ่งส่วนของตนให้อีก คณะมัลลกษัตริย์แล
 โทมพราหมณ์ฉลาดในอุบายหยั่งเห็นเหตุการณ์ข้างหน้า ปฏิบัติราชกิจต้องตามหน้าที่ ทำ
 พระนครให้สวัสดิ์ พ้นจากมหาภัยพินาศ อันน่าหวั่นหวาดเห็นปานนั้น ด้วยประการฉะนี้

ถ้าอำนาจใหญ่อันประกอบด้วยกำลังตั้งอยู่ในอุบายโกศล รู้จักผ่อนปรนดำเนินการให้เป็นคุณแก่บ้านเมือง ก็ย่อมจะแผ่อานุภาพให้ไพศาลออกไปได้ ข้อนี้พึงสาธกด้วยเรื่องในจักรวัตติสูตร ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระราชามหากษัตริย์แลพระเชษฐโอรสของพระเจ้าทัฬหเมณีจักรพรรดิราช ทรงตั้งอยู่ในราโชวาทของพระชนกบรมกษัตริย์ ทรงบำเพ็ญจักรพรรดิวัตร จัดธรรมิการักษาบรรณคฤตติปกครองเหล่าอนุยันตกษัตริยาราชบริวาร สมณพราหมณาจารย์ พราหมณ์ คฤหบดี เสวกามาตย์ และประชาราษฎร์ชาวนิคมชนบท ข้างขอบขันธสีมา ตลอดถึงมฤคปักษีชาติ ให้เกษมสุขปราศจากภัยอันตราย ป้องกันเหตุร้ายมิให้เป็นไป ทำนุบำรุงประชานผู้ไร้ทรัพย์ให้มั่งคั่งสมบูรณ์ ไม่ต้องประพฤติมิฉฉาชีพให้อากุล อันจะก่อให้เกิดการเบียดเบียนกันและกัน หมั่นไต่ถามถึงบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์นั้น ๆ กะสมณพราหมณาจารย์ผู้ทรงคุณธรรม ละเว้นกรรมที่ให้โทษ ประกอบแต่กิจที่เป็นประโยชน์เป็นวัตรสมาทาน แผ่พระเดชานุภาพแลพระเกียรติคุณไพศาลไปทั่วทิศานุทิศ ไม่มีกษัตริย์เจ้าที่อยู่ไกลหรือใกล้ชิดพระนครนั้น ๆ จะอาจแข่งขันไม่โอนอ่อน เสด็จยatraจตรงคินี้แสนยากไปถึงไหน ก็ได้รับความยอมมิชยไปถึงนั้น ถึงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชปกครองปฐพี มีสมุทราศรทั้ง ๔ เป็นขอบขันธสีมาณฑล โดยราบคาบ ด้วยธรรมิกอุบาย ไม่ต้องใช้อำนาจอาชญาอันร้ายแรงเคี่ยวเข็ญเป็นเบื้องหน้าก็เป็นเรื่องปราปร่าแต่เป็นข้อสาธกให้เห็นผลแห่งอุบายโกศลอันนี้ ซึ่งเป็นเครื่องทวีความเจริญของอำนาจแลประโยชน์นั้น ๆ ให้ยิ่งขึ้นเป็นอนุเคราะห์

ในฝ่ายศาสนธรรม สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงอาศัยพระคุณข้อนี้เป็นที่ตั้งเมื่อทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ก็ทรงอนุวัตรโดยการแก้ทุกข์ภัยกาลแลเวลา คนเหล่าใดมีสันดานหนาด้วยอกุศล ก็ทรงแสดงทุจริตแลผลของทุจริต ทำจิตให้เกิดสังเวชแล้วแลละเว้นเสีย คนเหล่าใดมีใจกอปรด้วยกุศล ก็ทรงแสดงสุจริตแลผลของสุจริต ให้มีจิตปีติปราโมทย์แล้วแลสมาทาน คนเหล่าใดมีอริมุตินิธิอภัยอภัยอ่อน ก็ทรงสั่งสอนด้วยทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ คนเหล่าใดมีอริมุตินิธิเป็นปานกลาง ก็ทรงพร้าสอนในทางสัมปรายิกัตถประโยชน์ คนเหล่าใดมีอริมุตินิธิกล้า ก็ตรัสเทศนาด้วยปรมัตถประโยชน์ ในเวลาใดควรจะทรงแสดงธรรมเช่นไร ก็ทรงแสดงตามควรแก่เวลานั้น ศาสนาของพระองค์จึงมีคุณเป็นมหัศจรรย์ ผู้กระทำตามนั้น ๆ ได้ผลสมควรแก่ความปฏิบัติ เหตุนี้ผู้มีศรัทธาเลื่อมใส จึงถวายพระนามตักนามว่า **อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ** เป็นสารถิฝึกคนควรทรมาน ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า สามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์แก่เทวดามนุษย์สืบมาสิ้นกาลนาน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงประกอบด้วยพระคุณชื่อนี้ มีพระปรีชา
จัดราชกิจให้เป็นไปสมแก่กาลเทศะสมัย ตั้งพระราชหฤทัยป้องกันสรรพภัยพิบัติ เพื่อมิให้
เกิดมีขึ้นแก่รัฐมณฑล แลประชาชนข้าขอบขัณฑสีมา การใด ๆ จะเป็นเพื่อहितานุहितประโยชน์
ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดขึ้นโดยสามารถ ดำรงความเป็นเอกราชให้เกษมถาวรสืบมา
ความผาสุกสวัสดิ์ของราชอาณาจักรแลพสกนิกรในรัฐจังหวัด ย่อมอาศัยพระมหากษัตริย์
ผู้ปกครองเป็นที่ตั้ง สมจริงดังพระพุทธภาษิตในจตุกกนิบาต อังคตตรนิกายว่า

สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ

ราชา เจ โหติ ธมฺมิกิ

ถ้าพระราชาทรงตั้งอยู่ในธรรม รัฐจังหวัดทั้งปวงก็อยู่เย็นเป็นสุขดังนี้ พระคุณคือ
อุบายโกศลนี้ เป็นมงคลวิเศษที่คำรบ ๒

พระคุณชื่อนี้ เป็นรัฐปศาศนวิธีอุดมคุณ ซึ่งเป็นเหตุสนับสนุนอุปถัมภ์ธรรมข้อต้น
ให้พอเหมาะแก่บุคคลแลธรรมนั้น ๆ ทั้งเป็นปัจจัยอันสำคัญเกี่ยวแก่รัฐชาติपालโนบาย
ซึ่งต้องทรงผ่อนผันยกย้ายให้สมควรแก่บุคคล เทศะแลกาละ ดังจะรับพระราชทานถวาย
วิไลชนต่อไปในข้ออวสาน

พระราชจรรยารัฐชาติपालโนบายข้อ ๓ นั้น คือพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระเจ้า
ทรงจัดขึ้นด้วยพระบรมเดชานุภาพ เพื่อเป็นประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรแล
พระพุทธจักร กับทั้งประชาชนข้าขอบขัณฑสีมา จะยกขึ้นพรรณนาโดยเอกเทศพอเป็น
นิทศนัย

ในฝ่ายพระราชอาณาจักร แผนกอารักขา ได้ทรงจัดตั้งกองทหารบก ทหารเรือ เสือป่า
เสือน้ำ ลูกเสือ ตำรวจพระนครบาล ตำรวจภูธร แลตำรวจภูบาลขึ้นไว้ เพื่อรักษาความสงบ
ในรัฐสีมา ชื่อนี้เป็นพระราชจรรยาของพระมหากษัตริย์เจ้ามาแต่ครั้งโบราณสมัย ในเวลา
ที่ป็นชนเป็น ๔ จำพวก คือ กษัตริย์ ๑ พราหมณ์ ๑ แพศย์ ๑ ศูทร ๑ กษัตริย์นั้น เป็น
จำพวกที่มีหน้าที่ป้องกันรักษาความสงบในรัฐจังหวัด จัดไว้ในจำพวกนี้ ทั้งท่านผู้ปกครอง
แลท่านผู้เป็นเชื้อสาย พราหมณ์นั้น เป็นจำพวกชวนชวายนในศาสนปฏิบัติ สันตัดในไตรเพท
มีความรู้พิเศษเป็นครูฝึกสอนกุลบุตรให้เล่าเรียนศิลปวิทยา แลเป็นผู้อำนวยการบูชาสัต
พิธีต่าง ๆ แพศย์นั้น เป็นจำพวกประกอบในทางค้าขาย เป็นผู้จัดทำพัสดุทั้งหลายขึ้น เพื่อ
บำรุงสุขของชนทั่วไป ศูทรนั้น เป็นจำพวกไพร่คนกุลี ผู้ทำงานการของผู้อื่นด้วยกำลัง

อันมหาชนผู้ตั้งอยู่เป็นชุมชนในแผ่นดินอันหนึ่ง ๆ ซึ่งเรียกโดยอุปจารโวหารว่า บ้านเมืองหรือประเทศ จำต้องปรารถนาป็นหน้าที่กันทำ เพื่อบำรุงรักษาชุมชนนั้นให้ มั่นคงแข็งแรง แม้อันจักรวัติสูตรท่านก็แสดงว่าพระเจ้าจักรพรรดิราชมีजाตุงคินีเสนากองทัพล ๔ เหล่า คือ พลช้าง พลม้า พลรถ แลพลเดินเท้า สำหรับประกอบกับจักรวรรตนะ ประดับ พระเดชานูภาพ ทรงจัดธรรมิการักขาวรรณคฤติ คือการปกครองด้วยรักษาป้องกันอัน เป็นไปโดยราชธรรม ในประชาชนผู้ฟังพระบารมีทั่วไปทุกหมู่ ตลอดถึงดิรัจฉานบางเหล่าที่ ควรบำรุงไว้ แม้พระเจ้าแผ่นดินเฉพาะประเทศอันหนึ่ง ๆ ต่างก็ต้องมีกำลังไว้พร้อมพรั่ง ดังพระเจ้ากาสิในทิวาชาตคปกรณ ถึงพระเจ้าแผ่นดินในครั้งก่อนคราวพุทธกาล เช่น พระเจ้าพิมพิสารมคธราช แม้ทรงนับถือพระพุทศานามั่นคง ในฝ่ายราชกิจก็ยิ่งทรง เป็นพระราชธุระโดยราชธรรม ดังมีแจ้งในคัมภีร์มหาวรรค พระวินัย ตอนบรรพชาชั้นว่า คราวหนึ่งปัจฉินตชนบท ปลายพระราชอาณาเขตแคว้นมคธ เกิดการขบถจลาจลกำเริบขึ้น ต้องทรงจัดกองทัพส่งไประงับ พวกโยธีย์ผู้ถูกเกณฑ์ไม่สมัครไป พากันหลบหนีเข้าบวช ในสำนักพระภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ความทราบถึงพระเจ้าพิมพิสาร ตรัสถามเหล่า โวหาริกอมาตย์ถึงโทษผู้รับบวชคนหลวงเช่นนี้ อมาตย์ผู้วินิจฉัยคดีเหล่านั้นวางบทถึง ประหารชีวิต พระองค์ทรงยกความข้อนี้ขึ้นเป็นเหตุกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายรับบวชราชภิกษุบุรุษข้าราชการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ก็ทรงอนุญาติ แลทรงตั้งพระพุทศบัญญัติห้าม โดยความเป็นทุกกฏาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิด พระเจ้าพิมพิสารทูลขอตั้งนี้ ก็ด้วยพระปริชาส่วนอุบายโกศล ทรงผ่อนผันพระราชทาน พระราชานุญาตให้พ้นจากความเป็นราชภิกษุแก่ราชบริษัทเสวกามาตย์ผู้ศรัทธาจะบวชใน พระศาสนา เป็นพระราชประเพณีสืบมา

อันหน้าที่รักษาความสงบนี้ ย่อมเป็นที่นิยมนับถือของพวกชาติติยะ บ้างก็มีสมญา เป็นนิมิตประกอบติดต่อกับนามเดิม เพิ่มเติมเข้าข้างหลังหรือข้างหน้า เช่นคำว่า **เสนियो จอมพล** เป็นสร้อยพระนามแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเรียกโดยวิสามัญโวหารรวมกันว่า **ราชา มาคโร เสนियो พิมพิสาร** ดังนี้ แลคำว่า **เสนาปติ นายพล** เป็นสร้อยนามของ เจ้าสีหกุมาร ในพระนครไพศาลี ซึ่งเรียกรวมกันว่า **สีโห เสนาปติ** ดังนี้ แลความสงบนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งกันแลกัน เมื่อความสงบภายนอกมีขึ้นก่อนแล้ว ความสงบภายในจึง เป็นไปตาม เมื่อชุมชนุมชนปราศจากความระส่ำระสาย ไม่ต้องหวาดหวั่นต่อภัยอันตราย อันจะพึงมีมาแล้ว ชนจำพวกนั้น ๆ จะได้ตั้งหน้าทำมาหากิน แลประกอบกิจการหน้าที่

ของตน ๆ โดยปกติ อันจะรักษาความสงบ ก็จำต้องมีกำลังไว้ครอบงำจะห้ามความกำเริบ
จลาจล ดุจดั่งในอรรถกถาว่า **กณฺฐเกณ กณฺฐกุกุฑฺธณฺ** บ่งหนามด้วยหนาม หรือหนาม
ยกเอาหนามบ่ง ใช้ในข้อความเฉพาะเจาะจง อันจะต้องแก้ ด้วยอาการเช่นเดียวกัน
กับที่เป็นเหตุเกิด เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปัญญาอันล้ำเลิศ จึงประกอบ
พระราชโบายหากำลังไว้ให้บริบูรณ์ทุกประการ

สมเด็จพระ ฯ เจ้าทรงจัดธรรมการ รักษา เพื่อรักษาความสงบของประชาชนในพระราช-
อาณาเขต ต้องตามเนติของพระมหากษัตริย์เจ้าดังนี้ เป็นพระราชประกาศนวิธีส่วน
รัฐฎาภิบาลนโยบายอันสำคัญประการหนึ่ง

อนึ่ง ทรงพระมหากรุณาปกครองอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ด้วยพระบรมราชโบาย
๒ ประการ คือ นิเคราะห์ กำราบปราบปราม ได้แก่พระเดชประการหนึ่งปกครอง คือ
ยกย่อง สนับสนุน ได้แก่พระคุณประการหนึ่ง โดยทำนองมารดาบิดาปกครองบุตรธิดา
ด้วยปราศนวิธี่ อันมีมาในสังคาลกสูตร ในที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคว่า **ปาปา นิวาเรนฺติ**
ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ด้วยทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามประชาชนทั้งหลาย
ไม่ให้ประพฤติกายวชิจจริตซึ่งเป็นทางผิด เบียดเบียนกันแลกันให้เดือดร้อนยากไร้
เหมือนต้นไม้มีพิษ เมื่อผลิดอกออกผล อันจะทำมหาชนผู้บริโภคให้ถึงอันตรายพิบัติ เจ้าของ
คอยกำจัดเด็ดดอกปลิดผลทิ้งเสีย เป็นอาการของนิเคราะห์ คือกำราบปราบปราม
ประการหนึ่ง **กฤษยาณ นิเวเสนฺติ** ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม **สิปปิ สิกฺขาเปนฺติ** ให้ศึกษา
ศิลปวิทยาด้วยความที่ทรงขยายการศึกษาอักษรสมัยออกไปทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งวิชา
ช่างอันเป็นที่พึ่งพำนักในทางชีวิตโตบาย ให้กุมารกุมารีทั้งหลายได้เล่าเรียนศึกษามาแต่
ย่อมเยาว์ กล่อมเกลานิสัยใจคอ ให้รู้จักผิดชอบคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แลศิลปะ
มาในขั้นต้น ครั้นถึงคราวเป็นวิญญูชนเติบโตขึ้น ฝ่ายสตรีได้เป็นกุลสตรี และเป็น
บุรพการีที่ดี ฝ่ายบุรุษโดยมากให้เป็นลูกเสือ ครั้นเมื่อเรียนเสร็จวิชา ลาออกจาก
ศึกษาสถาน ลางพวกที่เข้ารับราชการ ก็ให้ได้รับความฝึกฝนในหน้าที่ที่ทำ เป็นเสือป่า
เสือน้ำได้ชำเติมการฝึกหัดนิสัยใจคอแลวิทยาอีกวาระหนึ่ง ลางพวกครั้นถึงคราวได้บรรพชา
อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ก็บำเพ็ญการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นนักธรรม
เป็นเปรียญชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก เป็นมูลรากของพระศาสนา โดยพระบรมราชูปถัมภ์ อบรม
พสกเหล่านั้นให้มีอธยาศัยประณีตยิ่งขึ้น พร้อมทั้งไตรทวารอีกกาลหนึ่ง เมื่อลาสิกขา
แล้วเข้ารับราชการเป็นทหารหรือตำรวจ ก็ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ฝึกหัดนิสัยใจคออีก

คราวหนึ่ง ทำให้รู้จักผิดชอบหายนะแล้วผนะพร้อมทั้งเหตุผล รักษาตนแลป้องกันประเทศ
 ระวังเหตุจลาจลทั้งภายนอกทั้งภายใน ไม่ให้เกิดขึ้นบีฑา ชื่อนี้อุปมาด้วยเจ้าของ
 ตัดมูลรากต้นไม้ไม่มีพิษนั้นให้สาบสูญอันตรายาน เป็นอาการของปเคราะห์ภัยก้องสนับสนุน
 ประการหนึ่งทั้งสองอย่างนี้ประดุจวิธีต่อสู้ข้าศึกสงครามในยามใช้กลอุบายเป็นศึกกระหนาบ
 ทั้งภายนอกก็ตีเข้าไป ทั้งภายในก็ตีออกมา ทำให้ปัจเจกมิตรปราชัยพ่ายแพ้ด้วยกำลังยุทธวิธี
 หรือเหมือนแพทย์ผู้มีปรีชาฉลาด สามารถประกอบโอสถ ทั้งยาตัดราก ยาแก้แลยากัน
 บำราบโรคนตรายให้สาบสูญ สมเด็จ ฯ เจ้าทรงเกื้อกูลปกครองประชาชน ก็มีอุปไมยฉะนั้น
 เพื่อให้พสกนิกรข้าขอบขัณฑสีมาได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้า โดยสทธรรม ต้องด้วย
 คำปิตติทานเถรภาษิตว่า

มาตา ปิตา จ อตุรชํ
 เอรุ ฐมฺเมน ราชานโ

นิจจํ รุกฺขนฺติ ปุตุตถํ
 ปชํ รุกฺขนฺตุ สพฺพทา

มารดาแลบิดาย่อมปกครองบุตรน้อยอันเกิดแต่ตนเป็นนิตย ฉันทใด ขอพระราชาทรงหลาย
 จงทรงปกครองประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อ ฉันทนั้นเถิด ดังนี้ พระราชกรณียกิจส่วน
 รัฐบาลนโยบาย ที่พรรณนาบรรยายมาพอเป็นนิตศนัยนี้ จัดเป็นมงคลวิเศษที่ครบ ๓

พระราชจรรยาส่วนอรรถสมบัติแลปรหิตปฏิบัติ อันเป็นที่ตั้งแห่งพระศุภสิริสวัสดิ
 อุดมมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศตั้งรับพระราชทานพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๕๖๖

ในศกนี้ (พ.ศ. ๒๕๖๖) ได้เลือกมารับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนา ๓ ประการ คือ
อรรถสัมมาปณิธิ ๑ วิริยสมบัติ ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย ๑ พอเป็นนิตศนัย

อรรถสัมมาปณิธินั้น ได้แก่ความตั้งตนไว้ชอบ อันคนเกิดมาในโลก ก็ชื่อว่า
ท่องเที่ยวอยู่ในโอชะ คือวัฏสงสาร จำต้องประพฤตินให้เหมาะแก่ภูมิฐานของตน
เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงอุปสรรคข้อขัดข้องแลนำชีวิตไปโดยสะดวกดี ไม่เช่นนั้น ชีวิตก็จะ
ไม่มีสุขเป็นผล เหมือนคนไปเรือน้อย จำต้องคอยพายวาดคัต เพื่อให้เรือไม่ติดขัด
เดินไปได้โดยสะดวกฉะนั้น ทางที่จะตั้งตนไว้ชอบมีหลายประการ พึงสังนนิษฐานเห็นใน
สัมมัตตปธานกิจ ๔ คือมีสติสัมปชัญญะคอยระวังไม่ให้ความเลื่อมเสียมซึ่งยังไม่เคยทำ ๑
ละความเลื่อมเสียมที่เคยทำแล้วนั้นเสีย ๑ ความเจริญดีที่ยังไม่เคยทำ ก็สนใจทำ ๑ ความ
เจริญดีที่ทำไว้แล้ว รักษาไว้ให้มั่นคงไม่ให้เสื่อมลง มีแต่จะให้คงที่แลให้เจริญทวียิ่งขึ้น ๑
ประพฤตินเช่นนี้ ชื่อว่าอรรถสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ อนึ่งความเว้นจากทุจริตทั้ง ๓ ชนิด
ไม่ประพฤตินผิดด้วยกาย วาจา ใจ ตั้งตนไว้ในสุจริตทั้ง ๓ ประการ ประพฤติชอบด้วย
ไตรทวาร บำเพ็ญให้สมบูรณ์ เพิ่มพูนจนเต็มทั้ง ๓ หน้าที่ ทำให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดีทั้ง
ต่อหน้าทั้งลับหลัง ดังนี้ก็ชื่อว่าอรรถสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ อีกประการหนึ่ง หลีกเสียม
จากอกตติทั้ง ๔ คือไม่ประพฤตินลำเอียงให้ผิดธรรม ด้วยอำนาจความรักใคร่ชอบพอเห็น
แก่กันก็ดี ด้วยอำนาจความเกลียดชังโกรธเคืองกันก็ดี ด้วยอำนาจความหลงเขลาไม่รู้เท่า
ถึงการณก็ดี ด้วยอำนาจความหวาดกลัวหรือเกรงใจกันก็ดี เช่นนี้ ก็ชื่อว่าอรรถสัมมาปณิธิ
ตั้งตนไว้ชอบ อีกประการหนึ่ง วางตนให้เหมาะแก่ความเป็นไปของตน คือเป็นผู้ใหญ่ก็
ประพฤตินให้ป็นหลักฐาน มีเมตตากรุณาปรานีอารีในผู้น้อย เป็นคนเสมอกัน ก็
ประพฤตินตามฉันทมิตร ชื่อสัตย์สุจริตแลเพื่อแผ้วแผ่แก่เขา เป็นผู้น้อยก็ประพฤตินต่ำต้อย
อ่อนน้อมเอื้อเพื่อแก่ท่านผู้ใหญ่ เช่นนี้ ก็ชื่อว่าอรรถสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ บุคคลมี
ความรุ่งเรืองมาแล้วแต่กลับตกอับ ก็เพราะตั้งตนไว้ไม่ชอบ ฝ่ายบุคคลผู้อัปภาคย์มา
แต่เดิมแล้วกลับจำรูญ ก็เพราะตั้งตนไว้ชอบ อนึ่ง พระธรรมบรรยายราชสุภาภิตอัน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ก็มีปรากฏดังนี้ว่า **อตตสมมุมาปณิธิ** ความตั้งตนไว้ชอบนั้น เป็นคุณสมบัติอันนิยมว่าดีทั้งในทางโลกและทางธรรม จึงนับได้ว่าเป็นข้อที่อาจแลเห็นได้ โดยไม่ต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งนัก ผู้ที่ควรสรรเสริญว่าตั้งตนไว้ชอบนั้น คือผู้ที่ตั้งตนไว้ให้เหมาะแก่ฐานะและสภาพแห่งตน ในทางโลก ถ้าเป็นผู้มีอาชีพอย่างใด ประกอบกิจการให้เป็นประโยชน์ที่สุดสำหรับอาชีพอย่างนั้น นับว่าควรชมเชยยกย่องว่าตั้งตนไว้ชอบ นอกจากนี้ควรเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาและที่อันควรประกอบกิจการให้เหมาะมุ่งทำงานให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองแลครอบครัว ทั้งแก่เพื่อนบ้าน ทั้งแก่ชาติ ศาสนา แลพระมหากษัตริย์ และข้อสำคัญคือไม่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ ผู้ที่ตั้งตนอยู่เช่นนี้ เรียกว่าตั้งตนไว้ชอบ ในทางธรรม กล่าวโดยย่อ ก็คือเป็นผู้ที่อยู่ในศีลในธรรม เว้นจากทุจริตในไตรทวาร ประพฤติสุจริตในไตรทวาร เว้นจากการกระทำบาป ใฝ่ใจกระทำบุญอยู่เสมอ อนึ่ง ผู้ที่ควรเรียกได้ว่าตั้งตนไว้ในที่ชอบ ควรเป็นผู้ประกอบด้วยความสัมมาคารวะต่อบุคคลควรเคารพประการหนึ่ง ความไม่จองหองประการหนึ่ง ความยินดีด้วยของอันมีอยู่ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นประการหนึ่ง ความเป็นผู้รู้อุปการะอันคนอื่นทำแล้วแก่ตนประการหนึ่ง ความฟังธรรมโดยกาลประการหนึ่ง ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นของสำคัญสำหรับผู้ที่ตั้งใจจะประพฤติดีอยู่เป็นนิตย์ แลถ้าผู้ใดตั้งจิตยึดถือธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ไว้ได้ ก็ควรเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่ตั้งตนไว้ชอบ ดังนี้ เมื่อสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงทราบด้วยกำลังพระปรีชาญาณว่า พระราชกุศลสมภารบุญญาธิการกิจ ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อน มาเพิ่มพูนสุผลลาภวิบากสมบัติอันยิ่งใหญ่นั้นแล้ว ทรงพระอุตสาหะพิริยภาพเสด็จสถิตมั่นในพระราชธรรม อันเป็นเหตุเจริญพระเกียรติยศเดชาานุภาพเป็นที่ร่มเย็นของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าพทูลละอองธุลีพระบาท แลทวยราษฎร์ข้าขอบขัณฑสีมา ต้องด้วยพระพุทธานุภาพนิพนธ์กาลาสรรเสริญว่า

ยลา หิ ปพฺพโต เสโล

อรณฺณสฺมี พุทฺทาวเน

เป็นต้น ความว่า ภูเขาศีลามีอยู่ในป่าใหญ่ หมูไม่ได้อาศัยภูเขานั้นเจริญงอกงามใหญ่โต อยู่ในอรัญญ์นั้นใด

ตเถว สีสสมฺปนฺนํ

สทฺธํ กุลปฺตํ อิท

บุตรภรรยาญาติพวกพ้องมิตรสหาย แลชนนิกายผู้ซึ่งเลี้ยงชีพ ย่อมอาศัยกุลบุตรผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล แลเจริญด้วยคุณสมบัติแลวิบากสมบัติฉนั้นนั้น

ตยสฺส สีสวโต สีสํ

จาคํ สุจริตานิ จ

ชนเหล่านั้นที่ เป็นผู้มียปัญญา ได้เห็นศิลปวิชา และสุจริตของกุลบุตรผู้มีศีลเป็นตัวอย่าง ก็ย่อมจะนิยมกระทำตาม **อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน** ครั้นประพฤติธรรมสุจริตอันจะนำไปสู่ สวรรค์สุดดีตั้งนั้นแล้ว ผู้ที่ยังใคร่กำคุณารมณีย่อมจะเพลิดเพลिनบันเทิงอยู่ในเทวโลก ความตั้งตนไว้ในคุณที่ชอบนั้น เป็นเหตุยังตนแลอนุชนผู้อนุวัตน์ตามให้บรรลุนิเวศน์ เจริญทั้งในอิธโลกแลปรโลก ฉะนี้ สมเด็จพระสุคตมหาภูมิจึงตรัสว่า เป็นสมบัติจักรแล มงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง พระคุณข้อนี้ นับว่าเป็นอรรถสัสมมาปณิธิ มงคลวิเศษที่ต้น

อรรถสัสมมาปณิธินี้ สาธุชนจะประพฤติให้เป็นไปด้วยดี ไม่ให้มีความเสื่อมทราม บกพร่อง ก็ต้องอาศัยวิริยะเข้าช่วยอุปการะเกื้อกูล จึงจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทุกหน้าที่ ซึ่ง เป็นเหตุให้เกิดความเจริญดีงามตามเนื้อความที่รับพระราชทานถวายเป็นวิริยสัมปทา มงคลวิเศษข้อที่ ๒ สืบต่อไป

วิริยสัมปตินั้น คือถึงพร้อมด้วยความเพียร ความเพียรนั้นเป็นคุณอันพยุงจิตใน อันประกอบกิจไม่ให้ย่อท้อ ได้ชื่อในบาลีมีโวพจน์เป็นหลายประการ โดยลักษณะมีอาทิ คือ **วิริยํ** เพราะเป็นเหตุแก่ล้ากล้า ไม่เกรงกลัวต่อความไม่สำเร็จ **อุฏฺฐานํ** เพราะเป็น เหตุลุกขึ้นประกอบกิจ ไม่นั่งนิ่งเฉยอยู่ **อุสุสฺสาคโห** เพราะเป็นเหตุอาจหาญแลอดทนต่อ อันตรายมีหนาร้อนเป็นต้น **ธิติ** เพราะเป็นเหตุมั่นคง ไม่เสื่อมทราม **อภูจิติ** เพราะเป็น เหตุไม่หยุดเลิกละวาง **วายาโม** เพราะเป็นเหตุชักไปเหนียวรั้งไป **ปรกุกโม** เพราะเป็น เหตุบากบั่น มีแต่จะก้าวไปข้างหน้าเป็นนิตย์ **อปฺปฏฺิวาณิ** เพราะเป็นเหตุไม่ถอยหลัง กลับมายังที่เดิม **ปรธานํ** และ **ปกคฺคาโห** เพราะเป็นเหตุประคองใจไว้ให้ยิ่งขึ้น ความเพียร มีลักษณะดังกล่าวแล้วนี้มีหน้าที่เป็นกลาง เข้าช่วยอุดหนุนในกิจการใด ๆ ย่อมทำการงานนั้นๆ ให้แรงขึ้น ทั้งข้างชอบทั้งข้างผิด จึงควรที่บัณฑิตจะรู้จักใช้ในทางที่ถูก จึงจะให้สำเร็จ อิฐวิบุลผล ไม่เช่นนั้น กลับจะให้เกิดโทษแก่ตนแลชนอื่นยิ่งขึ้นไป เปรียบเหมือนเครื่องมือสำหรับทำไม้ ถ้าเจ้าของใช้ในทางที่ผิด เช่นใช้ประหาร ย่อมจะให้โทษ หากใช้ใน ทางที่ถูกเช่นใช้ทำกิจ ย่อมจะยังประโยชน์นั้น ๆ ให้สำเร็จได้ ข้อนี้ฉันใด ความเพียรก็ เป็นฉันนั้น แลความเพียรที่ประกอบถูกทางแลปราศจากโทษ ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ แก่ชนทุกจำพวก อุปฐากของจุลลกเศรษฐีมีความหมั่น แลรู้จักประกอบพาณิชยกรรมให้ ถูกครรวณิยม สังสมโภคทรัพย์เป็นอันมากขึ้นได้ในไม่ช้า ต่อมาก็ได้เป็นเศรษฐีใหญ่ ได้ ความสรรเสริญในคาถาประพันธ์ว่า

อุปเภณปิ เมธาวิ

ปากเถน วิจกขโณ

สมุฏฐาเปติ อตุตทานิ

อณู อคฺคิวิ สนุธมฺ

ความว่า บุคคลผู้มีปัญญา คาดเห็นเหตุผลประจักษ์ ย่อมยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในยศศักดิ์
ศฤงคาร ด้วยทรัพย์ที่เป็นต้นทุนแม้มีประมาณน้อย ดุจชนกอไฟนิตเดียวให้เป็นกองโต
ขึ้นได้ฉะนั้น ทิฆมาวุกุมารพระราชโอรสพระเจ้าทมิฬผู้ครองโกศลรัฐ อุบัติเมื่อภายหลังแต่
พระชนกเสวยพระนครแก่พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองแคว้นกาสิ ได้อาศัยความเพียรด้วยดี
ตั้งต้นแต่ไปฝากตนอยู่ในสำนักหมอช่างพระที่นั่ง ดัดพิณดังไปถึงพระเจ้าพรหมทัตเป็น
ที่พอพระราชหฤทัย ไม่ทรงทราบว่าเป็นบุตรอมิตร ก็โปรดให้รับราชกิจโดยมิได้ทรงระแวง
ทิฆมาวุก็แสดงความกักตักแลสามารถเป็นลำดับมา จนพระเจ้าพรหมทัตทรงพระเมตตา
ชุบเลี้ยงเป็นคนสนิท ตามเสด็จติดพระองค์ทุกแห่งหน คราวหนึ่งได้ช่องที่จะปลง
พระชนม์พระเจ้าพรหมทัต แก้วแค้นแทนพระบิดา แต่มาระลึกลึงโอาวาทที่พระชนก
ประทานไว้ในชื่อว่า จงเห็นยาวดีกว่าสั้น จึงทำอาการเพียงให้ตกพระทัยเท่านั้นแล้ว
ยกพระชนม์ถวาย ได้โกศลรัฐของตระกูลเดิมเป็นค่าไถ่ กับพระราชธิดาเป็นคู่ครอง
ภายหลังรวมสองพระนครมาไว้ในอาณาจักรอันเดียวได้ ความเพียรเป็นองค์อันหนึ่ง
ซึ่งยังบุคคลผู้มีปัญญาให้ตั้งตนไว้ในโลกศรัทธาแลอิสริยยศศักดิ์ ทำตนให้เป็นดังเกาะที่พึ่ง
พำนัก ด้วยประการฉะนี้ เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระสุคตศากยมุนีบรมโลกนาถ จึงประทาน
พระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

อุฏฐาเนนปฺปมาเทน

สญฺญเมเน ทเมเน จ

ทีปํ กยิราถ เมธาวิ

ยํ โอิโฆ นากิกริติ

ความว่า ชนผู้มีปรีชาควรทำเกาะ กล่าวคือที่พึ่งของตน ให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วม
ไม่ได้ ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้นทำงานไม่อยู่เฉย ๑ ด้วยความไม่เลินเล่อ ๑
ด้วยความระวัง ๑ แลด้วยความปราบปราม ๑ พระพุทธรูปภาษิตนี้ ให้ได้ความสันนิษฐาน
ลงโดย ๒ นัย คือโดยพยัญชนะแลโดยอรรถ โดยพยัญชนะนัยนั้นว่า เกาะหรือดินแดน
ที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของ
ชนผู้เกิดผู้อยู่ในที่นั้น ด้วยความเป็นเจ้าของ เพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายใน
ภายนอกที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐาน ได้นามโวหารว่าห้วงน้ำ เกาะในมหรณพลล่มตาม
ลำพังตนเอง เพราะเหตุบันดาลให้เป็นไป เช่น ภูเขาไฟระเบิด ห้วงน้ำก็จะเกิดท่วม ทำให้
เป็นสมุทร มิฉะนั้นเกาะตั้งอยู่ที่สุดปริมน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ ทำให้สาครกำเริบจลาจล

ห้วงน้ำก็จะท่วมท้น ทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่นั้น ขื่อนี้ฉันใด อันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉนั้นนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายในมีแตกสามัคคีและระแวงสงสัยกัน เป็นอาทิกี่มี เพราะเหตุภายนอกมีปัจฉิมิตรมาอย่าเป็นต้นก็มี อันตรายเหล่านี้ย่อมทำ ถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พึ่งพำนักอาศัยแห่งผู้เป็นเจ้าของ ทำนองเดียวกับห้วงชลาลัย ทำเกาะ ให้กลายเป็นสมุทรไปฉะนั้น สมเด็จพระโลกนาถถึงประทานพระบรมพุทโธวาท โดยนัย ให้รชาติเอาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะ คือถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ กระแสชลคืออันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือ ด้วย **อุฏฐานะ** ความหมั่นเอาใจใส่ ๑ ด้วย **อัปมัทธา** ความไม่ประมาทเลินเล่อ ๑ ด้วย **สัจญญะ** ความระวัง ๑ ด้วย **ทมะ** ความปราบปราม ๑ รวมเป็น ๔ ถ้าเจ้าของถิ่นที่เกี่ยวครั้น เลินเล่อ ไม่คอยระวัง แลไม่รีบระงับความเสียหาย อุบัติวันตรายก็ได้ช่องเกิดขึ้น ครอบงำ ทำให้พินาศ ถ้าเจ้าของมีปรีชาฉลาดตั้งมั่นอยู่ในองคสมบัติทั้ง ๔ กล่าวคือ มีเพียรเพื่อจะ จัดจะทำกิจที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำข้างหน้า แลเพื่อจะรักษากิจธุระที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วใน ปัจจุบันให้ทันทั่วที่เป็นไปโดยสม่าเสมอ เอาใจใส่ไม่ผลอเรือเพิกเฉยละเลย ปล่อยให้ ล่วงกาลเสื่อมทราม คอยตามระวังเกี่ยวกันความเสียหายอันยังไม่มา ปล่อยให้ล่วงกาล เสื่อมทราม คอยตามระวังเกี่ยวกันความเสียหายอันยังไม่มา ตั้งหน้ามุ่งบำบัดความเสื่อม เสี่ยงที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปพิบัติภัยอันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดขึ้นแก่ตน เหมือนประชาชน ผู้อยู่ในเกาะหรือดินแดนอันลุ่ม เพียงท่วมถมที่ให้ตื่นนอนเด่นสูงขึ้นได้ หรือก่อทำนบกั้น กันห้วงชลาลัยอันจะท่วมถึง แลคอยพินิจคำนึงระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น ดั่งนี้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมท้นได้ในพระพุทธนิพนธ์นี้โดยพยัญชนะ โดยอรรถนั้น กุศลธรรมได้ชื่อว่าเกาะ เพราะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ผู้ตกอยู่ในโอบะ คือสงสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำกุศลให้ม้วยมรณพินาศ ชื่อว่าห้วงน้ำ สาธุชนได้พึ่งความดีความ งามซึ่งเป็นที่พำนักอาศัยย่อมทรงตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัตินั้น ๆ เป็นต้นว่า โภคทรัพย์แล อิสริยยศ มีสามารถจะนำอัทภาพไปโดยสวัสดิ ไม่ต้องประพติจุจริตอกุศลราศี อันจะ ทำตนให้ตกต่ำลำบากเพราะชีวิโตบายเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำ อันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพติวไว้ ยังกุศลให้ตกต่ำลงไป เหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่ง เกาะได้ ถูกห้วงน้ำท่วมท้นพัดพากลับไปตกในสาคร สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัส สอนให้ทำเกาะอย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้ ด้วยกำลังคุณสมุทัย ๔ ประการ ซึ่งได้นามโวหารว่า ติปกรณธรรมของเมธาวิบุคคล กล่าวคือเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ประกอบเอาใจใส่

รอบคอบ รักษาความดีที่ได้ทำแล้วให้ถาวรมั่นคง คอยระวังไม่ให้ช่องแอกุศลความชั่วที่ยังไม่ได้ทำมาแต่ก่อน เป็นธุระปราบปรามใจตนให้ถ้อยถอนละทิ้งความชั่วที่ทำมาแล้วให้หมดสิ้นไป ดังนี้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมทัน ได้ในพระพุทธานุภาพนี้โดยอรรถข้อความทั้งสองวิกัปนี้ ก็จัดเข้าได้ในพระบรมพุทโธวาทที่ประทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระอานนทพุทธรูปฐากเป็นผู้รับเทศนาในมหาปริณิพพานสูตรว่า **ตสมาดิหานนทอตุตตีปา วิหรถ อตุตสรณมา อนนุยสรณมา** เพราะเหตุที่นั่นแลอานนท ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นที่เกาะที่พึ่งอยู่เถิด อย่ามีคนอื่นเป็นที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่เกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่ง พุทธภาษิตนี้แสดงข้อปฏิบัติที่สมควรแก่สมณบริษัท ผู้รับเทศนาก็จริงอยู่ถึงอย่างนั้นก็แนะนำให้สันนิษฐานว่า อันคนจะทำเกาะ คือถิ่นฐานของตนไม่ให้กระแสรถ คืออันตรายท่วมทับได้ จะต้องอาศัยตนเอง จะคิดพึ่งพิงพวกอื่นหาใช่ทางไม่ ต้องทำตนให้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมนั้นๆ ซึ่งเป็นเครื่องป้องกันบำรุงรักษา เป็นต้นว่า องคสมบัติ ๔ ประการ ในหนหลัง

อตุตตา หิ อตุตโน นาโถ โภ หิ นาโถ ปโร ลียา

ตนของตนแล ย่อมเป็นที่พึ่งของตน ผู้อื่นใครเล่าจะมาเป็นที่พึ่ง **วิริเยน** ทุกขมจฺเจติ ถึงยามตกทุกข์ จะล่วงพ้นทุกข์ลำบากนั้นได้ ก็เพราะความเพียร ดุจพระเจ้าวิภูฏคามณีอภัยผู้ผ่านสมบัติในลังกา เมื่อราวอายุพระพุทธศาสนา ๔๓๗ ปี เสียดพระนครแก่ไพรีพวกทมิฬ ต้องเสด็จปลัดไปซ่อนอยู่ในถ้ำที่ราวไพร ท้าวเธอไม่ท้อแท้มุ่งหมายแต่จะได้พระนครคืนให้จงได้ อุตสาหะเกลี้ยกล่อมผู้คนรวบรวมรู้พลเข้าเป็นกำลังอยู่ถึง ๑๕ ปี จึงตีพระนครกลับคืนได้ปราบพวกทมิฬให้ปราศยพ่ายแพ้ ทรงราชย์สืบมาโดยไม่มีภัย ความเพียรย่อมเป็นกำลังใหญ่ให้สำเร็จผลที่มุ่งหมาย

วายเมถว ปุริโส ยาว อตุลสฺส นิปฺปทา

เป็นชายควรพากเพียรไปกว่าผลจะสำเร็จ **กยิธา เจ กยิธาเถณ** ถ้าจะทำควรทำกิจนั้นจริง ๆ เมื่อได้ทำเช่นนั้นแล้ว ผลจะไม่สำเร็จก็ตามที่ ไม่ต้องมีวิปฏิสาร ในหมู่บรรพชิต สมเด็จพระธรรมสามิศร ก็ทรงสรรเสริญจตุรงคมหาปธาน คือความเพียรอย่างใหญ่ไม่เห็นแอกองคพายพ ๔ แสดงโดยพระบาลีว่า

กามํ ตโจ นหารุ จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ

เป็นต้น ความว่า เลือดเนื้อในกายของเราแห้งเหือดไปเถิด จงเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดูก

ก็ตามที ผลอันใดจะพึงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ยังไม่ถึงผลนั้นแล้ว แลจะหยุดเพียรเสีย จักเป็นอันไม่มี แม้สมเด็จพระชินสีห์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพันธัญญ์สัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเอกอัครในโลกก็เพราะอาศัยความเพียร ตั้งแต่เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ ได้ทรงอบรมวิริยะบำเพ็ญทุกรกิริยาถึง ๖ ปี ทรงแสวงหาพระปัญญาตรัสรู้ในวิธีต่าง ๆ ในที่สุดก็ได้บรรลุในทางทำจิตให้บริสุทธิ์ พระราชามหากษัตริย์จะมีพระอิสริยยศเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรงปกครองปฐพีมณฑลมีประเทศราชอยู่ใต้พระบารมี ก็ต้องอาศัยพระวิริยภาพบากบั่นหมั่นทรงบำเพ็ญจักรพรรดิวัตร ทรงทำนุบำรุงรัฐพระราชอาณาจักรสี่มณฑล แลประชาชนพลพานะให้พร้อมพร้อม ตั้งพระองค์อยู่ในไตรพิศุจริตทศพิธราชธรรมจริยาวัตร ความเพียรเป็นองค์สมบัติของอุดมบุรุษจะนี้ ท่านจึงจัดเป็นพระบารมีของพระพุทธเจ้าประการหนึ่ง โดยศาสนโฆหารว่า วิริยบารมีในพระบารมี ๑๐ ทศ และจัดเป็นราชธรรมของพระราชามหากษัตริย์ประการหนึ่ง โดยธรรมโฆหารว่า **ตโป** ในทศพิธราชธรรม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ก็ยังทรงอุตสาหะ เสด็จเที่ยวจาริกไปแสดงธรรมโปรดเวไนยนิกร เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ คือทรงประพฤติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นพุทธกิจส่วนสัตตูปการสัมปทา พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว ก็ทรงประกอบพระวิริยภาพในราชกรณียะเพื่อประโยชน์คุณเดียวกันให้เจริญรุ่งเรืองทันสมัยอยู่เป็นนิตย์ สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้า ทรงพระอุตสาหะในอันทรงบำเพ็ญราชธรรมแลทรงบำรุงสยามรัฐสี่มณฑลอันเว้งว่าง ยากที่จะลุถึงที่สุด ก็ดุจเดียวกับพระมหากษัตริย์เมื่อตกมหาสมุทร พยายามว่ายกระแสนลอยู่ในห้วงมหาสมุทร ไม่แลเห็นฝั่ง ถึงดังนั้น ก็ไม่มีท้อแท้ด้วยกำลังวิริยบารมี นางมณีเมขลามีกรุณาช่วย ซึ่งได้แก่ความสำเร็จตามมุ่งหมาย เป็นผลแห่งความเพียรแลแก้แล้วกลายเป็นอย่างดี พระคุณข้อนี้ นับว่าวิริยสมบัติ เป็นพระศุภสิริสวัสดิ์อุดมมงคลอันมหาประเสริฐ บังเกิดมีในสมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้านั้น เป็นประการที่ ๒

อาศัยพระอรรถสัมมาปณิธิและพระวิริยสมบัติทั้งสองประการ เป็นพระราชคุณาลังการพิจิตร อำนวยให้สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญพระรัฐฎาภิบาลโนบายข้อที่ ๓ ทรงเพิ่มพูนพระปรหิตปฏิบัติ เพื่อเจริญสุขสวัสดิ์พิพัฒนามงคลแก่ปวงประชาชนแลสยามรัฐทั่วทิศานุทิศ สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้า เสด็จเสด็จราชไชยวราธิปัตย์ ได้ทรงตั้งพระราชอุตสาหะในที่ที่จะทรงจัดราชการ เพื่อบริหาร

ป้องกันรักษาทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรให้เจริญทันสมัย อุบัติเหตุใด ๆ อันจะนำไปให้เกิด
อนัตตะพินาศไม่เป็นผลอันดีแก่แผ่นดิน ที่ยังไม่เกิด ก็ทรงจัดการระวัง ดังทรงทำนุบำรุง
พลนิกาโยไว้ เพื่อป้องกันจลาจลภายในแลป้จามิตรภายนอก ตลอดจนมาถึงทรงระวัง
โรคภัยไข้เจ็บแลอัคคีภัยพิบัติ อันจะอุบัติเกิดมีแก่ประชาชนเป็นที่สุด เมื่อเกิดขึ้นแล้ว
ก็ทรงเข้มข้นเข้มแข็งเพื่อจ้กทรงระวังให้ราบคาบ ทรงจัดโจรภายนอกภายใน ข้อเสียหายที่
มีอยู่แล้ว ก็ตั้งพระราชหฤทัยจะเลิกถอน เช่นอบายมุขของพระธานีกรแลประเทศ คือ
สุรามรัย อันเป็นความชั่วร้ายทั่วประเทศ ทั้งเป็นเหตุให้เสื่อมเสียกิจการงาน แลทำ
บุคคลให้เป็นอันธพาลเบียดเบียนกันแลกันทั่วไป ตลอดจนเลิกขนบธรรมเนียมอัน
ล่วงเวลาสมัย แลขัดแคะความเป็นไปของประเทศ อย่างอื่น ๆ อันเศษอีกเป็นอันมาก
การณใด ๆ เป็นทางแห่งความจำเริญ แม้จะสำเร็จยากเท่ายากสักปานไร ก็ไม่ทรงทอด
พระราชหฤทัยปลงพระราชธุระ เมื่อเป็นกาละก็ทรงจัดขึ้น ทรงจัดระเบียบ ส่วนธุระการ
บำรุงศึกษา กสิกรรม พาณิชยกรรม การคมนาคม สร้างทางรถไฟ สายโทรเลข แลอื่น ๆ
ทั่วไปในพระราชอาณาเขต เมื่อได้ทรงจัดขึ้นแล้ว ก็มีพระราชประสงค์จะทรงรักษา
ให้ยืนยงคงที่ ทรงสอดส่องตรวจตราพระราชกรณียอยู่เป็นนิตย์ สมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้าผู้เป็นเพชรของชาติ ทรงประกอบด้วยพระอึดต้อมมาปณิธิ วิริยะสามารถ
ทรงดำเนินทางรัฐประศาสน์ด้วยกำลังพระอุบายโกศล มีพระราชกมลประกอบด้วย
พระวชิรญาณ ต้องทรงพระวิตกวิจารณ์ว่า ทำไฉนอาณาประชาราษฎร์จะอยู่เย็นเป็นสุข
ปราศจากทุกข์ขื่นราศภัย ทำอย่างไรการทำให้มาหากินของพลสกนิกรประชาชน จะเกิดผล
บริบูรณ์เป็นไปสะดวกไม่ขัดขวาง จะมีทางอย่างไรมหาชนจึงจะสมบรูณ์พูนสุขมั่งมีทรัพย์
สินเงินทอง ไม่ต้องเบียดเบียนแย่งชิงของเขาเอามาเป็นของตน ทำไฉนเหล่าพาลชน
โจรผู้ร้ายจึงจะสงบเรียบร้อย ทำอย่างไรโรคภัยใหญ่่น้อยอันเกิดแก่มนุษย์แลปศุสัตว์
จะเสื่อมสูญอันตรธาน จะดำเนินวิธีอย่างไรปวงข้าราชการจึงจะรู้สึกต่อหน้าที่ แลทำราชการ
ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แลมีเมตตากรุณาใน
ราษฎร ทำอย่างไรประชาชนนิกรจึงจะจงรักแลนิยมในพระองค์ผู้ทรงปกครอง ด้วยอุบาย
อย่างไร ความปรองดองในพวกข้าราชการด้วยกันก็ดี ในระหว่างผู้ปกครองกับราษฎรก็ดี
จักสามัคคีเป็นไปกลมเกลียวกัน จะดำเนินวิธีอย่างไรจึงจะสามารถรักษาความเป็น
เอกราชแลพระวงศ์ไว้ให้ถาวรสืบไปสิ้นกาลนาน จะทำนุบำรุงอย่างไรจึงจะมีกำลังแล
อำนาจอาจหาญพอจะระวังจลาจลภายในแลไพริภายนอก ให้พ่ายแพ้สาบสูญได้ จะมีวิธี

อย่างไรจึงจะทำความรุ่งเรืองแห่งแผ่นดินแดนสยามเขต ให้เทียมทันกับประเทศอื่น จะดำเนินรัฐประศาสน์อย่างไรจึงจะรักษาไมตรีกับไพรัชประเทศให้สนิทสนมกลมเกลียว ไม่รู้จักแตกร้าวราน สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระวิจารณ์ในพระราชหฤทัย โดยอเนกนัยเป็นต้นฉะนั้น ทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนให้เกิดสุขสิริสวัสดิ์ความเจริญแก่สยามราชอาณาจักรแลพสกนิกรผู้พึ่งพำนักพระบารมี ด้วยพระรัฐฎาภิบาลโนบาย ดังรับพระราชทาน ถวายวิสัยนาในหนหลัง

ธรรม ๓ ประการ คืออหัตตสัมมาปณิธิ วิริยสมบัติ แลรัฐฎาภิบาลโนบายเป็น คุณอันล้ำเลิศ ให้เกิดสุขสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้เลิศได้ปฏิบัติบำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่ามงคลพิเศษ แต่ละประการ มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัยนา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๕๖๗

ในศกนี้ (พ.ศ. ๒๕๖๗) จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสาขบูชา ๓ ประการ คือ มัตตัญญุตตา ๑ พาหุสัจจะ ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย ๑ พอเป็นนิตยคุณ

มัตตัญญุตานันต์ ได้แก่ความเป็นผู้จักประมาณ คือรู้จักความพอดี คุณข้อนี้มีทางที่เป็นไปจะพึงพรรณนาได้หลายประการ เป็นต้นว่า ความรู้จักประมาณในโภคทรัพย์ ในกิจการ ในความบริหาร อรรถภาพ ในบุคคล และในธรรม เมื่อรวบเกล้าการประกอบทุกอย่างอันความรู้จักประมาณเข้ากำกับอยู่ด้วย จึงจะสำเร็จด้วยดี แต่ในที่นี้จะรับพระราชทานถวายวิสาขบูชาเฉพาะประการต้น พอเป็นตัวอย่าง ความรู้จักประมาณในโภคทรัพย์ นับตามกิจเป็น ๓ สถาน คือการแสวงหา การรักษา แลการบริโภคใช้สอย อันโภคทรัพย์ที่บุคคลต้องประสงค์ เมื่อว่าโดยตรงก็เพื่อจะได้เป็นอุปการแก่สุข ชนผู้มั่งมี ย่อมได้ความยินดีเอิบอิมใจในเบื้องต้นว่า ทรัพย์ของตนมีอยู่ เมื่อได้ใช้จ่ายทรัพย์ เลี้ยงตน แลบำรุงคนที่ควรบริหาร ย่อมได้ความสำราญสบายใจ เมื่อแลเห็นตนเป็นไท ไม่ติดขัด เหตุเป็นหนี้สินทำนผู้อื่น ย่อมมีใจแช่มชื่นปลอดโปร่ง จะดำริอะไรก็โล่งไม่สะดุด เมื่อได้อาศัยโภคะเป็นกำลังอุดหนุนให้เป็นอยู่โดยชอบไม่ต้องประกอบการอันเป็นส่วนทุจริต ย่อมได้เสวยผลแห่งชีวิตล้วนแต่เป็นที่เจริญใจ แต่ทรัพย์ที่หาได้ในทางผิด ทำให้สำเร็จกิจ เหล่านี้ไม่ เพราะฉะนั้น การแสวงหาจึงควรให้ไปในทางชอบ ความแสวงหาทรัพย์ ในทางลบล้างกรรมสิทธิ์ในโภคทรัพย์ของผู้อื่น ที่ทำด้วยลักขโมยก็ดี ด้วยล่อลวงก็ดี ด้วยแย่งชิงก็ดี ด้วยใช้อำนาจก็ดี ด้วยอาการอื่นๆ อีกก็ดี เช่นนี้ ชื่อว่าอเนสนา แสวงหาไม่ควร บัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นอาทิ ตีเตียนว่า เป็นการทำงานเป็นไปด้วยโทษ ไม่ยังประโยชน์ ให้เกิดแก่บุคคลผู้ประกอบ ความแสวงหาโดยชอบ เว้นจากอาการเช่นนั้น เป็นไปด้วย ความหมั่นออกกำลังกายกำลังความคิดหรือกำลังทรัพย์ของตน นับถือกรรมสิทธิ์ ของประชาชนในโภคทรัพย์ของเขา เช่นนี้ ท่านจัดเข้าในสุปริเยสนา แสวงหารอบคอบดี อีกอย่างหนึ่ง เรียกอุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมแห่งความหมั่น นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้า

เป็นประธานสรรเสริญว่า เป็นการทำงานไม่มีโทษ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่บุคคลผู้ประกอบ แลการทำงานบางอย่าง ย่อมเหมาะแก่บุคคลกลางคน ในทางประเทศ ว่างตำบล ในกาลกลาง ยุค ผู้ประกอบต้องรู้จักประมาณ คือความพอดี จึงจะเป็นปฏิรูปการี คือผู้ทำเหมาะเจาะ การงานที่ประกอบนั้นจึงจะสำเร็จผลไพบูลย์ แลโภคทรัพย์ที่บุคคลเพิ่มพูนสั่งสมขึ้นได้ ด้วยอาการเช่นนั้นแล้ว ต้องถึงพร้อมด้วยกำลังแห่งการรักษา จึงจะถาวรอยู่ได้ มีเงินแต่ ไม่มีอุปายจะรักษา เงินนั้นก็ย่อมจะมีอันตราย ไม่คงอยู่ มีเคหสถานแต่ไม่มีกำลังจะรักษา เรือนนั้นก็ชำรุดทรุดโทรมลง มีที่นามากแต่ทำไม่หมดหรือมีผู้เช่าไม่เต็ม ต้องเสียค่านา สำหรับเนื้อที่ว่างเสมอไป หรือยังมีสมบัติอื่นที่ต้องใช้แรงจ่ายทรัพย์รักษา เรือนนั้นก็ชำรุดทรุดโทรมลง มีที่นามากแต่ทำไม่หมดหรือมีผู้เช่าไม่เต็ม ต้องเสียค่านาสำหรับเนื้อที่ ว่างเสมอไป หรือยังมีสมบัติอื่นที่ต้องใช้แรงจ่ายทรัพย์รักษา แต่ไม่สามารถจัดทำได้ มีแต่ จะเปลืองไป ไม่ได้ประโยชน์ที่คุ้มกัน สมบัติอันขาดความรักษาดังนั้น ย่อมจะเสียหาย มิยังยืน ไม่สำเร็จประโยชน์เท่าไรนักแก่ผู้เป็นเจ้าของซึ่งจะต้องรับผิดชอบ ที่สุดไม่มีอะไร ก็ได้รับความรำคาญใจไม่รู้จักจบ ความรักษาอันบกพร่องเช่นนี้ ชื่อว่าอนารักษา ความรักษา ไม่สมกัน มีสมบัติแล้ว แต่มีกำลังรักษาไม่พอ สมบัติย่อมร่อยหรออันตรายไม่คงทน มี แล้วไม่รักษา ใช้สอยพุ่มพ่ายไม่มียัง สมบัติจำจักต้องตั้งอยู่ไม่ได้แท้ๆ ต่อมีสมบัติเท่าไร มีกำลังรักษาให้พอกัน สมบัตินั้นจึงจะมั่นคงไปนาน จะมากหรือน้อยไม่เป็นประมาณ ย่อม เป็นประโยชน์แก่เจ้าของเต็มที่ คุ้มแก่ความชวนชวายเป็นต้องรับผิดชอบ ความพอดีแห่ง การรักษาเช่นนี้ ชื่อว่า อารักษสัมปทา ถึงพร้อมแห่งการรักษา บุคคลทั้งหลายย่อมมี ความสามารถต่างกัน การรักษาจึงควรผ่อนผันให้เป็นที่พอดีแก่กำลังของบุคคล จะถือ โภคะเป็นประมาณมิได้ อวาตใหญ่แต่พระสงฆ์น้อย มีกำลังไม่พอจะรักษา หรืออวาต น้อยมีพระสงฆ์มาก ย่อมได้ความลำบากเพราะที่อยู่ไม่พอกัน ถ้าเปลี่ยนให้เหมาะสม ย่อม เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย กองทหารน้อย แต่ต้องกระจายรักษาท้องที่ใหญ่ ไม่สามารถ รวมกำลัง ไม่อาจตั้งรับศัตรู กองทัพใหญ่ควรจะขยายรักษาท้องที่ได้กว้าง ไม่ทำอย่างนั้น ก็ไม่กันข้าศึกไว้ได้ ต่อหน้าที่จะต้องรักษาเป็นไปพอเหมาะแก่กำลัง ประโยชน์ดังกล่าว แล้วจึงจะสำเร็จ อนึ่ง โภคทรัพย์ที่ได้สั่งสมขึ้นไว้แลรักษาอยู่นั้น ถ้าเป็นแต่เก็บไว้ ก็จะทำให้ ได้แต่เพียงความอึดใจเท่านั้น ต่อได้ใช้สอยบำรุงตนแลคนที่ควรเลี้ยง จึงจะยังสุขให้ทวี แต่การบริโภคใช้สอยนั้น ต้องเป็นไปพอดีจึงจะสำเร็จประโยชน์ บึงใหญ่ที่บุคคลเปิดให้ น้ำไหลบ่าไปทางเดียวก็มีแต่จะแห้งไป ต่อเปิดทางให้น้ำไหลมาทดกัน จึงจะคงมีน้ำอยู่

เป็นนิตยกาล อันการบริโภควัสดุใช้สอยโภคทรัพย์ก็เป็นปานกัน มีแต่ใช้โภคะก็มีแต่หมดสิ้นไป ต้องมีของที่ได้ใหม่มาทดแทน โภคะนั้นจึงจะคงอยู่ได้ ความรู้จักประมาณในการได้การจ่าย ผ่อนผันให้ทรัพย์ที่ได้กลบลดทรัพย์ที่จ่าย ให้ตนได้สุขแลให้สมบัติทวีขึ้น ชื่อว่าสมชีวิตา ความเป็นอยู่สม่ำเสมอ เป็นปฏิปักษ์แก่วิสมชีวิตา ความเป็นอยู่เปลอเรือไม่รู้จักประหยัด บุคคลรู้จักบริโภคสมบัติ หลีกทางหายนะเสีย เสพแต่ทางวัฒนะ ย่อมจะได้สุขตามสมควรแก่กำลังแห่งโภคทรัพย์ ความรู้จักพอดีในการแสวงหา ในการรักษา ในการบริโภค เป็นประโยชน์แก่บุคคลนั้นใด ย่อมเป็นประโยชน์แก่ประเทศด้วยฉนั้น ประเทศ กล่าวคือชุมชนที่ตั้งอยู่เป็นปึกแผ่น มีเขตแดนปกครองตนเองโดยลำพัง ควรตั้งอยู่ใน สุจริตเยสุนา แสวงหาโภคทรัพย์บำรุงตนรอบคอบดี ประกอบอุบายวิธีบำรุงการหาเลี้ยงชีพของประชาราษฎร์ให้มีผลแลเฉลี่ยเก็บส่วนกำไรจากประชาชนเป็นพลีแต่พอควร ระวังไม่ให้ยุ่งยาก ให้ได้ประโยชน์มากด้วยกันทั้งสองฝ่าย เหมือนนายโคบาลผู้ฉลาดรู้จัก ริดน้ำนมโค ปล่อยให้มีส่วนเหลือเพื่อลูกโคจะได้ดื่ม ไม่รีดจนหมดฉะนั้น แลผ่อนผัน ประหยัดการแสวงหาในทางอันเป็นอบายมุขของมหาชน เป็นต้นว่า การพนัน ไม่คิดอุดหนุน คอยกีดกันไม่ให้ทำง่าย อีกประการหนึ่ง ควรตั้งอยู่ในอารักขสัมปทา รู้จักอุบายในที่จะ รักษาสมบัติของประเทศให้พอสมแก่กำลัง ไม่ยังทรัพย์ให้เปลืองไปในทางที่ไม่มีประโยชน์ ต้นไม้มีโทษ คือกาฝากเท่าใด ก็ต้องลดคราหารที่ได้สำหรับเลี้ยงตนเจือจางไปเลี้ยงเท่านั้น ประเทศก็เหมือนมีภาระอันหาประโยชน์มิได้มาก ก็จำต้องเสียกำลังแลทรัพย์ไปในทาง นั้นมาก พึงรู้จักรวมกำลังแลทรัพย์มาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ อนึ่งโสด ควรตั้งอยู่ใน สมชีวิตา รู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์ แม้ในทางที่ควร ไม่ให้เกินจำนวนทรัพย์ที่หาได้ เข้าใจผ่อนปรนให้กิจสำเร็จ ควรทำให้เป็นประเทศมั่งคั่ง เช่นนี้ ย่อมจะมีความพร้อมพร้อม เจริญสมบูรณ์ตั้งมั่นไม่ล่มจม

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงทราบความพอดีแห่งพระราชอาณาจักร แลทรงพิทักษ์บำรุงสมแก่สมัย ทรงเพิ่มพูนพระราชทรัพย์สำหรับแผ่นดินให้ไพบุลย์ ใน ทางบำรุงเพิ่มพูนอุบายเลี้ยงชีพของประชาชน แลทรงจัดระเบียบการเก็บพลีให้รอบคอบ ไม่พักต้องทำความบอบซ้ำแก่ชนนิกร สิ่งใดควรเก็บ ควรขึ้น ควรเลิกถอน ควรลดหย่อน ก็ทรงทำตามควรอย่างไร รักษาประโยชน์หลวงประโยชน์ราษฎรให้เป็นไปกลมเกลียวกัน ตั้งพระราชหฤทัยเกี่ยวกันทางอบายมุขของมหาชน จึงได้ทรงเลิกอากรบ่อนเบี้ยการ พนันทุกตำบลให้หมดขาด ทางเสื่อมเสียของประชาราษฎร์อย่างอื่น ก็ทรงจัดการป้องกัน

ในอันระวังให้ได้ช่องที่จะทำน้อยเข้าตามกำลังของแผ่นดินที่จะทำได้ พระราชทรัพย์ที่จะได้เท่าไรแลที่จะจ่ายเท่าไร ในปี ๆ ก็ทรงจัดให้มีงบประมาณ ถ้าไม่ใช้การจำเป็นทรงระวังจำนวนจ่ายไม่ให้ท่วมจำนวนได้ ในทานที่ไม่เป็นประโยชน์ก็ทรงปลดปลະละเสียสมบัติของแผ่นดินที่ควรรักษา ทั้งที่เป็นสวัสดิมงคลทรัพย์แลอวิญญูณทรัพย์ เป็นต้นว่า ผงสัตว์พาหนะแลที่นาป่าไม้ ก็ทรงบำรุงรักษา พระราชาอาณาจักรได้รับบำรุงเช่นนี้ย่อมมั่งคั่งสมบูรณ์ทวีขึ้นโดยลำดับกาลเวลา พระมหานครเคลื่อนกล่นด้วยหมู่ชนสัญจรไปมา เป็นที่ประชุมแห่งพาณิชยกรรม สมด้วยคำสรรเสริญสมบัติของบ้านเมืองในพระบาลี พระปริชาธรรมาธิบายความพหุของพระราชาอาณาจักรเช่นนี้ นับเป็นมัตตัตถุญตา เป็นองคคุณของพระมหากษัตริย์เจ้าปฐพีตล เป็นเหตุให้เกิดสิริสวัสดิวิบูลผลเป็นมงคลวิเศษที่ต้น

มัตตัตถุญตา ความเป็นคนรู้จักประมาณ ปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณจะประพฤติให้เป็นไปด้วยดี ไม่ให้มีความเสื่อมทรามบกพร่อง ก็จำต้องอาศัยกำลังพาหุสัจจะเข้าช่วยอุปการะเกื้อกูล จึงจะบำเพ็ญให้ไพบุลย์ทุกหน้าที่ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดสิริสวัสดิเจริญงาม ตามเนื้อความที่จะรับพระราชทานถวายเป็นวิสัย ในพาหุสัจจกถามงคลวิเศษที่ ๒ สืบต่อไป

พาหุสัจจะนั้น กล่าวโดยศัพท์รูป คือความเป็นพหุสุดบุคคล ผู้มีอรรถธรรมได้สดับมาก ชื่อว่าพหุสัจ ในที่นี้ กล่าวโดยความพาหุสัจจะนั้น คือความเป็นผู้ฉลาดแตกฉานในอรรถธรรมเพราะการศึกษา คุณลักษณะข้อนี้เป็นที่นิยมนับถือของมนุษยนิกรในประเทศที่เจริญแล้ว ในสมัยนั้น ๆ แต่ครั้งโบราณกาล ข้อนี้พึงสาธกด้วยวัตถุนิทานในหิตประเทศปกรณนอกพุทธสมัย กิร ดังได้สดับมา มีราชธานีหนึ่งนามว่า ปาฐลิตบุตร ตั้งอยู่ ณ ที่สุดริมฝั่งแม่น้ำภาคีรี มีพระเจ้าสุทศนราชเสวยราชสมบัติครองรัชสิมาอาณาจักร ทรงพระคุณปรีชาสามารถแหลมหลักในราชกิจทั้งปวง วันหนึ่งท้าวเธอทรงสดับคำโคลกที่มีผู้ขับถวาย บรรยายคุณแห่งการศึกษาโดยเอนกนัย ทรงสดพระราชมุทิต เพราะเหตุพระราชบุตรทั้งหลายไม่นำพาในการศึกษา มัวแต่ประพฤติผิดคลองธรรม ทรงพระราชดำริถึงโทษแห่งการโง่เขลา แลคุณแห่งการศึกษาโดยเอนกประการ ทรงสมันนาหารคำนึงถึงพระราชบุตรเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง ตรัสสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต ทรงปรีการาชกิจเพื่อจะเลือกหาผู้สามารถเป็นอาจารย์ สอนพระราชบุตรให้ศึกษานิติศาสตร์ ในที่ประชุมนั้นมีมหาปราชญ์ผู้หนึ่งนามว่าวิญญูครมัน ทูลว่า พระราชบุตรเหล่านั้นประสูติในราชตระกูล คงมีปรีชาไพบุลย์สามารถศึกษาได้ฉับไว แลรับอาสาในหน้าที่เป็นผู้สอน พระเจ้าสุทศนราชทรงพระปราโมทย์ โปรดมอบพระราชบุตรแก่มหาบัณฑิตวิญญูครมัน ผู้แนะนำ

พระราชบุตรเหล่านั้นให้เกิดความนิยมในการศึกษา รับความฝึกหัดได้ปรีชารอบรู้ใน
 นิติศาสตร์ สามารถในกรณีกิจสมพระราชประสงค์ของพระราชบิดา

ในฝ่ายพระพุทธศาสนา พากุสัจจะนี่ก็คงเป็นคุณสมบัติที่นิยมนับถือทั่วไป ถึงซึ่ง
 สงเคราะห์เข้าในธรรมวินัยนั้น ๆ ดังสรรพคุณสำหรับประกอบเข้าเป็นเกสรจัดเข้าใน
 หมวดอริยชนสมบัติอย่างประเสริฐ ๗ ประการบ้าง ในเวสัชชกรณธรรม คือคุณธรรม
 ความเป็นผู้กล้าหาญปราศจากครันคร้าม ๕ ประการบ้าง ในธรรม ๗ ประการที่เป็นองค์
 ของสัปปริสธรรมบ้าง ในนาลกรณธรรม คือคุณทำให้เป็นที่พึ่ง ๑๐ ประการบ้าง เป็นต้น
 พุทฺธสุตฺตบุคคลแม้ไม่มั่งคั่งด้วยศฤงคาร ก็ยังได้ไฉนว่าผู้ไม่ยากจนขัดสน และชีวิตของ
 ผู้นั้นย่อมไม่เปล่าจากประโยชน์ ผู้นั้นจะเข้าสู่สมาคมใด ๆ ก็ไม่เป็นผู้นครันคร้ามขามขยาด
 ย่อมมองอาจกล้าหาญในการเจรจา มีปรีชารอบรู้สรรพธรรม นำตนให้ตั้งในสัมมาปฏิบัติ เป็น
 สัตบุรุษคนดีคนชอบ และประกอบผู้อื่นไว้ในสารประโยชน์ เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรม-
 ศาสดาจึงโปรดประทานพระธรรมเทศนา ทรงสรรเสริญพากุสัจจะโดยอเนกนัย ข้อนี้พึง
 สาทกด้วยธรรมบรรยายนาลกรณธรรมสูตร ในทสกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า **ปุณ จปรี**
ภิกขเว ภิกขุ พุทฺธสุตฺโต โหติ สุตฺตโร สุตฺตสนฺนิจโย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อธรรมบรรยาย
 ที่จะพึงกล่าวยังมีอีก ภิกษุเป็นพุทฺธสุตฺต มีธรรมได้สดับแล้วมาก เป็นผู้จำทรงธรรมที่สดับ
 แล้วไว้ได้ มีธรรมที่สดับแล้วสะสมอยู่ **เย เต ธมฺมา อาทิกฺลยาณา มชฺฌกฺลยาณา**
ปรีโยสานกฺลยาณา ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นใด ไพเราะทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด
 ประกาศศาสนพรมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง **ตถารุปาสุต**
ธมฺมา พุทฺธสุตฺตา โหนฺติ ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น ภิกษุนั้นได้สดับแล้วมาก จำทรง
 ไว้แล้ว สั่งสมแล้วด้วยวาจา หมั่นเพ่งพิจารณาแล้วด้วยใจ แหงตลอดแล้วดีด้วยความเห็น
อยมฺปิ ธมฺโม นาลกรโณ แม้ธรรมนี้ก็ย่อมเป็นคุณทำภิกษุให้เป็นที่พึ่งพำนักของตนแล
 ของสพรหมจารีชนทั้งหลาย ดังนี้ พระอานนทเถรเจ้าอาศัยพากุสัจจะของตน ได้รับความ
 ยกย่องของสมเด็จพระทศพลธรรมสามีครผู้เป็นพระบรมศาสดาจารย์ ในเอตทัคคสถาน
 ว่า **เอตทคฺคํ ภิกขเว มม สวากานํ ภิกขุณํ พุทฺธสุตฺตानํ ยทิทํ อานนฺโท** ดูก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุสาวกของเราผู้ตถาคตที่เป็นพุทฺธ อานนทเป็นยอดเยี่ยม ดังนี้
 พรหมณ์ผู้หนึ่งรำพึงว่า การบูชาพระพุทธรัตนะแลพระสังฆรัตนะก็ปรากฏอยู่ ทำไฉนจะ
 เป็นอันได้บูชาพระธรรมรัตนะเล่า จึงเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลถามความนั้น
 พระองค์ตรัสว่า ถ้าจะใคร่บูชาพระธรรมรัตนะก็ให้บูชาภิกษุพุทฺธสุตฺตรูปหนึ่ง พรหมณ์ทูล

ขอให้ตรัสบอกว่าใครเป็นพหูสูตร. รับสั่งให้ถามภิกษุสงฆ์. พราหมณ์เข้าไปหาภิกษุสงฆ์
 ใต้ถ้ำ ทราบความว่า พระอานนทเถระเจ้าเป็นยอดพหูสูตรในสาวกนิกร ก็บูชาพระเถระเจ้า
 ด้วยจิ๋วอย่างดี มีราคาถึงพันกษาปณ์ ในเวลาที่สมเด็จพระบรมโลกนาถยังทรงพระชนม์อยู่
 พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็ได้โอนุเคราะห์บริษัท ๔ เหล่า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ด้วยแสดงธรรมให้อิวาททานุศาสน์เสมอมา ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จ
 ดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเถระเจ้าก็ได้เป็นผู้วิสาขนาพระธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ มี
 พระมหากัสสปะเป็นประธานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ตั้งไว้เป็นหลักพระศาสนา
 สืบต่อไป

ถึงในฝ่ายฆราวาสมณฑล บุคคลผู้พหูสูตรก็ย่อมเป็นที่พึ่งพำนักของผู้อื่นด้วย
 เหมือนกัน ในชั้นต่ำ ตั้งแต่คฤหบดีผู้เป็นใหญ่เฉพาะแต่ในตระกูลหนึ่งขึ้นไปจนถึง
 พระราชมหากษัตริย์ผู้ได้มรธาภิเษกแล้วเป็นที่สุด เมื่อเป็นพหูสูตรบุคคล ก็สามารถจะ
 รักษาประชุมชนผู้อยู่ใต้อำนาจโดยสะดวกดี อุบายโกศล คือความเป็นคนฉลาดในอุบาย
 วิธีสำหรับประกอบกิจนั้น ๆ เพื่อป้องกันภัยอันตรายแลชวนชวยหาสุขให้แก่กัน เป็นผล
 มีพหูสูตรจะนั้นเป็นมูลเดิม

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระปรีชารอบรู้สรรพธรรม เช่นพระ-
 ราชนิพนธ์เทศนาเสื่อป่าแลจตุราริยสังเทศนาแลอเนกพิชิตวิทยาทั้งในส่วนสกสมัยแล
 ในปรตสมัย เป็นที่พึ่งอันใหญ่ของพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอด
 ลงไปถึงอาณาประชาราษฎร์ข้าขอบขัณฑสีมา ต้องด้วยพระคาถาพุทธภาษิตสรรเสริญว่า

हित พหุณฺณํ ปฏิปชฺช โภเค

บุคคลใดปฏิบัติโภคสมบัติ ดำรงฆราวาสวิสัย เกื้อกูลให้เป็นประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก

ตํ เทวตา รกฺขติ ฌมฺมคฺคตํ

เทวดาย่อมรักษาบุคคลนั้น อันธรรมคัมภีร์รักษา

พหุสฺสุตํ สีลวตฺตูปนฺนํ

ฌมฺเม จิตฺ น วิชหาติ กิตฺติ

เกียรติคุณย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เป็นพหูสูตร มีอรรถธรรมได้สดับมาก ประกอบด้วย
 ศีลาจารวัตร สถิตในธรรม

ธมฺมภูจฺจํ สีสสมฺปนฺนํ

เนกขํ ชมฺโพพนทสฺเสว

สจฺจวาทิ หิริมนํ

โก ตํ นิมนฺทิตุมฺรหติ

ใครเล่าควรจะนิทานบุคคลนั้น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล มีปกติกล่าววาจาสัตย์ มีหิริอยู่ในใจ บริสุทธิ์จางแห่งทองชมพูนท

เทวาปิ นํ ปลฺสฺสนฺติ

พฺรหฺมุนาปิ ปลฺสฺสิโต

อย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้เทวดาแลพรหมก็ย่อมเชยชมสรรเสริญบุคคลนั้น ดังนี้ พระคุณคือพาหุสัจจะอันมีในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้านี้ นับเป็นมงคลวิเศษ ที่คำรบ ๒

อาศัยพระมัตตัญญูตาและพาหุสัจจะทั้งสองประการ เป็นพระราชคุณาลังการพิจิตร อำนาจให้สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญรัฐฐาภิบาลนโยบายข้อที่ ๓ ทรงเพิ่มพูนพระปรทิตปฏิบัติ เพื่อเจริญสุขสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลแก่สยามรัฐมณฑลแลประชาชนทั้งหลาย รัฐฐาภิบาลนโยบายวิธีปกครองแผ่นดินนั้น ในที่นี้จักยกบางประการ ขึ้นถวายวิไลชนาพอเป็นอุทาหรณ์

อันชนนิกรผู้มีธุระร่วมกันแลอยู่ใกล้ชิด ย่อมจะเสียมิตรธรรม วิวาทกันเพราะ การงานบ้าง ทรัพย์สมบัติบ้าง เป็นหน้าที่ของท่านผู้ปกครองจะต้องได้สวนแล้ว แลซึ่ผิด ซึ่ถูกระงับวิวาทนั้นเสีย แลในหมู่คณะนั้น ๆ ย่อมจะมีคนขาดแคลนทำโจรกรรมเอา ทรัพย์ที่เขาหวงแหนบ้าง แลเป็นคนพาลทำร้ายผู้อื่นบ้างเป็นต้น เป็นหน้าที่ของอิสฺรชน จะพิจารณาแล้วลงโทษแก่ผู้ทำผิด เพื่อรักษาประโยชน์แก่ความเกษมของปวงประชา ถ้าการพิจารณาซึ่ขาดแลลงโทษไม่เป็นไปโดยยุติ คือความควร ย่อมเป็นเหตุเดือดร้อน ปั่นป่วนของประชาชน เหตุนี้ความเป็นยุติธรรมแก่คนทั่วไปจึงเป็นประการหนึ่งแห่ง รัฐฐาภิบาลนโยบาย โบราณกษัตริย์ทั้งหลายถือเอาเป็นพระราชธุระ ทรงสอดส่องด้วย พระองค์เองบ้าง ทรงตั้งอมาตย์ที่วางพระราชหฤทัยไว้เป็นผู้พิพากษาบ้าง ทรงตั้งพระราช กำหนดกฎหมายไว้เป็นหลักแห่งการพิจารณาแลลงโทษ เพื่ออุดหนุนยุติธรรมเป็นพระราช ประเพณีสืบมา ในทางพระศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสหลักแห่ง ยุติธรรมไว้เป็นคติ ข้อหนึ่งตรัสไว้ในประชุมชาดกว่า

นาทิกฺุชา ปฺรโต โทสํ

อิสฺสโร ปณฺเย ทณฺฑํ

อณฺุณฺทานิ สพฺพโส

สามํ อปฺปฏิเวกฺุชฺย

แปลว่า อิศรชนยังไม่ได้พิจารณาด้วยตนเอง ยังไม่เห็นผิดของผู้อื่นมากหรือน้อย โดยประการทั้งปวง อย่าเพิ่งลงอาญา ข้อหนึ่งตรัสไว้ในธรรมบทว่า

น เตน โหติ ฆมฺมฏฺโฐ

เยนตฺถํ สหสา นเย

เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เพราะเหตุพิจารณาอรรถคดี โดยผลุนผลัน ฝ่ายว่าบัณฑิตผู้ใดไม่พิจารณาโดยอาการอันผลุนผลัน เลือกถือเอาแต่ข้อเป็นสาระ เหมือนถือตราชูพิจารณาผู้อื่นโดยธรรมโดยเสมอ ปราชญ์ผู้นั้นเป็นผู้รักษาธรรม เรากล่าวว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อีกข้อหนึ่ง ตรัสหลักคือความไม่ลุอำนาจแห่งอคติไว้ในสิงคาโลวาทสูตร เป็นต้นว่า

จนฺทา โทสา ภยา โมหา

โย ฆมฺมํ อติวตฺตติ

นิหียติ ตสฺส ยโส

กาฬปกฺเขว จนฺทิมา

ผู้ใดประพฤติกว้างธรรม เพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว เพราะหลง ยศของผู้นั้นย่อมเสื่อมเหมือนพระจันทร์ในข้างแรม

จนฺทา โทสา ภยา โมหา

โย ฆมฺมํ นาทิวตฺตติ

อาปุรฺติ ตสฺส ยโส

สุกฺกปกฺเขว จนฺทิมา

ผู้ใดหาประพฤติกว้างธรรม เพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว เพราะหลงไม่ ยศของผู้นั้นย่อมเต็มเปี่ยมเหมือนพระจันทร์ในข้างขึ้น ในทางพิจารณาอิกรรมอันจะเกิดขึ้นในสงฆ์พระองค์ก็ได้ตรัสวางวิธีพิจารณาไว้เป็นหลักสำหรับพระวินัยด้วยเหมือนกัน

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงทำนุบำรุงเนติบัณฑิตยสภา ผู้มีหน้าที่ฝึกสอนและสอบความรู้กฎหมายเป็นเนติบัณฑิต ทรงตั้งกรรมการศาลฎีกาไว้พิพากษาอรรถคดีต่างพระองค์ ทรงอุดหนุนความยุติธรรมด้วยประการนั้น ๆ นี้จัดเป็นพระราชจรรยาส่วนหนึ่งแห่งรัฐฐาภิบาลนโยบาย

อนึ่ง ชนิกายผู้ตั้งอยู่ต่างแคว้นอันติดต่อกัน ย่อมมีทางจะก่อวิวาทแตกร้างกัน เพราะเหตุคู่อาณาเขตบ้าง เพราะเหตุสิทธิของพสกนิกรบ้าง เพราะเหตุแย่งค้าขายกันบ้าง เป็นต้น เช่นกับประชาชนในแคว้นเดียวกัน เมื่อปรองดองกันลงไม่ได้ ไม่มีใครจะตัดสินเด็ดขาดต่างใช้อำนาจของตนเข้าต่อสู้ เพื่อยังความปรารถนาของตนให้สำเร็จ แม้โลกจำเวิญขึ้นรู้จักใช้วิธีผ่อนผันมากหลาย เป็นต้นว่า ย่อมให้กันยกยอตัดสินตามความสัตย์ ถึงอย่างนั้น

ก็ยังคงนำใช้อำนาจของตนซึ่งขาดอยู่นั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนนิกรต่างฝ่ายจึงต้องแบ่ง
 ขยายกันออกเป็นพวกหนึ่ง มีหน้าที่สำหรับต่อสู้ประจักษ์ ครั้งโบราณเรียกว่าพวกกษัตริย์
 มีพระราชอาเป็นประธาน ด้วยเหตุนี้ ราชกุมารผู้สืบสายจากพระราชอาผู้มีหน้าที่ในทางนี้
 จึงมีนามว่ากษัตริย์ด้วยตามกัน บริวารของพวกกษัตริย์เหล่านั้นย่อมเป็นโยธี คือพลรบ
 ตามเจ้านายของตน การจัดการป้องกันศัตรูภายนอก เป็นรัฐธรรมาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง

อันการสงครามบางครั้งอาจเกิดขึ้นโดยฉุกละหุก และจะเอาชัย เพราะมีพลแล
 ศัสตราวุธยุทธภัณฑ์มากกว่าอย่างเดียวนั้นหาได้ไม่ ต้องอาศัยสติปัญญากล้าหาญชำนาญ
 ว่องไวพร้อม อยู่ในบังคับบัญชาเป็นต้นด้วย จึงอาจจะเอาชัย การสงครามจึงต้อง
 เตรียมไว้พร้อม แม้ในเวลาว่างศึก ไม่เช่นนั้นก็ไม่ทันการ ย่อมเสียเปรียบศัตรู
 มีเรื่องทีที่หมาวูดกัดรับสมอ้างว่า โกลศรัฐเป็นแคว้นเล็ก มีพลศัสตราวุธยุทธภัณฑ์เสียด
 พาหนะน้อยกว่ากาสิรัฐอันอยู่ติดต่อกัน ทั้งมีวประมาทไม่ทันได้เตรียมตัว เมื่อศึกกาสิ
 มาตีไม่อาจต่อสู้ ต้องเสียแก่กาสิ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกความเตรียม
 พร้อมของเมืองที่ไม่ประมาท ประทานบรมพุทโธวาทโดยอุปมาไว้ว่า

นคร ยถา ปจุนต์

คฤคต สนฺตรพาหิร

เอว โคเปล อตุตฺตาน

ขโณ มา โว อฺปจฺจคา

ขณตฺติตา หิ โสจฺนติ

นิริยมฺหิ สมฺปฺปิตา

แปลว่า เมืองอันตั้งอยู่ตามชายแดนซึ่งเรียกกันว่าปัจฉิมทิศ เป็นเมืองหน้าศึก เขาระวัง
 ทั้งภายในภายนอกฉันทิด ท่านทั้งหลายจงระวังตัวฉันทันั้น ขณะอย่าได้ล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย
 เพราะว่าพวกชนผู้มีขณะล่วงไปเสียแล้ว ย่อมจะเศร้าโศกเต็มเพียบในนรก

สยามรัฐนี้ตั้งอยู่ยังยืนสืบมาได้ด้วยอาการที่พลเมืองเป็นนักรบ เวลาเมื่อสงคราม
 ย่อมระดมกันรบ เวลาว่าง ต่างแยกกันทำกิจต่างแผนก จนถึงป็นลงว่าเป็นฝ่ายทหาร
 ฝ่ายพลเรือน เพราะมีนักรบเป็นเดช พระราชอาณาเขตจึงสงบมาช้านานจนฝ่ายทหาร
 ก็ไม่ลั่นหัด ฝ่ายพลเรือนก็ไม่เคยถนัดในการรบ ครั้งรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ-
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำรุงการทหารบกให้เจริญขึ้น มาในรัชกาลปรดิยุบัน สมเด็จ
 บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาทต่อเหตุการณ์ ทรงบำรุง
 การทหารบกสืบต่อไปให้ไพศาล แลทรงเริ่มบำรุงการทหารเรือ ทรงตั้งกรมเลื่อป่าขึ้น
 เพื่อนำฝ่ายพลเรือนให้รู้จักยุทธวิธี แลทรงจัดให้นักเรียนเป็นลูกเสือ เพื่ออบรมเด็กให้มี
 นิสัยเป็นนักรบ ด้วยพระราชประสงค์จะนำพลเมืองให้เป็นนักรบตามโบราณประเพณี

นี้เป็นพระราชกรณียะส่วนรัฐาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง กิตติศัพท์นี้ระบือไปถึง นานาประเทศ สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้าได้ทรงรับศทหารเป็นนายพลเอก ของมหาประเทศหนึ่ง ซึ่งแสดงความนับถือสมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้าว่าเป็น จอมของนักรบ แลยกย่องกรมทหารบกของกรุงสยามเป็นพระเกียรติยศ ยังไม่เคยมี ปราบกฏแต่พระราชธาอื่นในบูรพทิศ เข้าในพุทธภษาธิว่า

ทูลเรน สุนโต ปกาเสนุติ
อสุนเตตถ น ทิสสนุติ

หิมวนโตว ปพพโต
รตตี ชิตตา ยถา สรา

แปลว่า สัตบุรุษยอมปรากฏได้ในที่ไกล ดุจเขาหิมพานต์ อสัตบุรุษอยู่ในที่นี้ก็ไม่มีการเห็น เหมือนลูกศรที่ยิงไปในราตรี

อนึ่ง การสอดส่องทุกข์สุขของราษฎร ก็เป็นรัฐาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง อัน โบราณกษัตริย์ได้ทรงบำเพ็ญมา บางเวลาเสด็จประทับที่มณเฑียรพระนครโดยพระราช- อิศริยยศ ลางคราวก็ปรากฏว่าเสด็จโดยอัญญาตกเทศปลอมพระองค์มิให้ใครรู้จัก ทรงทราบประพฤติเหตุแห่งหน้าด้วยพระองค์ สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนคร ทรงสอดส่องความสุขทุกข์ร้อนของข้าขอบขัณฑสีมา เป็นอันได้ทรงทำพระราชกรณียะส่วนรัฐาภิบาลนโยบายอีกประการหนึ่ง

อนึ่ง กิริยาที่จัดการปกครองให้เป็นระเบียบไม่ลึกลับ เป็นกิจสำคัญอันจะพึงหวัง ในทางรัฐาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง สมเด็จพระสรรเพชญ์ผู้บรมศาสดาจารย์ ทรงถือ เอาเมืองอันจัดการปกครองเป็นระเบียบดีแล้ว เป็นอุปมาตรัสสอนด้วยนิพนธ์คาถาว่า

นครูปมํ จิตตมิตํ ฤเกตวา

โยเรธ มารํ ปญญาเวน

พึงสังวรจิตนี้ให้มีเมืองเป็นเครื่องเปรียบแล้ว รบมารด้วยอาวุธคือปัญญา สมเด็จพระมโหฬารพระราชสมภารเจ้า ทรงจัดการปกครองพระราชอาณาจักรที่ทรงเห็นว่ายัง ก้าวก้าวให้เข้าระเบียบ สมควรแก่กระทรวงทบวงการ เป็นอันได้ทรงทำพระราชกรณียะ ส่วนนี้อีกประการหนึ่ง รัฐาภิบาลนโยบายนี้ เป็นเหตุเจริญทวีรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระราช- อาณาจักร จัดเป็นมงคลอันยวดยิ่ง นับเป็นที่คำรบ ๓

ธรรม ๓ ประการ คือ มัตตัญญูตา พาหุสัจจะ รัฐาภิบาลนโยบาย เป็นคุณอันล้ำ เลิศ ให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ปฏิบัติบำเพ็ญ จึงเป็นมงคลพิเศษแต่ละประการ มีนัย ดังรับพระราชทานวิสาขมา ด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๔๗๐

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๗๐) จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสัย ๒ ประการ คือ สมานัตตตา ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย ๑ พอเป็นนิตศนัย

สมานัตตตา นั้น แปลว่า ความเป็นผู้มีตนเสมอ อธิบายว่า ความประพฤติตนสม่ำเสมอ ในธรรมทั้งหลายที่ให้เป็นไปในบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร ชื่อว่าสมานัตตตา มีต่างแห่งอาการที่จะพึงประพฤติดังนี้ ชนผู้เป็นญาติก็ประพฤติตนตามฉันที่เป็นญาติ คือนับถือกันตามควร ไม่ดูหมิ่นกัน เพราะมีอิสริยยศอำนาจศฤงคารบริวารไม่เสมอกัน ดังนี้ชื่อว่าประพฤติตนสม่ำเสมอในญาติธรรม. คุณข้อนี้เป็นสวัสดิมงคล ให้เกิดศุภวิบุลผล แก่ผู้ประพฤติสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงประทานพระบรมพุทโธวาทให้ตั้งอยู่ในคุณข้อนี้ ทั้งคุณหัสถ์บรรพชิต ทรงแสดงกิจของผู้ครองเรือนที่ใช้จ่ายโภคทรัพย์ด้วยดี ก็ยกญาติพลี คือการสงเคราะห์ญาติว่าเป็นกรณีอย่างหนึ่ง ซึ่งทำแล้ว ก็จะได้ชื่อว่าถือเอาประโยชน์แห่งโภคทรัพย์ เป็นอันไม่จับจ่ายเสียเปล่า ฝ่ายบรรพชิตเล่า ก็ทรงเปิดโอกาสให้บำเพ็ญ ญาติตถจริยาได้ตามสมควร เช่นภิกษุจะทำยาให้แก่ญาติก็ไม่ห้าม ให้พัสดุของตนก็ไม่เป็น กุลทูลสภหรือทำศรัทธาไทยให้ตก จะให้จิวรแก่นางภิกษุณีผู้เป็นญาติ หรือจะรับบิณฑบาต จากเธอด้วยมือของตนเองแล้วฉัน ก็ไม่ต้องอาบัติ แลไม่เป็นวิญญูติ เพราะขอปัจจัย ๔ กะคฤหบดีผู้เป็นญาติ. แม้พระองค์เองก็ไม่ทรงละเมินในกิจนี้ เมื่อตรัสรู้แล้วก็ได้เสด็จ ไปเทศนาโปรดพระญาติ. แลมีเรื่องเล่าในพระอรธกถาธรรมบทว่า พระองค์ทรงห้าม วิวาทในระหว่างหมู่พระญาติให้ระงับ แลห้ามวิทูทกะเจ้าโกศลรัฐ ผู้คิดจะกำจัดศากยวงศ์ ไว้ด้วยอุบายถึง ๒ ครั้ง

อนึ่ง พระองค์ยังได้ประทานบริหารแผนกหนึ่งแก่พระญาติผู้บวชเป็นเดียรลีย์ จะมาบวชในพระธรรมวินัยนี้ ไม่ต้องให้ประพฤติตติยปริวาสถ้วน ๔ เดือนก่อนเหมือน ผู้อื่น พอมาถึงก็ให้บวชได้ที่เดียว. อันญาตินี้ย่อมมีไมตรีสนิทกว่าผู้อื่น เป็นผู้ช่วยรู้สึก

ด้วยในสุขทุกข์ แลเป็นกำลังในกิจการ คนผู้ใญ่ญาติก็ปานพฤษชาติอันหาสาขามีได้ ไม่มีกำลังพอจะต้านทานพายุพัด มีทางจะถึงวิบัติโดยง่ายตาย แต่พระเจ้าจักรพรรดิราช ยังต้องมีพระประยูรญาติเป็นเหล่าอนุชน คอยตามเสด็จในราชกิจด้วยหมู่หนึ่ง จะต้องกล่าวอะไรถึงชนสามัญ บุคคลใดละเมินวงศ์ญาติของตนเสียไม่เหลียวแล บุคคลนั้นได้ชื่อว่าตัดทอนกำลังของตนเอง ข้อนี้เป็นทางมาแห่งความเสื่อม สมด้วยพุทธภาษิตในปรกาสสูตรว่า

ชาติตถุโร ธนตถุโร

โคตตถุโร จ โย นโร

นรชนใดหยิ่งเหตุชาติ หยิ่งเหตุทรัพย์ แลหยิ่งเหตุโคตร **สญญาติมติมญฺเวยติ** ย่อมดูหมิ่นญาติของตน **ตํ ปรากวโต มุขํ** ข้อนั้นเป็นมุขแห่งผู้เสื่อมฉะนั้น เหตุตั้งนั้นสมานัตตตา ความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอในญาติธรรม จึงควรให้เป็นไปในบุคคลผู้เป็นญาติตามสมควร

อีกประการหนึ่งชนผู้เป็นมิตรกันก็ประพฤตินตามฉันที่เป็นมิตรมีจิตคงที่ไม่แปรผัน ในเวลาที่ฝ่ายหนึ่งได้ดีผิดกว่ากัน หรืออีกฝ่ายหนึ่งเสื่อมทรามลงไป ดังนี้ชื่อว่าประพฤตินสม่าเสมอในมิตรธรรม. อันมิตรนี้ ถึงจะไม่ใช้ญาติ แต่คบกันสนิทแล้ว ก็เหมือนญาติที่สนิท ดังพระพุทธภาษิตว่า **วิสุตสา ปรมา ภาติ** คนผู้คุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างเยี่ยม เมื่อกิจเกิดขึ้นก็ย่อมจะเป็นกำลังช่วยให้สำเร็จไปได้ แลเป็นผู้ช่วยรู้สึกด้วยสมบัติวิบัติ ก็แต่มิตรนี้มีประเภทต่างๆ เมื่อยนกล่าวก็เป็น ๒ คือ บาบมิตร สหายที่เป็นคนไม่ดี กล่าวโดยอริยโฆหารว่า มิตตปฏิรูป คนเทียมมิตรก็มี กัลยาณมิตร สหายที่เป็นคนดี ที่จัดว่าเป็น มิตรแท้ก็มี แลกิริยาที่คบมิตรเล่าก็ผิดกับกิริยาที่นับถือญาติ บุคคลนับถือกันว่าเป็นญาติ ก็นับว่าเป็นผู้เนื่องกันทางฝ่ายมารดาหรือฝ่ายบิดา แต่จะคบกันเป็นมิตรนั้น ก็เพราะเป็นผู้ถูกอภัยช่วยร่วมกันในกิจการนั้นๆ การคบมิตรจึงเป็นสำคัญในปัจจัยภายนอกที่จะจงให้บุคคลถึงความเสื่อมหรือความเจริญ เหตุตั้งนั้น พุทธาทิบัณฑิตจึงห้ามคบบาบมิตรเสีย แนะนำให้คบแต่กัลยาณมิตร แลกัลยาณมิตรนั้น ท่านพรรณนาว่า เป็นปัจจัยแห่งความเจริญด้วย โภคสมบัติ แลความเจริญด้วยคุณสมบัติ ทั้งที่เป็นส่วนโลกียะและโลกุตระ เมื่อผู้ใดได้กัลยาณมิตรแล้ว ก็พึงผูกใจไว้ด้วยสังคหวิธิตามควร ข้อนี้พึงสันนิษฐานตามพระบรมพุทโธวาท **ตรัสสอนถึงกาลมาณพคฤหบดีบุตรในสิงคาลสูตรว่า ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺตจานเหติ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฺภุจฺจาทพฺพา** ดูก่อนคฤหบดีบุตรมิตรอมตย์ทิศเบื้องซ้าย อันกุลบุตรพึงบำรุงด้วย ๕ สถาน คือ **ทานเนน** ด้วยการให้ปัน ทรัพย์พัสดุดตามสมควร **๑ เปยฺยวชฺเชน** ด้วยเจรจาจาที่ไพเราะควรดื่มไว้ในใจ **๑**

อตถจริยา ด้วยประพจน์ประโยชน์แก่กันในคราวที่ต้องการ **๑ สมานตตตาย** ด้วยความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอ **๑ อวิสวาทนตาย** ด้วยความไม่แก่งกล่าวให้ผิดจากจริง **๑ สมานัตตตา** ความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอในมิตรธรรมพึงให้เป็นไปในบุคคลผู้เป็นมิตรตามสมควรจะนี้

อีกประการหนึ่ง ชนผู้นับเนื่องในหมู่เดียวกัน ประพฤติตามฉันที่เป็นพวกเดียวกัน ไม่คิดเอาไรต์เอาเปรียบ ต่างรักษาประโยชน์ของกัน ดังนี้ ชื่อว่าประพฤตินตนสม่าเสมอในตบปริยาป็นนธรรม คือธรรมของชนผู้นับเนื่องในหมู่นั้นๆ ธรรมดาชนผู้นับเนื่องในหมู่ เมื่อคิดรักษาประโยชน์ตน ก็ต้องรักษาประโยชน์ผู้อื่นด้วยเหมือนกัน ประโยชน์ของตน จึงจะมั่นคงถาวร ถ้าเห็นแต่ได้แลตัดทอนประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ของตนก็จะไม่ยั่งยืนอยู่ได้ เหมือนปืน ๓ กระบอกที่ตั้งยันกันอยู่ มีผู้ชักออกเสียแม้กระบอกหนึ่ง ก็มีกำลังไม่พอที่จะทานกันไว้ได้ ก็ต่างจะต้องล้มละนั้นแม้พระพุทธรูปจนประพันธ์ในปกิณณกวรรคแห่งพระธรรมบท ก็ได้แสดงความนี้โดยบรรยายว่า

ปรทุกขุปรชานน

โย อตตโน สุขมิจจติ

บุคคลผู้ใดปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะเข้าไปตั้งไว้ซึ่งทุกขให้แก่ผู้อื่น

เวรสตคคตสฏโฐ

เวรา โส น ปริมจจติ

บุคคลนั้นระคนอยู่ด้วยสังสัคคะคือเวร ย่อมไม่พ้นไปจากเวรได้ ดังนี้ เหตุตั้งนั้นสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า จึงตรัสสอนคนที่เป็นหมู่เหล่าให้ประพฤติก้อยที่ที่รักษาประโยชน์ของกันและกัน ข้อนี้พึงสันนิษฐานตามพระบรมพุทโธวาท ที่โปรดประทานแก่ภิกษุสงฆ์ให้ตั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยจิตเมตตาในกันแลกัน เฉลี่ยลากที่หาได้สู่กันบริโศค มีศีลเสมอกัน มีทิวฐิเสมอกัน ให้เคารพนับถือภิกษุผู้เป็นใหญ่ในสงฆ์ แลตั้งใจปรารถนาเพื่อนพรหมจารีที่ยังมิได้มา ให้มาสู่อาวาสที่มาแล้ว ให้อยู่เป็นสุขเป็นอาทิ. และพระบรมพุทโธวาทที่โปรดประทานแก่คฤหัสถชนในข้อนี้ นั้น พึงสันนิษฐานตามความในอปริหานิยธรรมสูตร ที่ตรัสสอนพวกเจ้าลิจจวิบางซ้ออนุโลมแก่การปกครองอาณาจักรวัชชี ซึ่งมีประเพณีเป็นคณานุศาสน์คือปกครองด้วยความเป็นหมู่ เจ้าลิจจวิทั้งหลายพร้อมกันเป็นหมู่คณะผู้บัญชากิจการบ้านเมืองทั่วไปไม่มีใครเป็นอิสระเฉพาะตน เป็นแต่มีหัวหน้าผลัดเปลี่ยนกันตามวาระ ประชุมพร้อมกันในสัณฐาคารสถาน วินิจฉัยกรณียกไปตามสมควร ให้พวกวัชชีหมั้นประชุมกัน เมื่อถึงคราวประชุมกันก็ให้

พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกก็ให้พร้อมเพรียงกันเลิก ให้พร้อมเพรียงกันทำกิจนั้นๆ สิ่งใดๆ ที่ไม่ได้บัญญัติขึ้นโดยสามัคคีธรรม ก็อย่าให้พวกวัชชีบัญญัติขึ้นเอง สิ่งใดๆ ที่ได้บัญญัติขึ้นแล้วเช่นนั้นก็อย่าให้เลิกถอนเสียเอง ให้ประพฤติวัชชีธรรมของเก่าที่ได้บัญญัติไว้แล้วอย่างไร แลให้พวกวัชชีเคารพนับถือท่านผู้ที่เป็นใหญ่กว่า อย่าจุดคร่าภรรยา แลกุมารีในตระกูลของเขาด้วยผลการมาเป็นภรรยา แลเจตีสถานเหล่าใด ซึ่งเป็นที่นับถือของชาววัชชีอันมีในภายในแลภายนอกพระนคร ให้สักการเคารพนับถือบูชาเจตีสถานเหล่านั้นอย่าตัดทอนธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำอยู่แล้วให้เสื่อมสูญ. พระพุทธ-
 ภาษิต ๒ ข้อนี้เป็นเครื่องสาธกให้เห็นว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงสั่งสอนชนนิก
 ที่เป็นหมู่เหล่า ต่างให้รักษาประโยชน์ของกันแลกัน บัณฑิตพึงสันนิษฐานโดยนัยนี้แล้ว
 รู้จักผ่อนผันประพฤติ ตามสมควรแก่ชุมชนที่ตนเนื่องอยู่นั้น. สมานัตตตา ความเป็นผู้มี
 ตนสม่าเสมอในตัปปริยาบัตถธรรม คือธรรมของชนผู้เนื่องในหมู่นั้นๆ พึงให้เป็นไปในชน
 ที่นับเนื่องเป็นหมู่เดียวกันโดยสมควร ด้วยประการฉะนี้

คุณข้อย่อมเกิดผล คือ **พหุปรียตา** ความเป็นที่รักของชนเป็นอันมาก. ผลนี้
 ย่อมมีประโยชน์แก่ชนผู้นับเนื่องในหมู่ทั่วกันไป ไม่นิยมขึ้น ผู้น้อยเป็นที่รักของท่านผู้ใหญ่
 ก็จะได้รับความปลอดภัยค่าชู้ ชนผู้เสมอกัน ก็ต่างจะได้อาศัยกันท่านผู้ใหญ่เล่า ก็จะได้
 ผู้น้อยไว้เป็นกำลัง เมื่อกิจเกิดขึ้น ก็จะได้ตั้งใจทำให้สำเร็จด้วยความรักดี สามัคคีคือ
 ความพร้อมเพรียงด้วยกายแลจิตก็ย่อมเป็นไป เพราะความรักใคร่ในกันเป็นที่ตั้ง เมื่อ
 เกิดขึ้นในหมู่ใด ก็ยังความเจริญให้เป็นไปในหมู่นั้น สมด้วยพจนประพันธ์ราชสุภาษิตใน
 พระราชลัญจกรว่า

สพฺเพสํ สงฺฆภูตานํ

สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา

สามัคคีย่อมยังความเจริญให้สำเร็จแก่ชนทั้งหลายผู้เป็นหมู่กันทุกเหล่า ดังนี้. เมื่อกกล่าว
 โดยสังเขป ผู้ใดที่เป็นที่รักของชนเป็นอันมาก ผู้นั้นย่อมหวังความเจริญได้ คงไม่มีความ
 เสื่อมทราม แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสแก่เจ้ามหานามลิจฉวีแสดงกิจของ
 ผู้ดำรงพรวาสาจะพึงทำเพื่อผลนี้ ในอภิปรายธรรมสูตร ปัญจนินาต อังคุตตรนิกาย
 สรูปความว่า กุลบุตรผู้ใดผู้หนึ่ง ตั้งต้นแต่พระมหากษัตริย์เจ้าตลอดลงไปถึงอิริยดี
 เฉพาะตระกูล ทำสักการเกื้อกูลมารดาบิดาจำพวกหนึ่ง บุตรภรรยาทาสกรรมกร ซึ่งนับว่า
 อันโตชนจำพวกหนึ่ง ชวานาเพื่อนบ้านลูกค้า ซึ่งนับว่าพาหิรชนจำพวกหนึ่ง เทวดาผู้รับ
 พลักรรม คืออารักษ์เทวดา แลวัตถุเทวดาจำพวกหนึ่ง สมณพราหมณ์จำพวกหนึ่ง ด้วย

โภคทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม เป็นผลแห่งความหมั่น เหวตามนุษย์ ๕ จำพวกนั้น ได้รับสักการะเกื้อกูลแล้ว ก็ย่อมอนุเคราะห์ด้วยไมตรีจิต คิดความเจริญให้ กุลบุตรนั้นเป็นอันหวังวุฒิได้ไม่เพียงมีความเลื่อมทรมานเลย. แม้พระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้ปกครองปฐพีมณฑล มีสมุทราศร ๔ เป็นขอบเขต ก็ยังต้องทรงบำเพ็ญจักรวัตวิวัต ยึดเหนี่ยวน้ำใจราชบริษัท ให้นิยมในพระบารมี ซ่อนยอมให้สำเร็จผล คือปกครองได้โดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา เคี้ยวเชื้อ. ความจงรักเป็นพลวเหตุชักนำให้รักพร้อมเป็นสมานฉันท์ เพื่อต่อสู้ป้องกัน บำรุงรักษา จะรับพระราชทานชกอลีนจิตตชาดกในทุกนิบาตมาสาธกพอเป็นอุทาหรณ์ ความสังเขปว่า **อดีเต พารณสิยํ พุรหมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต** ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระองค์ได้พลายสำคัญพลญาเศวตกฤษร เป็นราชพาหนะเชือกหนึ่ง แผลพระเกียรติไปในสกลชมพูทวีป จำเนียรกาลล่วงไป พระอักรมเหสีทรงพระครรภ์ยังไม่ทันประสูติ พระเจ้าพาราณสีเสด็จทิวังคต ข้าวปราภฏทราบ ไปถึงพระเจ้าโกศลราช ผู้มีรัชสีมาติดต่อกันกับกาลสิกรฐ ท้าวเธอทรงเห็นราชสมบัติว่าง ยังหาผู้เป็นเจ้าของมิได้ เป็นท้วงทีอยู่ ก็ยกมหาพยุหแสนยากรมาล้อมพระนคร ชาวพระนครปิดทวารรักษาเป็นกวดขัน ในเวลานั้นพระราชเทวีประสูตรพระราชโอรส ทรงนามว่าอลีนจิตตกุมาร เหตุทำประชานให้ขึ้นบานหายย่อท้อรักพร้อมกันปล่อยพลญา มงคลหัสดี ออกต่อรบด้วยปัจจามิตรไพร่ให้ปราชัย จับพระเจ้าโกศลราชได้ทั้งเป็น นำมาเป็นเชลยแล้วปล่อยไป แผลพระเดชานุภาพของพระราชกุมารไปในสกลชมพูทวีป ไม่มีศัตรูผู้อื่นมาสามารถย่ำยี แผลพระราชกุมารก็ได้รับอภิเษกเป็นพระเจ้าพาราณสีแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ พระชนมายุได้ ๗ พรรษาดำรงราชย์โดยธรรมเป็นผาสุกตลอดชนมชีพ. **สตฺถา อิมํ อดีตํ อหริตฺวา** สมเด็จพระบรมศาสดาทรงชกอดีตนิทานนี้มาตรัสแล้ว ประทานพระบรมพุทโธวาทไว้แก่ภิกษุสงฆ์ว่า

อลีนจิตต์ นิสสาย

ปภุจฺจา มหตี จมู

โกสลํ เสนาสนฺตฺตฺจํ

ชีวกุคฺคหํ อคฺคาหิ

พยุหแสนยากรหมู่ใหญ่ อาศัยอลีนจิตตกุมาร ได้ความขึ้นบานยินดีแล้ว ปล่อยพลญาชสารให้จับพระเจ้าโกศลราช ผู้ไม่เต็มพระราชประสงค์เพียงด้วยราชสมบัติของพระองค์เอง ได้ทั้งเป็น

เอวํ นิสฺสยสมฺปนฺโน

ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย

ภาวยํ กุสลํ ฐมฺมํ

โยคฺกฺเขมฺมสฺส ปตฺติยา

ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยกัลยาณมิตรเป็นที่อาศัยฉะนั้นแล้ว ปรารถนาความเพียร บำเพ็ญกุศลธรรม เพื่อบรรลुकุศลที่เกษมจากโยคะ คือสังกิลेสธรรมอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ

ปาปุณเณ อนุปฺพุเพน

สพฺพสโยชนกฺขยํ

จะพึงบรรลุธรรมเป็นที่สํโยชนได้โดยลำดับ ดังนี้. ตามเรื่องนี้ สันนิษฐานได้ว่าพระเจ้าพรหมทัตเป็นที่รักใคร่นับถือของประชาชน แลความจงรักภักดี มีอนุสนธิสืบเนื่องต่อมาถึงพระอลีนจิตตกุมาร ผู้เป็นโอรสรัชทายาทผู้ต้องด้วยบทพระบาลีแสดงมิตรธรรม ในสังคาโลวาทสูตรว่า **อปํ ปรปฺปิสุส ปฏฺิปปุเชติ** ความว่า มิตรอมตย์ผู้ได้รับบํารุงด้วยสังคหัตถุตามควรแล้ว ย่อมนับถือตอบ แม้ตลอดถึงวงศ์วานอื่นอีกของมิตรนั้น. **พหุปฺปิยตา** ความเป็นที่รักของชนเป็นอันมาก เป็นผลแห่งสังคหุบายนั้นๆ ที่รวมสมานัตตตา ความเป็นผู้มีตนเสมอไว้ด้วยประการหนึ่ง ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชนผู้นับเนื่องในหมู่ทั่วกันไป ไม่นิยมชั้น ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญญาตฺตลจริยา ปกครองพระราชวงศานุวงศ์ ยกย่องให้ดำรงอิสรียศโดยฐานานุศักดิ์ โปรดให้รับราชการโดยควรแก่สามารถด้วยปัดคหกิจ แลทรงบํารอบ ห้ามกันมิให้ประพฤติผิดจากธรรมของราชตระกูลด้วยนิกคหุบาย ตามหน้าที่เป็นประธานในพระบรมราชวงศ์ส่วนหนึ่งแล้ว นอกจากนี้ ยังนับถือสนิทฉันพระญาติ หาทรงรังเกียจโดยต่ำศักดิ์ไม่ ข้อนี้พึงเห็นในการที่พระราชทานเลี้ยงแก่พระราชวงศานุวงศ์ แลพระราชทานสร้งน้ำเป็นส่วนเชษฐูปจายนธรรม โปรดให้พระองค์ที่อ่อนพระชนม์ลงมาเสวยร่วมด้วย พระองค์ทรงพระเมตตาธิบดีปัจจการพระราชทานของอํานวยพระพร แลพระบรมราโชวาทเป็นส่วนญาติสงเคราะห์

อนึ่ง สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงชุบเลี้ยงข้าราชการให้ตั้งอยู่ในฐานันดรศักดิ์ตามสมควรแก่ตระกูลแลความชอบ ได้ตั้งแลสืบตระกูลวงศ์ต่อมาตามราชจริยานุวัตรส่วนหนึ่งแล้ว นอกจากนี้ยังทรงพระอารีในส่วนตนคั่นเคยสนิท เมื่อถึงคราวทรงแสดงพระองค์เป็นฉันทมิตรบ้างก็มี พระราชทานของแจกเป็นที่ระลึกเป็นส่วนแสดงมิตรธรรม

อนึ่ง สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ตั้งพระราชหฤทัยจะทรงทำนุบำรุงข้าขอบขัณฑสีมาให้สมบุรณ์พูนสุข แลให้ได้รับความปรองดองโดยยุติธรรมทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมที่ขัดแก่เสรีภาพคือความเป็นโสดแก่ตน

ข้อนี้พึงสันนิษฐานโดยนัยที่พระราชทานอภัยปลดปล่อยอำนาจที่จะพึงใช้ในราชกิจหรือ
ขนบธรรมเนียมกลางอย่าง เช่นในกาลก่อน คนพลเรือนไม่ได้เพื่อจะอยู่ตามลำพัง ต้องมี
สังกัดขึ้นสักเป็นเลข ไพร่หลวงบ้าง ไพร่สมกำลังบ้าง คนไม่มีสังกัด เรียกว่าคนข้อมือขาว
ต้องจับสักเป็นไพร่หลวง ภายหลังจัดการเปลี่ยนแปลงไปธรรมเนียมนี้ก็ได้เลิกเสีย
เกือบหมดแล้ว คนทั้งหลายได้ความสะดวกแก้ไขขึ้น อีกประการหนึ่ง การเกณฑ์ใช้ราชการ
แต่เดิมผู้ต้องเกณฑ์ไม่ได้ผลอะไรเป็นค่าเหน็ดเหนื่อย บัดนี้ก็ทรงพระกรุณาให้เลิกเสีย
โดยมาก ที่ยังจะต้องใช้ ก็ให้ได้ค่าจ้างค่าป่วยการพอเป็นกำลัง อีกประการหนึ่ง ถ้าจะ
สร้างทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นเป็นการในแผ่นดินในท้องถิ่นใดๆ เป็นต้นว่า ตัดถนนหลวง แต่ก่อน
เจ้าของหาได้รับค่าที่ดินแลของที่ก่อสร้างขึ้นไว้ไม่ ในบัดนี้ได้รับพระราชทานตามสมควร
แก่ราคา อีกประการหนึ่ง แต่เดิมผู้มีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ แต่งทนายว่าอรรถคดีแทนตน
ไม่ได้ ย่อมเสียเปรียบแก่ผู้ได้ศักดินาตามกำหนดนั้น ในเวลาเป็นความกันในศาล
ผู้มีศักดินาสูงสามารถจะแต่งทนายได้ฝ่ายเดียว บัดนี้มีพระราชบัญญัติเปิดช่องให้แต่ง
ทนายได้เสมอหน้ากัน ข้อซึ่งพรรณนามานี้ เป็นอุทาหรณ์ในการพระราชทานอภัยแก่
ข้าขอบขัณฑสีมา ให้ได้เสรีภาพตามเวลาที่พึงจะมีได้

พระราชจริยาที่กล่าวมานี้ จัดเข้าในสมานัตตตา ความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอใน
ญาติธรรม มิตรธรรม แลตีปรีชาป็นธรรม สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรง
บำเพ็ญให้เป็นไปในพระราชวงศานุวงศ์เสวกามาตย์ ตลอดจนมาถึงราษฎรสามัญ โดย
ควรให้สำเร็จผล คือความนับถือจงรักภักดีนิยมอยู่ในพระราชบารมีธรรม จัดเป็น
มงคลวิเศษที่ต้น

พระราชจรรยาวิสุทธิกวีปาโลบายที่ ๒ คือราชกรณียกิจที่ทรงจัดขึ้นด้วยพระ
บรมเดชาานุภาพ เพื่อเป็นประโยชน์แก่พุทธจักรแลพระราชอาณาจักร กับทั้งประชาชน
ข้าขอบขัณฑสีมา เพียงข้อเดียวนี้ ก็ยากที่จะพรรณนาให้จบลงด้วยกลามรรคกัณฑ์นี้
จะรับพระราชทานถวายวิสัยในพระราชกรณียบางส่วน ซึ่งทรงให้เป็นไปแล้ว จำเดิมแต่
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ดำรงสยามรัฐราชอาณาจักร สืบจักรีราชสันตติวงศ์ ถึง
พลุศิกายันปีนี้ โดยเอกเทศเท่านั้น ฝ่ายพุทธจักร สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงพระราชดำริโดยพระราโชบาย เพื่อจะให้พระพุทธานุภาพอันเป็นมิ่งขวัญของชาติ
สถิตดำรงมั่นยืนยาวนาน แลแผ่ไพศาลไปในไพรัชประเทศ พระราชประสงค์นี้เป็น
พลวเหตุฝังอยู่ในพระราชหฤทัย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์

๑,๕๐๐ จบ โปรดให้พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงจัดการพิมพ์ แลโปรดให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นประธานในการตรวจสอบต้นฉบับแลอักขรวิธี ส่วนต้นทุนในการสร้างพระไตรปิฎกนี้ เป็นส่วนของ พระองค์แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแลประชาราษฎร์ พร้อมเพรียงกันบริจาคพิมพ์ สมพระราชประสงค์แล้ว ๓ เล่ม ในเดือนมีนาคมปีหลัง ส่วนที่เหลือก็พิมพ์เนื่องกันไป เป็นลำดับ บัดนี้จวนสำเร็จบริบูรณ์ พระคุณข้อนี้เป็นเครื่องเพิ่มพูนประดับพระบารมี ซึ่งเป็นที่เชิดชูพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพว่า สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก เป็นพระเกียรติอันเลิศดิลกยิ่งใหญ่ แผ่จรไปทั่วภูมิณฑล คล้ายพระเจ้าอโศกมหาราชในอดีตกาลฉะนั้น จริงอยู่ พระปริยัติธรรมค้ำสอนของ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ยังมีผู้ทรงไว้แลปฏิบัติอยู่เพียงใด พระศาสนาก็ยังชื่อว่า ตั้งอยู่ได้มั่นคงเพียงนั้น เพราะเหตุนั้น เมื่อพระองค์ใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงตรัสบรรหารตั้งพระธรรมวินัยไว้แทนพระองค์แก่พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากว่า โย โข อานนท มया เทสิโต ปญฺจตุโต ธมฺโม จ วินโย จ โส โว มมจฺเจน สตุลา ดูก่อน อานนท์ ธรรมวินัยใด ที่เราผู้ตถาคตแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมแลวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลายภายหลังแต่เราผู้ตถาคตล่วงไปแล้ว. การพิมพ์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นของเก่าให้บริบูรณ์ดีขึ้นนี้ ชื่อว่าได้สังคายนาพระธรรมวินัยของพระศาสนา อันเป็น เครื่องเชิดชูพระบารมีของพระมหากษัตริย์เจ้า นับเข้าในการดำรงวงศ์พระสัทธรรม ประการหนึ่ง. แม้นในฝ่ายอาณาจักร การดำรงวงศ์สกุลย่อมเป็นหลักสำคัญ อันจักตั้งมั่น ยืนยาวไปในภายหน้า. ส่วนสกุลที่มั่งคั่งตั้งอยู่ได้ยืนยาวได้ ก็เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ แสงหาพิสดุที่หายแล้ว ๑ บุรณะพัสดุที่คร่ำคร่า ๑ รู้จักประมาณในการจ่าย ๑ ตั้งผู้มีศีล ให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ๑ เมื่อจักขยายส่วนกว้างแผ่ออกไปถึงเมืองแลประเทศที่เป็น อาณาเขตเจริญรุ่งเรืองแล้ว จักดำรงอยู่ยืนนานได้ ก็เพราะตั้งมั่นอยู่ในธรรมดุจเดียวกัน กับสกุล คุณข้อนี้เป็นเครื่องพยุขความเจริญให้คงที่หรือทวียิ่งขึ้น สมเด็จพระบรมบพิตรพระราช สมภารเจ้าทรงสถิตอยู่ในสกุลเชษฐ ทรงบำเพ็ญมั่นอยู่ในธรรมอันเป็นเหตุดำรงพระราช อาณาจักรให้ถาวรวัฒนาโดยลำดับ จึงทรงเสวยพระราชทรัพย์แผ่นดินแลเครื่องอุปโภค บริโภคที่หายไปแล้วโดยมิชอบธรรม ให้สืบเสาะได้คืนมาอย่างเดิม ถึงแม้ว่าได้ไม่ครบ จำนวนที่หาย ก็คงยังดีกว่าปล่อยให้สูญไปด้วยความไม่นำพา โดยที่สุดจักไม่ได้พัสดุคืนมา ก็ยังได้ผู้ประพฤติกุศล เพื่อป้องกันทรمانผู้ประพฤติกุศลตามโทษานุโทษเป็นประโยชน์

แก่นุชนภายหลัง จักไม่เอาเยี่ยงอย่างต่อไป พระคุณข้อนี้ ได้ในบาลีว่า **นฏจํ คเวสนฺติ** แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว อีกประการหนึ่ง ทรงตั้งพระราชหฤทัยบำรุงรักษาข้าขอบขัณฑสีมา ให้อยู่เย็นเป็นสุข จึงทรงป้องกันเหตุภายใน คือทรงเพิ่มเติมแก้ไขพระราชบัญญัติ ประมวล กฎหมายแพ่งแลพาณิชย์ เพื่อป้องกันความผิดอันเกี่ยวแก่ห้างหุ้นส่วนบริษัทสมาคมแล มูลนิธิ ทั้งทรงเพิ่มเติมพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดินให้สะดวกแก่ผู้โอนโฉนดซื้อขายกัน ในจังหวัดนั้นๆ แลทรงตั้งพระราชบัญญัติศุลกากร เพิ่มพิกัดภาษีขึ้นกว่าก่อนในสินค้าอัน จักมาจากต่างประเทศ แลทรงบำบัดอันตรายซึ่งจักเกิดแต่เหตุภายนอก คือทรงแก้ไข หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายแลการเดินทางเร็วระหว่างกรุงสยามกับต่างประเทศ โดยจำนงความสมภาพแลอำนวยความสะดวกให้แก่กันแลกัน เพื่อเพิ่มพูนทางสัมพันธมิตร ใ้กลมเกลียวสนิทยิ่งขึ้น พระคุณข้อนี้ ได้ในบาลีว่า **ชินฺณํ ปฏิสงฺขโรนฺติ** บุรณะของ เก่าให้ดียิ่งขึ้น. อีกประการหนึ่ง ทรงตั้งพระราชหฤทัยประหยัดการใช้จ่ายพระราชทรัพย์ แผ่นดินลดน้อยลงจนสุดความสามารถ จึงทรงตั้งพระราชบัญญัติงบประมาณในการจ่าย พระราชทรัพย์ ให้รายได้สูงกว่ารายจ่าย จึงโปรดให้ยุบเลิกกลางกระทรวง ลางกรม แลคลัง มณฑลทั้งปวงเสียบ้าง โปรดให้รวม ๒ กระทรวงซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวเนื่องกันลงในกระทรวง เดียวกันบ้าง กรมกลางกรมซึ่งเป็นราชกรณียะฝ่ายเดียวกันกับกระทรวงใด ให้รวมลงใน กระทรวงนั้นบ้าง แลทรงยกเลิกตำแหน่งอุปราช แลเลือกคัดข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย เสมอภาคกัน ซึ่งเกินจำนวนพิกัด ออกจากตำแหน่งหน้าที่ พระราชทานเบี้ยหวัด เบี้ยบำเหน็จบำนาญบ้าง ซึ่งทรงจัดให้เป็นไปอย่างนี้ ก็เพราะพระราชประสงค์จะประหยัด พระราชทรัพย์ ไม่ให้หมดเปลืองย่อยยับหรือหายไปโดยเหตุไม่จำเป็น พระคุณข้อนี้ ได้ในบาลีว่า **ปริมิตโกคา โหนฺติ** รู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์. พระคุณทั้ง ๓ นี้ จักเป็นไปบริบูรณ์เต็มที่ โดยสะดวกเรียบร้อยดี ก็เพราะสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร เจ้าทรงเป็นประมุข ตั้งอภิรัฐมนตรีสภา ทรงเลือกด้วยพระปรีชา ได้พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งล้วนเคยทรงรับราชการอันสำคัญมาแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมชนกาธิราช พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม เป็นที่ปรึกษาไว้วางพระราชหฤทัยทั้งนั้น ทั้งทรง คຸ້นเคยทราบกระแสพระราชดำริและพระบรมราโชบายทั้งปวงของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง- ปิยมหาราช มาแต่ก่อน ทั้งทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจ แลมีเกียรติคุณหาผู้เสมอ เหมือนได้ยาก สมควรเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ในความเชื่อตรงจงรักภักดี ซึ่งทรง มีต่อบ้านเมืองประเทศ แลสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เหล่าประชาชน

ก็นิยมนับถืออวยชัยถวายพระพรทั่วไป สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงเลือกได้
 มุขมัตยาธิบดีที่สามารถให้เป็นประธาน ก็อาจวิจารณ์ราชกรณียกิจให้ลุล่วงไม่อากุล เป็น
 พระกำลังเพิ่มพูนพระราชอิสริยยศพระบรมเดชานุภาพ ทั้งแผ่พระเกียรติให้ไพศาล
 ทั่วนานาประเทศ ดังปริณายกรัตนแลคฤหบดีรัตนอันพิเศษของพระเจ้าจักรพรรดิราช
 ผู้สามารถในราชการ ทั้งฝ่ายทหารพลเรือน อันเป็นหน้าที่ของตนเป็นตัวอย่าง พระคุณข้อนี้
 ได้ในบาลีว่า **สีลวณฺโถ อิตฺถิ วา บุริสฺสํ วา อาธิปจฺเจ ธเปนฺติ** ตั้งสตรีหรือบุคคลผู้มีศีล
 ให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน. พระราชาอาณาจักรจะทรงความเป็นอิสราภาพอยู่ยืนนานได้
 จำต้องอาศัยคุณสมบัติ ๔ ประการนี้คุ้มกันเข้าเป็นจตุรงคสามัคคี สนับสนุนกันแลกัน
 ให้ดำรงคงมั่นตามหน้าที่ การแสวงหาของที่หายนี้เป็นธรรมชาติเครื่องควบคุมไม่ให้กระจัด
 กระจายการบูรณะนั้นเป็นเครื่องป้องกันสิ่งที่คุณไว้มิให้สลายออกจากกัน การรู้จักประมาณ
 เป็นธรรมชาติเครื่องหยั่งรู้ความพอดี ในสิ่งที่คุณแลป้องกันไว้นั้น จักเป็นไปอย่างไร การตั้งผู้ที่
 สามารถไว้ในหน้าที่ เป็นธรรมชาติเครื่องปกครองอันดี ให้กิจนั้นดำเนินไปสู่วิถีสถิตสามารถ
 อันไม่เหลือวิสัย

พระราชกรณียกิจฝ่ายพุทธจักรแลฝ่ายพระราชอาณาจักร ซึ่งได้รับพระราชทาน
 ถวายวิสาขนามานี้ เป็นรัฐฎาภิบาลนโยบาย โดยเอกเทศนับเข้าในมงคลพิเศษอีกประการหนึ่ง
 เป็นคำรบ ๒

สมานัตตตา ๑ รัฐฎาภิบาลนโยบาย ๑ มีเนื้อหาโดยสังขิตตกลา ดังรับพระราชทาน
 ถวายวิสาขนามา ด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๕๖๑

ในปีนี้ (พ.ศ.๒๕๖๑) จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสาขมา ๔ ประการ คือ อุตถกามตา ฐิติ พหุปิยตา แลรัฐฐาภิบาลโนบาย พอเป็นนิตศนัย

อุตถกามตา ความเป็นผู้ใคร่ประโยชน์นั้น ได้แก่ความหวังประโยชน์จะให้เกิดแก่ผู้อื่น เป็นคุณสมบัติของท่านผู้เป็นมหาบุรุษผู้มีอหิชาศรัทธาใหญ่ เว้นจากความเห็นแก่ตัว. ประโยชน์นั้น หมายถึงผลอันเจริญแก่เขา ทั้งในทางคติโลก ทั้งในทางคติธรรม จะถูกใจเขาหรือฝืนใจเขาไม่เป็นประมาณ. อย่างไรก็ดีจะเป็นประโยชน์อันแท้จริง แม้ฝืนใจเขา ท่านผู้เป็นมหาบุรุษก็ยอมทำอย่างนั้น ดุจทารกไม่ชอบบรสุยาแต่ยานั้นยอมระงับโรคได้ มารดาบิดาย่อมชื่นใจทารกให้ดื่มยาฉะนั้น. ครั้งหนึ่งพระอภัยราชกุมาร พระราชโอรส พระเจ้าพิมพิสาร เข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า พระองค์ตรัสพระวาจา เฉพาะที่ถูกใจชนทั้งหลาย หรือพระวาจาที่ไม่ถูกใจเขาก็ตรัสด้วย. ดังได้ยินมา ในเวลานั้น พระราชกุมารยังนับถือนิครนถ์ นิครนถ์แต่งให้ทูลถามอย่างนั้น ด้วยหมายว่า ถ้าพระองค์ ทรงตอบว่า ตรัสพระวาจาเฉพาะที่ถูกใจชนทั้งหลาย จักค้านว่า ตรัสดีพระเทวทัตด้วย ประการต่างๆ ก็มี ถ้าทรงตอบว่า พระวาจาที่ไม่ถูกใจคนก็ตรัส จักชมว่า ถ้าเช่นนั้น พระองค์ก็ไม่แปลกจากสามัญชน คงได้ช่องจะยกวาทะขึ้นชมพระองค์ด้วยปัญหา ๒ เรื่อง นี้สักอย่างหนึ่ง. สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า พระองค์ไม่ทรงเอาชื่อนั้นเป็นประมาณ พระวาจาที่ตรัสนั้นจักถูกใจชนทั้งหลายหรือไม่ก็ตามที่ ทรงเพ่งประโยชน์เป็นที่ตั้งแลตรัส ในเวลาอันควร. พระพุทธจรรยา นี้ แสดงว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตั้งอยู่ใน อุตถกามตา ทรงใฝ่ประโยชน์แก่เวไนยนิกร ควรเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน ตั้งต้น แต่ท่านผู้เป็นมหาบุรุษลงมาถึงสามัญชน. ด้วยพระพุทธอหิชาศรัทธาประกอบด้วยพระคุณ สมบัตินี้ พระองค์ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติสกัดกั้นความประพฤติผิดของภิกษุสงฆ์ แลวาง โทษปรับอาบัติผู้ละเมิด แลประทานพระพุทธานุญาติให้สงฆ์ทำกรรมลงโทษผู้ประพฤติ ผิดพระธรรมวินัย เป็นส่วนนิคคหะ ทรงแสดงธรรมชักนำความประพฤติปฏิบัติให้ประณีตขึ้น สมควรแก่พุทธบริษัทผู้เป็นคฤหัสถ์แลบรรพชิต ประทานพระพุทธานุญาติให้สงฆ์สาวก

มีอำนาจสอนแลทำกิจพระศาสนา ทรงยกเป็นเอตทัคคะในทางหนึ่ง เป็นส่วนปัดคะ ทรงนิคคะภิกษุกลางรูปเช่นนั้น ทรงใฝ่ประโยชน์เพื่อชนมากเป็นที่ตั้ง ครั้งหนึ่งพวก วัชชีบุตรผู้ต้องปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว ไม่ได้เพื่อจะอุปสมบทอีก เข้าไปเฝ้า กราบทูลอ้อนวอนขออุปสมบทอีก พระองค์ตรัสว่า ไม่ใช่ฐานะอันควรจะถอนปาราชิก ลิกขาบท ที่ทรงบัญญัติแล้ว เพราะเหตุพวกวัชชีบุตร พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์แก่ชนมาก เป็นหลักอย่างนี้ ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้เป็นประโยชน์แก่เวไนยนิกรสืบมา

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงใฝ่ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาพระ ราชอาณาจักรแลประชาชน ตลอดลงมาถึงเอกชน ทรงชวนชวายนในอันจะยังประโยชน์ ให้สำเร็จ ในส่วนพระพุทธศาสนาทรงเป็นศาสนูปถัมภก เป็นกำลังของคณะสงฆ์ ในอัน จัดการปกครองคณะ บำรุงการศึกษาพระธรรมวินัย แลสอนพระศาสนา ทรงชักนำ ประชาชนให้เกิดความนิยมนั่นคงในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ในส่วนพระราชอาณาจักร ทรงอำนวยการให้เป็นไปโดยระเบียบสมแก่เวลา ทรงนิคคะข้าราชการผู้ประพฤติ ผิด ทรงปัดคะผู้ประพฤติชอบ ในส่วนประชาชน ทรงบำรุงการศึกษา การพยาบาล แลปลุกใจให้กล้าหาญเป็นอาทิ ในส่วนเอกชน ทรงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ โดยควรแก่อันจะพึงต้องการเป็นอรรถจรยา. พระคุณสมบัตินี้ จะพียงนำมาซึ่งความ เจริญรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา แลพระราชอาณาจักรซึ่งความสุขเกษมแห่ง ประชาชนแลซึ่งความจงรักภักดีแห่งเอกชน สำเร็จเป็นมงคลวิเศษที่ต้น

ธิดิ นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาที่ว่า แห่งความเพียรที่ว่า แห่งความมั่นใจที่ว่า ในที่นี้จะรับพระราชทานวิสัยชนด้วยความมั่นใจ. ธิดิเป็นคุณสมบัตินี้พียงปรารถนาในสรรพกิจ เว้นธิดิเสียแล้ว การนั้น ๆ อันจะพึงสำเร็จด้วยยาก ย่อมไม่ผลัดผล ในคติโลก พึงสาธกด้วยรัฐาภิบาลนโยบายของท่านผู้ปกครองประชาชน การตั้งแลการรักษาอาณาจักร ให้ยั่งยืน แลการบำรุงให้เจริญ ไม่เป็นกิจอันจะพึงทำได้ด้วยง่าย ทั้งยังจะต้อง ทำสืบสาย หลายชั่วอายุลงมาด้วย ท่านผู้ปกครองในกาลหนึ่งๆ จะต้องคำนึงถึงโครงแห่ง รัฐาภิบาลนโยบายอันจะพึงจัดในสมัยของท่าน ที่รับมติของท่านผู้นำหน้าแลดำริขึ้นใหม่ แลมั่นอยู่ในโครงนั้น อย่างไรก็ดีทำได้ก็รีบทำไม่ชักช้า อย่างไรก็ดีติดขัดย่อมไม่ทอดธุระเสีย คอยหาโอกาสช้ำแรกคอยทำคราวที่แหวกไปได้ ยิ่งพบอุปสรรคมาก ธิดิยิ่งจำปรารถนา มากตามกัน เว้นธิดิเสีย การนั้น ๆ ยากที่จะสำเร็จ เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระสรรเพชญ์- โลกนารถ จึงประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

กยิรา เจ กยิราเถนั ทพุหเมณั ปรกุกเม

ถ้าควรทำฟังทำกิจนั้น ฟังบากบั่นมุ่งกิจนั้นให้มั่น ท่านผู้เป็นมหาบุรุษเป็นผู้ประกอบ ด้วยธิตี อันใคร ๆ ไม่อาจให้คลอนแคลน ย่อมได้ความสรรเสริญว่า **ทพุหสมาทาน อวภูจิตสมาทาน** เป็นผู้ที่มีสมาทานอันมั่น เป็นผู้ที่มีสมาทานอันตั้งลง ในเรื่องนั้นเล่าถึง ท้าวสักกรินทรเทวราช ทรงสัมผัสปีณทุกัมพลศิลาอาสน์ร้อนแล้วทรงเล็งทิพยเนตรเห็น เหตุแล้ว เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แลทรงช่วยธุระท่านผู้มีอันสมาทานมั่นอย่าง นั้นก็มี เรื่องนี้ถอดได้ใจความโดยธรรมาธิษฐานว่า ความเป็นผู้มีอันสมาทานมั่นนั้น ย่อมเป็นเหตุร้อนถึงความสำเร็จอันต้องเผด็จผลในอวสาน

อีกประการหนึ่ง ธิตินั้น เป็นคุณสมบัติอันปรารถนา ในเวลาที่อันตรายคุกคาม กองทหารผู้ทำสงคราม ถูกข้าศึกล้อมระดมตี ขวัญหนีแล้วจำจะปราศัยต่อขวัญดี จึงจะ อาจคิดแก้ไขหาอุบายต่อสู้อาชัยชำนะศัตรูหรือรอดจากอันตราย. ชนผู้ประกอบด้วยธิตี เป็นหัวหน้าอยู่ในหมู่ใด ย่อมทำความอุ่งใจแก่หมู่นั้นอย่างนี้ ได้ในพระพุทธานุภาพว่า **ธโร จ สุขสวาโส** ชนผู้มีธิตีมีอันอยู่ร่วมด้วยเป็นสุข. พระคันถรจนาคารยปรารถนา จะตำแดงธิตีว่า เป็นอารักขาคุ้มครองให้คลาดแคล้วจากภัยสาธกด้วยเรื่องพระเจ้าตักศิลา พระราชโอรสพระเจ้าพาราณสี ในปีญจภิกษุชาตกนิบาต เมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมาร เสด็จจะไปครองเมืองตักกศิลาอันเป็นทางไกลกันดาร รอดพ้นจากอำนาจนางยักษ์นิผู้มา ประโลมล่อในระหว่างทาง แลไปถึงโดยเกษมสวัสดิ์ เมื่อทำวเธอได้ผ่านสมบัติแล้ว ทรงเปล่งอุทานวาจาขึ้นว่า

**กุสลูปเทเส ธิตียา ทพุหาย
อวภูจิตตตทา ภยภีรุตาย จ
น รกขสีนั วสภาคมิมุห เส
ส โสตุถิกาโว มหตา ภเยน เม**

ดังนี้ มีความว่า เพราะเรานั้นแล้วด้วยธิตีอย่างมั่น ในคำแนะนำของปราชญ์ แลเพราะ เราเป็นผู้ฉลาดต่อภัย เราจึงมิได้ถึงอำนาจแห่งนางยักษ์นิทั้งหลาย เราจึงมีความสวัสดิ รอดจากภัยใหญ่อย่างนี้ เรื่องนี้ท่านตำแดงไว้เป็นความเปรียบเทียบแห่งความเป็นไป ของกุลบุตรผู้รักษาตนรอดมาแต่เยาว์ จนได้เป็นอธิบดีครองสกุลหนึ่งขึ้นไปจนสุดวาสนา. พระราชกุมารพระราชโอรสพระเจ้าพาราณสีผู้เสด็จจะไปครองเมืองตักกศิลานั้น ได้แก่

กุกุบุตรผู้ยังเยาว์อันจะก้าวขึ้นไปสู่ที่สุดวาสนาของตนข้างหน้า. ระยะทางในระหว่างนคร ทั้งสองอันกันดารนั้น ได้แก่ระยะเบื้องต้น แลที่สุดของกุกุบุตรผู้จะก้าวขึ้นไปนั้นยังห่าง จากกันมาก ทั้งมีความลำบากขัดข้องที่จะต้องพบแลลู่ไปเป็นชั้นๆ . นางยักขินีในระหว่าง ทางที่คอยประโลมล่อให้หลง แล้วยกไปสู่อำนาจไม่อาจจะไปถึงเมืองตักกิลานัน ได้แก่ เบญจพิชคามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ ที่ยวนใจให้กำหนดมัวเมาแต่จะชัก ให้เสียคน ซึ่งกุกุบุตรจะพึงพบในระยะแห่งวัย. ผู้หลงแลตกอยู่ในอำนาจนางยักขินีนั้น ได้แก่ กุกุบุตรนางพวกผู้กำหนดมัวเมาแลบำเรอด้วยรูปโฉมขับประโลมเครื่องหอมสำหรับชโลมทา ของกินเครื่องดื่มแลผ้าผ่อนเบาะฟูกที่หลับที่นอนแลสิ่งอันอันเกื้อกูลแก่สัมผัสอันน่ายวนใจ แต่เป็นอบายมุข คือเหตุแห่งความพินาศ ไม่สามารถจะก้าวขึ้นไปถึงที่สุดวาสนาของตน. พระราชกุมารได้บรรลุวิบุลผลดังนี้ เพราะตั้งมั่นในคำแนะนำของปราชญ์ที่หมายเอา พระปัญญาเอกพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่กุกุบุตรได้รับโอวาทของปราชญ์แล้วได้ประพฤติตาม แลได้บรรลุความดีความงามนั้นๆ ตามภูมิของตน. ฐิติเป็นอารักขาด้วยอาการอย่างนี้

ชนผู้ประกอบด้วยฐิติ ได้ชื่อว่าฐิระ เป็นหัวหน้าอยู่ในหมู่ใด ย่อมทำความอุ่งใจ แก่หมู่นั้น ได้ในพุทธภษิตมาในสุขวรรค ธรรมบทว่า

ฐิโร จ สุขสวาโส ภาตินว สมากโม

ฐิรชนมีอันอยู่ร่วมด้วยเป็นสุข ดุจสมาคมแห่งญาติทั้งหลาย. เพราะอย่างนี้ ทรงชักนำให้ พบฐิรชนนั้น ผู้มีปัญญาเป็นพหุสูต มีการนำธุระเป็นปกติตน เป็นอริยชนถึงพร้อมด้วยวัตร เป็นสัตบุรุษมีปรีชาดี ดุจดวงจันทร์อันเสพวิถิแห่งนักษัตร คือโคจรร่วมทางกับดาวฤกษ์

ในฝ่ายคติธรรม ความสำเร็จแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ เว้นฐิติเสียย่อมมิได้เลย. จริงอย่างนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคหากไม่ทรงพระฐิติมั่นได้เสวยความลำบากเข้าก็ดี ได้ ทรงแสวงหาทางพระโพธิญาณยังไม่พบเป็นช้านานก็ดี จักทรงระอาแล้วเลิกพยายามเสีย ที่ไหนจะได้ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ การที่พระองค์ได้ตรัสรู้ก็เพราะทรงตั้ง พระหฤทัยมั่นมาแต่แรกว่า

อนิวตติ ภวิสสามิ พุทุมจริยปรายโน

เราจักเป็นผู้ไม่กลับ มีพรหมจรรย์เป็นเครื่องไปในเบื้องหน้า และต่อมาก็กว่า **ยन्दุ บุริสตุลาเมน บุริสสิริเยน บุริสปรกุกเมน ปตตพพํ น ตํ อปาปุนิตวา วิริยสุส สณฺฐานํ ภวิสสุติ** ผลอันใดนั้น อันจะพึงถึงได้ด้วยเรี่ยวแรง ด้วยความเพียร ด้วยความ

ปากบ่นของลูกผู้ชาย ยังไม่บรรลุผลนั้นแล้วหยุดความเพียรเสีย จักไม่มีเพียงเท่านี้ก็เห็นได้แล้วว่า พระองค์ทรงพระคติเพียงไร พระโบราณจารย์ซำยังสำแดงพระคติของพระองค์ในกาลเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณมาในเอนกชาติด้วยเพื่อช่วยสนับสนุนพระคติในปัจฉิมชาติ อย่างไรก็ตาม คงได้ความว่า ท่านผู้ทรงคุณเช่นนั้นผู้ยังมีได้บรรลุพระโพธิญาณ ท่านจัดเป็นพระโพธิสัตว์ ที่ได้แก่พระมหาบุรุษดังกล่าวแล้วเพียงธรรมดาที่ไม่ถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณ เว้นธิดิเสย ไม่พึงบรรลุได้เหมือนกัน. เพราะอย่างนั้นท่านจึงได้จัดทุกกุกจะ ความมักรำคาญ หรือความมักจืดจางอันเป็นปฏิปักษ์แก่คติเป็นนิเวศน์ชนิดหนึ่ง อันขัดขวางต่อการเจริญภาวนา อันผู้บำเพ็ญจะพึงละเสีย ย่อมเป็นผู้มั่นในพระศาสนา ไม่อุทิศศาศดาอื่นที่เรียกว่า อัญญัสถตุเทศ คือไม่เข้ารีตอื่น แต่ที่ศาศดาทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะ คือเป็นยอดเยี่ยมคือพระอานนท์. ชะรอยท่านจะถูกพระเทวทัตชักชวนเข้าพวก แต่มิได้ยอมตาม แลท่านทำการในหน้าที่พุทธอุปัชฌาย์ ด้วยความตั้งใจมานานตราบเท่าปรินิพพานแห่งพระศาศดา ไม่ทำชั่วคราวแล้วแลจืดจางเสียดุจสาวกอื่น พระศาศดาได้ความสะดวงพระหฤทัยในอันทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

ธิดิเป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนาทั้งในคติโลก ทั้งในคติธรรม ด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงมั่นอยู่ในรัฐฐาภิบาลโนบาย ทั้งที่ทรงรับต่อจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า ทั้งที่ทรงพระราชดำริขึ้นใหม่ คอยเพิกถอนอุปสรรคแห่งพระราชอาณาจักรเสีย แลนำไปสู่ความเป็นอิสระแก่ใจ ความบริบูรณ์ไม่บกพร่องแลความตั้งใจมั่นคง. ธิดินี้จัดเป็นมงคลอย่างสูง เป็นเหตุนำมาซึ่งสวัสดิ์นับเป็นมงคลพิเศษประการที่ ๒

พหุปิยตา ความเป็นที่รักของคนมาก คุณข้อนี้เป็นผลสำเร็จมาแต่ประโยชน์สมบัติคือปฏิรูปการिता ความเป็นผู้กระทำสมควร. ชนที่เป็นญาติแห่งกันประพฤติตนตามฉันทที่เป็นญาติ คือนับถือกันตามสมควร ญาติผู้น้อยเคารพคารวะญาติผู้ใหญ่ ญาติผู้ใหญ่เล่าก็แสดงความเมตตากรุณาต่อญาติผู้น้อย ไม่ดูหมิ่นดูแคลนกันเพราะเป็นอิสริยยศอำนาจศฤงคารแลบริวาร ชนที่เป็นมิตรแห่งกันประพฤติตนตามฉันทที่เป็นมิตร เมื่อมีกิจเกิดขึ้นช่วยกันจัดทำให้สำเร็จตามสามารถ นับถืออย่างฉันทญาติที่สนิท มีจิตคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ทุกข์เลื่อมทรมอง หรือประสพสุขเจริญไพบูลย์ขึ้น ชนที่เป็นเพื่อนบ้านกัน ประพฤติตนตามฉันทที่เป็นเพื่อนบ้าน ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกัน ต่างรักษาประโยชน์ของกันและกัน ชนผู้นับเนื่องในหมู่เดียวกัน ประพฤติตนตามฉันทที่เป็นพวกเดียวกัน

ผู้ใหญเอาใจใส่ผู้น้อย ช่วยเป็นธุระรู้สึกทุกข์ด้วยในกิจการ ผู้น้อยจะได้เห็นสำคัญ เอาเป็นที่พึ่งพำนักอาศัย มีความเยื่อใยเคารพนับถือ ตั้งใจทำกิจในหน้าที่ด้วยความภักดี เหล่านี้ ผู้ทำชื่อว่าปฎิรูปการี ทำตามสมควรแก่บุคคล

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ทรงตั้งพระองค์ในปฏิรูปการีเบื้องต้น ย่อมเป็นที่นับถือของอเนกชนนิกร ด้วยพระชาติสมบัติ ดังพระองค์ตรัสไว้ในบาลีประเทศว่า **อุปโต สุขาโต มาติโต จ ปิติโต จ** มีพระชาติอันดี ทั้งฝ่ายสมเด็จพระชนนี ทั้งฝ่าย สมเด็จพระชนกนาถ เป็นอุภัยปักษ์ **สัสสุทธคหมิโก** ประสูติจากพระครรภ์อันบริสุทธิ์ **อกุชิตโต อนุปกฏโร ชาติวาเทน** ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้ด้วยกล่าวถึงพระชาติ แลได้เสด็จเถลิงถวัลยราชมหิศวรรยสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์เจ้าปฐพีมณฑล แต่ ดังนั้นยังทรงอ่อนน้อมแก่ท่านวุฒิชนผู้เจริญวัย ดังทรงยกย่องพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ เจริญพระชนมพรรษาไว้ในกุลเชษฐ ทรงแสดงเคารพเป็นพิเศษตามสมควร ได้ในคำว่า **กุเล เชฎฐาปจายี** อ่อนน้อมแก่ผู้ใหญ่ในตระกูล. แลทรงยกย่องพระราชวงศ์ผู้น้อยให้ บริบูรณ์ด้วยอิสริยยศ ดังทรงสถาปนาพระโอรสแลพระธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้า อันมีพระชนนี ทรงศักดิ์ชั้นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าต่างๆ พระองค์. แลทรง บำเพ็ญญาติตถจริยาปกครองพระญาติ ทรงยกย่องให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศโดยฐานานุศักดิ์ โปรดให้รับราชการตามควรแก่สามารถด้วยปกครองกิจ แลทรงบำราบห้ามกัน มิให้ประพฤติ ผิดจากธรรมเนียมของราชตระกูล ด้วยนิคคหุบาย. ทรงตั้งธรรมเนียมในพระราชวงศ์ ให้กราบ บังคมทูลพระกรรณาก่อน จึงเสด็จต่างถิ่นได้ พระราชนิมิตนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง ให้พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่กำกับพระราชวงศ์ ช่วยสนองพระเดชพระคุณใน พระราชกรณียกิจนี้ ให้กราบบังคมทูลแทนพระราชวงศ์ซึ่งมีกิจจกเสด็จต่างด้าว พระราช- จรรย์นี้ เพื่อป้องกันพระราชวงศ์ไว้ให้ทรงพระเกียรติยศเกียรติคุณ สมแก่ชาติยศกุล อันสูงศักดิ์ ด้วยนิคคหุบาย นอกจากนี้ยังทรงนับถือสนิทฉันพระญาติ หากทรงรังเกียจ โดยต่ำศักดิ์ไม่ แลทรงชุบเลี้ยงข้าราชการทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ให้ตั้งอยู่ในฐานันดรศักดิ์ ตามควรแก่ตระกูล แลความชอบส่วนหนึ่งแล้ว ยังทรงพระอารีในส่วนตนอีกโสดหนึ่ง แก่พระญาติแลข้าราชการฉันคนคุ้นเคยสนิท ลางคราวทรงแสดงพระองค์ฉันมิตรบ้างก็มี ข้อนี้พึงเห็น เช่นพระราชทานเลี้ยงโปรดให้นั่งร่วมโต๊ะเสวย เป็นส่วนทรงแสดงมิตรธรรม. มุขมาตยาธิบดีที่ได้รับยกย่องเหล่านั้น แม้เพียงเข้าเฝ้าแล้วรับพระราชทานดำรงส ก็มิมีปิติ โสมนัสชื่นบานอยู่แล้ว ยิ่งได้รับพระราชทานราชูปถัมภ์ ก็ยิ่งชุ่มชื่นทวีขึ้นด้วยความจงรัก

แต่นั้นจักตั้งใจสวามิภักดีในพระกรณียกิจ จัดทำให้ลุล่วงไปไม่อากุล ยังประโยชน์ให้สำเร็จ บริบูรณ์ด้วยความภักดี พระคุณข้อนี้เป็นกำลังใหญ่ของสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า แผ่นพระบรมเดชาอนุภาพแลเกียรติคุณให้ไพศาล ดังราชบริวารปริณายกัรต์นแลคหบดี ของพระเจ้าจักรพรรดิราชณะนั้น

อีกประการหนึ่ง ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะทรงทำนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ สมบูรณ์พูนสุข และให้ได้รับการปกครองโดยธรรม ทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย กำจัดการทุจริต ซึ่งเป็นมิถนาวณิชา ค้าขายหญิงแลเด็กหญิง ไม่ให้นำเข้ามา หรือ พาออกไปจากประเทศสยาม แลทรงเพิ่มเติมปราบปรามการทำให้แพร่หลาย แลค้าขาย วัตถุอันลามกให้กวดขันยิ่งขึ้น นี่เป็นนิคคหวิธิ ทรงตั้งพระราชบัญญัติสหกรณ์อุดหนุน ประชาชนราษฎรผู้ประกอบการเพาะปลูก แลจำพวกอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการประหยัดทรัพย์ ช่วยซึ่งกันและกัน แลช่วยตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะให้เผยแผ่ความเจริญทรัพย์ ความ เจริญธรรมในบ้านเมืองยิ่งขึ้น ทั้งทรงแก้ไขพระราชบัญญัติภาษีอากร ผ่อนผันให้สมแก่ กาลสมัย ตั้งพระราชหฤทัยสอดส่องทางสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับราษฎรผู้มีความเดือดร้อน เพราะอาชีพ แลไม่สะดวกด้วยประการใดๆ ทรงเอาเป็นพระราชธุระแก้ไขผ่อนปรนให้ ตามควร ดังทรงผ่อนแก่ราษฎรกลางตำบลซึ่งเสียผลเพราะอัคคีภัยแลอุทกภัย ขยายเวลา เก็บรัชชูปการออกไปให้เนิ่น หรือตำบลที่ขาดเงินได้ผลไม่เต็มที่ ก็ทรงปราณีลดหย่อน เงินอากรค่านา เก็บแต่เพียงเล็กน้อย นี่เป็นปคคหวิธิ เมื่อทวยราษฎรได้รับราชอารีแล้ว ย่อมอวยชัยถวายพระพรนิยชมชื่นในพระบารมี ทั้งนี้ก็เพราะพระกรุณาทรงปลดเปลื้อง ราษฎรให้หายความเดือดร้อนระล่ำระสาย จักได้ตั้งใจชวนชวยประกอบการหาเลี้ยงชีพ ตามวิสัย นับเข้าในธรรมิการักขา อันพระราชธุระของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ประการหนึ่ง

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ย่อมนับถือสัญญาซึ่งทำไว้ต่อกัน ลงอย่างแม้จะไม่เป็นความได้เปรียบฝ่ายสยามประเทศ หรือจะไม่สะดวกประการใด แม้ดังนั้นก็ทรงผ่อนปฏิบัติไปตามสัญญานั้น ด้วยอำนาจ แห่งเหตุ ครั้นแล้วทรงเคารพนับถือเป็นพิเศษส่วนหนึ่งชั้นสัมพันธมิตร เมื่อราชกิจ เกี่ยวข้องถึงกันอย่างไร ก็ทรงปฏิบัติไปตามสมควร เช่นแขกเมืองผู้สูงศักดิ์ หรือ แม้เพียงเสวกามาตย์ในประเทศอันเป็นราชสัมพันธมิตร เมื่อมีกิจมาสู่ประเทศสยามนี้ ก็ทรงยินดีต้อนรับปฏิสันถาร แขกเมืองผู้ได้รับการยกย่องก็ชื่นบานกลับไป เพิ่มพูน พระเกียรติยศให้ปรากฏในประเทศนั้น ๆ พระคุณข้อนี้ย่อมแผ่กระจายไปนอกราชอาณาเขต

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวเรศ)

ชักโยงใจชาวต่างประเทศเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภาร ประกอบกิจกรรมแลพาณิชยกรรม ทำพระนครให้มั่งคั่งด้วยประชาชนแลโภคทรัพย์ นับว่าเป็นกำลังอันใหญ่ ย่อมเป็นที่เกรงขามของฝ่ายร้ายทั้งภายในแลภายนอกทั่วกัน เป็นองค์คุณสำคัญของบ้านเมืองที่บริบูรณ์อุดม ต้องด้วยคำชมเมืองท่าครั้งโบราณว่า **ปฎุเกทน์** จังหวัดเป็นที่แก้ห่อพัสดุ ออก ดังนี้

พระราชจรรยาตั้งถวายเป็นวิสัยชชานมานี้ จัดเข้าในปฏิรูปการี กระทำสมควรใน ญาติธรรม มิตรธรรม แลตปปริยาป็นนธรรม เป็น **สมมาปาส** บ่วงคลองน้ำใจให้ประชาชน จงรักภักดี ทั้งในประเทศแลนอกประเทศ ย่อมอำนวยผลพิเศษ คือ **พหุปิยตา** ความเป็นที่รักของคนมากประการหนึ่ง

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระเดชานุภาพลบล้างล้างพันอำนาจ แห่งประชาชนในประเทศก็จริงอยู่ ถึงดั่งนั้นก็ยังทรงเป็นปฏิรูปการีในธรรมคือ สัมมาคารวะในทศพิธราชธรรม มิได้ทรงล่วงล้ำก้าเกิน แลมิได้ผิดพระราชประเพณี เป็น คุณสมบัติบำรุงสยามรัฐเมทนีให้เกษมสำราญนิราศภัย มีชื่ออุปมาอุปไมยในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

คุณนญเจ ตรีมานัน

อุหุ คจจติ ปุงคโว

สพพา ตา อุหุ คจจนติ

เนตเตเต อุหุ คเต สติ

มีความว่า เมื่อโคทั้งหลายข้ามปากอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน

เอวเมว มนุสเสสุ

โย โหติ เสฏฐสมมโต

โย เจ ธมม จรติ

ปเคว อิตรา ปชา

ในหมู่มนุษย์ก็อย่างเดียว ถ้าผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ ประพฤติเป็นธรรม หน้าที่ ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤตินั้นเป็นธรรมบ้าง

สพพ รฎฐิ สุขิ เสติ

ราชา เจ โหติ ธมมิโก

ถ้าพระราชชาติตั้งอยู่ในธรรม รัฐจังหวัดก็อยู่เป็นสุขสบาย ดังนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ทรงชักนำผู้อื่นให้ ประพฤติปฏิบัติธรรมตามสมควร จำเดิมแต่ผู้ใหญ่ในตระกูล แผลงไปจนถึงเด็กให้บิดา มารดาเอาใจใส่สั่งสอนบุตรในทางพระพุทธศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้

พิมพ์หนังสือพุทธมามกะ พร้อมด้วยพระราชปรารภ พระราชทานในงานพระราชพิธี
วิสาขบูชา เพื่อให้ขยายวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปทั่วพระราชอาณาเขต ทั้งนี้ก็
เพราะพระมหากษัตริย์คุณเป็นเหตุชักนำประชาชนให้เอาใจใส่ในพระพุทธศาสนา อันเป็น
ทางให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เนื่องจากพระราชปรารภนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
กรมราชบัณฑิตยสภา ประกาศแต่งเรื่องพระพุทธศาสนาตามหลักในพระไตรปิฎก แลมิ
ให้ยกข้อย่ำยีศาสนาอื่น ให้ฟังได้ง่าย ๆ พอเด็กขนาดอายุ ๑๐ ขวบอ่านเข้าใจความ
ออกประกวดกัน คัดอย่างดีที่สุดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ๓ รายจักพระราชทานรางวัล
ตามสมควร พระราชดำรินี้เป็นการส่งเสริมผู้ที่สามารถ ทั้งทรงเปิดโอกาสให้ผู้น้อย
สนองพระเดชพระคุณ ทรงตั้งพระราชหฤทัยอุดหนุนเชิดชูการแต่งเรื่องพระศาสนาให้
แพร่หลาย เมื่อถูกพระราชประสงค์แล้ว ทรงโปรดให้พิมพ์พระราชทานแจกจ่ายแก่โรงเรียน
แลประชาชาษฎร์ จักเป็นประโยชน์เกื้อกูลตามสามารถแก่มหาชนทั่วไป นับเข้าใน
ธรรมทาน ท่านสรรเสริญว่า เป็นทานที่ยอดเยี่ยมไม่มีทานอื่นจะเทียมทัด ดังพระ
พุทธภาษิตตรัสไว้ในธรรมบทว่า **สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ** ธรรมทานย่อมชนะ
ทานทั้งปวง ดังนี้ ทวยราษฎร์เหล่านั้นได้รับราชูปถัมภ์แล้ว ย่อมตั้งใจสวามิภักดิ์ด้วย
ไมตรีจิต คิดให้มีความเจริญรุ่งเรือง พลอยนิยมชมชื่นในพระบารมี พระคุณชื่อนี้ยอม
ให้สำเร็จผล คือปกป้องได้โดยธรรม ไม่ต้องใช้อาญาเคี่ยวเข็ญ เช่นคำสรรเสริญว่า
นิรคฺคฺลํ กิจการเป็นเหตุไม่ให้ลงถล่มลงกลอนประตูป้านประตู่เรือน

อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้า ทรงแสดงพระปาฐกถาโปรดเกล้าฯ
ให้มิ่งงานนมัสการพระพุทธรูปแก้วมรกต ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องในงานนี้
โปรดให้มีการออกร้านขายของ ในพระราชอุทยานสราญรมย์ เช่นเดียวกับงานนมัสการ
พระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตร ในรัชสมัยสมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้า
พระชนกาทิราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม ปิยมหาราชเพื่อให้พระบรม
วงศานุวงศ์ ข้าราชการแลราษฎรว่าเรไร ปีติปรโมทัย เป็นการประจำปี ทรงเป็นประมุข
ชักนำพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลทวยราษฎร์ ให้เลื่อมใสศรัทธา
บริจาทรทรัพย์โดยเสด็จพระราชกุศล บำรุงวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วยส่วนหนึ่ง แลโปรด
ให้เก็บผลประโยชน์ซึ่งเกิดจากงานนี้ อุทิศถวายให้เป็นสมบัติของพระพุทธมณีนรัตนปฏิมา
อีกส่วนหนึ่งด้วย ทั้งนี้ก็เพราะพระราชอัธยาศัยทรงเคารพในพระพุทธศาสนา ทรง
ทำนุบำรุงด้วยพระราโชบายตามเยี่ยงอย่างของมรรคทายกทั้งหลาย ผู้มีจิตโอบอ้อมอารี

เมื่อทรงบำเพ็ญทานด้วยตัวเองก่อนแล้ว ย่อมชักชวนคนอื่นให้บำเพ็ญด้วย ดังสรรเสริญไว้ในเรื่องต่าง ๆ โดยอนุรูปแก่เหตุว่า เอโก อุตตนา จ เทติ ปรนฺจ สมทเปติ โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตภูฏาเน โภคสมฺปทฺลฺลจ ลภติ ปรึวารสมฺปทฺลฺลจ ความว่า ทายกผู้หนึ่งย่อมให้ทานด้วยตนเองด้วย ย่อมชักชวนผู้อื่นด้วย ทายกผู้นั้นจะได้โภคสมบัติ ทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ ดังนี้ มหาชนได้ฟังพระบรมมี ชักนำแล้ว ย่อมเจริญด้วยกุศลจิตสมดังพระพุทธภาษิตว่า

ยถา หิ ปพฺพโต เสโล อรณฺยสฺมี พุทฺทาวเน

เป็นอาทิ ความว่า ภูเขาศีลามีอยู่ในป่าใหญ่ หมูไม่ได้อาศัยในภูเขานั้น เจริญงอกงามอยู่ในป่าอันใด

ตถาว สึลสมฺปนฺนํ สทฺธํ กุลฺลฺลบุตฺตํ อิท

บุตรภรรยาญาติพวกพ้องมิตรสหายแลคนผู้ฟัง เลี้ยงชีพ ย่อมอาศัยกุลบุตรผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล เจริญด้วยคุณสมบัติแลวิบากสมบัติฉันนั้น

ตฺยสฺส สึลวโต สึลํ จาคํ สุจฺริตานิ จ

ชนเหล่านั้นที่เป็นผู้มีปัญญา ได้เห็นศีล บริจาค แลสุจริตของกุลบุตรผู้มีศีลเป็นตัวอย่าง ก็ย่อมจะนิยมกระทำตาม อิท ธรรมํ จริตฺวาน ครั้นประพฤดิธรรมสุจริตอันนำไปสู่สวรรค์สุดดีดังนั้นแล้ว ผู้ที่ยังใคร่กามคุณารมณ์ ย่อมจะเพลิดเพลिनบันเทิงอยู่ในเทวโลก ดังนี้

พระราชกรณียาสัมมาปฏิบัตินี้ เป็นไปเพื่อทำนุบำรุงอิสรภาพ แลสัมบูรณ์ภาพแห่งรัฐมณฑล ซึ่งเป็นผลเกิดแต่ถาวรภาพแห่งพุทธศาสนา เป็นเหตุพระราชกุศลบุญเขตนี้ ได้ปัจจัยเป็นประโยชน์สมบัติ จักสำเร็จสิริสวัสดิมงคลอันล้ำเลิศแด่พระองค์แลทวยราษฎร์ตามคราวโอกาสนั้น ๆ ซึ่งจักอำนวยเหตุด้วยทรงเป็นปฏิรูปการในธรรม นำให้เกิดผล คือ **พหุปิยตา** ความเป็นที่รักของคนเป็นอันมากเป็นรัฐฐาภิบาลนโยบาย โดยบรรยายดังรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขามาศ ด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๗๒) จะเลือกธรรมารับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชา ๓ ประการ คือ สหกรณ์ ๑ ลัทธิ ๑ รัฐชาติภิบาลนโยบาย ๑ พอเป็นนิตยสาร

สหกรณ์ นั้น คือการทำร่วมกัน อันมีประจำอยู่ทั่วไปทั้งในทางโลก ทั้งในทางธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความสำเร็จแห่งกิจอันประกอบร่วมกัน ตลอดถึงกิจอันแยกออกเป็นต่างหน้าที่ แต่จำเป็นอาศัยกัน ดังอุทาหรณ์ต่อไปนี้ โภจนา คือส่วนทั้งหลาย อันคุมกันเข้าเป็นสรีระร่างกายนี้ ต่างมีหน้าที่แผนกหนึ่ง ๆ เพื่อช่วยกันบำรุงสรีระให้ เป็นไป ยิ่งพรักพร้อมทำหน้าที่ร่วมกันเพียงใด ความเป็นไปโดยผาสุกแห่งสรีระย่อม มีเพียงนั้น โภจนาทั้งหลายเหล่านั้น ต่างย่อมได้ความสะดวกแห่งกิจของตน ๆ ด้วย ถ้าโภจนาอันหนึ่งหรือมากกว่านั้น ทำหน้าที่บกพร่องไม่สมำเสมอโภจนาอื่น ๆ ก็พลอย ทำหน้าที่ไม่สะดวกด้วย มากน้อยเป็นตามโภจนาอันเสียไปนั้น ถ้าเป็นโภจนาสำคัญ เช่นปอด หรือหัวใจแม้เพียงอันเดียว ก็อาจทำโภจนาอื่นๆ ให้ติดขัดไปตามกัน แต่นั้น ความเป็นไปแห่งสรีระก็ไม่ผาสุก กล่าวคือ มีโรคเกิดขึ้นตัดรอนทอนกำลังแห่งสรีระนั่นเอง อาจถึงเป็นอันตรายก็ได้ โภจนาทั้งหลายแห่งสรีระต้องการสหกรณ์แห่งกันแลกัน โดย ธรรมดานิยม ด้วยประการอย่างนี้ มีบาลีแสดงผลแห่งสหกรณ์ของโภจนาทั้งหลายว่า **อุปปาพาโร อุปปาตงโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนุนาโต นาดิสีตายนาจจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมาย** แปลว่า คนมีเจ็บใช้น้อย ประกอบด้วย เตโชธาตุ อบพอเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นประมาณกลาง ควรแก่ความเพียร ดังนี้ ผลนี้ย่อมถือว่าเป็นสำคัญ ดังพระพุทธภาษิตว่า **อโรคฺยปรมา ลากา บรรดา ลากทั้งหลาย** มีความหาโรคมิได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกขึ้นเป็น เครื่องแนะนำภิกษุผู้ได้ผลนั้น ให้รีบบำเพ็ญเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ ไม่ปล่อยให้ โอกาสให้ล่วงไปเสีย โภจนาทั้งหลายย่อมรวมกันเข้าเป็นสรีระอันใด ชนหมู่หนึ่ง ๆ หรือ

พวกหนึ่งๆ ย่อมรวมกันเข้าเป็นหมู่คณะ ตลอดถึงเป็นสัญชาติ ก็ฉนั้นนั้น ย่อมต้องการ สหกรณ์แห่งกันแลกัน ดุจโกฐฐาสทั้งหลายแห่งร่างกายฉนั้น. เพียงสังคีตแลดนตรี ปี่พาทย์วงหนึ่งๆ ย่อมต้องการสหกรณ์ของคนทั้งหลายผู้เข้าในวง ถ้าขาดหรือบกพร่อง ไปแล้ว สำเนียงขับร้องจักไม่เสนาะ สำเนียงประโคมจักไม่ไพเราะเลย วงสังคีตที่ ได้รับชม ก็เพราะรู้จักคุมสหกรณ์ให้เป็นไปสม่ำเสมอ. มีบาลีขมิวนานในดาวดึงส์ สวรรค์ว่า **ทิพพา จ วิณา ปวทนต์ วคฺช** พิณพิพย์ทั้งหลายย่อมบรรเลงไพเราะ เพื่อแสดงสหกรณ์แห่งนางอัปสรผู้ดีดีพิณ. ในสกุลก็ดี ในคณะก็ดี การป็นงานกัน ทำเป็นกิจ จำปรารถนาในเบื้องต้น สหกรณ์การท่วร่วมกันเป็นกรณี จำต้องการใน ลำดับต่อนั้นมา การสองอย่างนั้นเป็นไปกลมเกลียวกันแล้ว ย่อมยังสกุล ยังคณะ ให้ตั้งมั่น ให้เจริญรุ่งเรือง ดุจสหกรณ์แห่งโกฐฐาสทั้งหลาย ยังสรีระให้เป็นอยู่โดยผาสุก ฉนั้น. สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประทานพระพุทธานุศาสนีไว้ เพื่อให้ดูเยี่ยงแมลงผึ้ง แลปลวกว่า

โภเค สหฺรมานสุส

ภมรสฺเสว อิริยโต

โภคา สนฺนิจยํ ฺยนฺติ

วมฺมิโก วฺบุจียติ

แปลว่า เมื่อชนในเรือน คือเนื่องในสกุลเดียวกัน ช่วยกันประมวลโภคทรัพย์อยู่เป็น เหมือนแมลงผึ้งช่วยกันเคล้าเกสรดอกไม้มาทำน้ำผึ้งเลี้ยงลูกอ่อนได้เป็นรวงใหญ่โภคทรัพย์ ย่อมเจริญขึ้นดุจจอมปลวก อันปลวกตัวน้อย ๆ ช่วยกันก่อขึ้นได้เป็นรังใหญ่ฉนั้น สัญชาติ ก็คือชุมนุมที่รวบรวมสกุลแลคณะมากมาย ย่อมต้องการความป็นงานกันทำ แลสหกรณ์การท่วร่วมกันเช่นเดียวกัน จำพวกคนทำโภคทรัพย์ให้เกิด จำหวังให้ทำ ต่างชนิดกัน ถ้าเป็นได้อย่างนี้ โภคทรัพย์ของสัญชาติจึงจักบริบูรณ์ แลจำพวกคนประกอบ ต่างกัน จำหวังให้ต่างฝ่ายต่างทำ เพื่อความสะดวกแห่งกันแลกัน ความได้ความเสีย ย่อมเนื่องถึงกัน เช่นชาวนาทำข้าวได้พวกค้าขายก็พอขายของดีมีกำไรงาม ถ้าชาวนาทำข้าว ไม่ได้หรือได้ไม่บริบูรณ์พวกค้าขายก็พลอยขายของไม่ได้หรือขายได้น้อย พวกเดินเรือก็ พลอยได้พลอยเสียด้วย เพราะกสิกรรมและพาณิชยกรรม อันจำพวกคนทำการจำหวัง ความป้องกันแลความบำรุงแห่งจำพวกผู้ปกครอง ฝ่ายจำพวกผู้ปกครองจำหวังความ สนับสนุนแห่งจำพวกคนผู้อยู่ใต้ปกครองแลสหกรณ์แห่งเจ้าหน้าที่ต่างแผนกในคณะของตน ความบกพร่องแห่งกิจสังวิภาค คือความแบ่งงานกันทำ แลสหกรณ์นั้น ย่อมเหนี่ยว ความเจริญของสัญชาติไว้ไม่ให้จรรูญ ความบริบูรณ์แห่งสมบัติ ๒ ประการนั้น ย่อมส่ง

สัญญาชาติให้ถึงความรุ่งเรืองสถาพร สมเด็จพระบรมศาสดาจะแสดงการบำรุงสหกรณ์ อันเป็นรัฐประชาสนนัยครั้งโบราณกาล ได้ตรัสเทศนาถึงเรื่องพระเจ้ามหาวชิตราชใน กุฎทันทสูตร ทิฆนิกาย สीलขันธวรรค มีใจความว่า พระเจ้ามหาวชิตราชดำเนิน พระราชาไชยาบ เพื่อระงับการเบียดเบียนกันและกัน อันเป็นเลี่ยนหนามแห่งแผ่นดิน กล่าวคือเป็นอุปสรรคแห่งสหกรณ์ จนจำพวกใดชวนชวายเป็นการทำนาแลเลี้ยงโค ก็ พระราชทานพันธุ์ข้าวปลูกแก่คนจำพวกนั้น จนพวกใดชวนชวายเป็นการค้า ก็พระราชทาน ต้นทุนแก่ชนจำพวกนั้น เป็นการเพิ่มกำลัง จนจำพวกใดทำราชการ ก็พระราชทานเบี้ยเลี้ยง เบี้ยหวัดแก่ชนจำพวกนั้น จนเหล่านั้นต่างชวนชวายเป็นการของตนๆ ย่อมไม่ประทุษร้ายกัน พระราชาทรัพย์เก็บได้เป็นสราชพลี มีจำนวนเป็นกองใหญ่ พระราชาอาณาจักรเป็นสุขเกษมสิ้น เลี่ยนหนาม หากความเบียดเบียนกันได้ ประชาราษฎร์ขึ้นบาน ยังบุตรให้พื่อนอยู่ที่อก อยู่ราวกับมีประตูดเรือนไม้ได้ลงลิ้ม. บุคคลหรือคณะผู้รับเนื่องในสหกรณ์ปลิกตนเสีย ไม่ทำงานพริกพร้อมกัน ย่อมเป็นเช่นแห่งโกฏฐาสตรีระอันหยุด ไม่ทำหน้าที่หรือทำ บกพร่องจัดว่าเป็นโรคเกิดขึ้นในสหกรณ์นั้น เช่นกับโรคเกิดขึ้นในสตรีระ ย่อมทอนกำลัง หรือนำไปถึงความพินาศดุจเดียวกัน เช่นโบราณราชธานีกรุงศรีอยุธยา ขาดสหกรณ์แห่ง ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน จึงเสียทีแก่พม่าข้าศึก ส่วนกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ นี้ พร้อมมูลด้วยสหกรณ์ จึงบริบูรณ์สมบูรณ์เจริญรุ่งเรือง ตั้งมั่นคงมาไฉฉฉาบเท่าวันนี้

ในฝ่ายคติธรรม สหกรณ์เป็นกิจอันจำปรารถนาดุจเดียวกัน. การประพฤติสุจริต ไม่ครบไตรทวาร ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์เต็มที่ การเห็นอริยสัจ ๔ อันท่านจัดเป็นโลกุตระ ก็เพราะประกอบด้วยสหกรณ์แห่งกิจทั้ง ๔ คือ เห็นทุกข์ ๑ ละสมุทัย ๑ ทำให้แจ้งนิโรธ ๑ แลยังมรรคให้เกิด ๑ พร้อมในขณะเดียวกัน. แม้ผู้ประพฤติธรรมก็จำปรารถนาสหกรณ์ แห่งผู้อื่นด้วย ไม่อย่างนั้นยากที่จะได้ตลอด ถ้าอย่างยิ่งหรือหย่อนไป ความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันจักไม่มี เพราะอย่างนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้น ตามอตุลุปัตติเหตุ เพื่อเป็นบรรทัดแห่งความประพฤติของภิกษุทั้งหลาย ด้วยทรงหมาย จะให้ตั้งอยู่ในสาลีสามัญญตา ความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน จึงมีชื่อเรียกสิกขาบทนั้นๆ ว่า **สาชีว์** หรือสาชีพ โดยอรรถว่า เป็นเครื่องอาศัยเป็นอยู่ร่วมกัน ภิกษุประพฤติสมควรแก่ สิกขาบทนั้นๆ เรียกว่า **สาชีว์สมาปนโน** ผู้ถึงพร้อมด้วยสาชีพ กล่าวคือเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยสหกรณ์รูปหนึ่ง. กิจการของสงฆ์จักสำเร็จ ก็เพราะสหกรณ์แห่งภิกษุผู้เนื่องในสงฆ์ ทรง แสดงอานิสงส์สนับสนุนสหกรณ์ว่า **ยาวกัฏญจ ภิกขเว ภิกขุ สมคคา สงฺฆกรณียานิ**

กฤษฺสนฺติ วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺโณ ปาฎิโกงฺขา โน ปริหาณิ แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายยังจักปรักพร้อมกันทำกรรมแห่งสงฆ์เพียงใด ความเจริญนั้นเที่ยวจักเป็นผลอันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้ ความเลื่อมจักไม่มีเพียงนั้น. สมเด็จพระบรมศาสดากับพระสาวกร่วมฉันทะกันเป็นสหกรณ์ ช่วยกันประกาศธรรม นำมหาชนเลี้ยวจากอธรรมให้ตั้งอยู่ในอยู่ธรรม เป็นอันบำบัดเสียซึ่งวิบัติ นำเข้าสู่สวัสดิ จาริกไปถึงไหนยังประโยชน์ให้เกิดถึงนั้น มีคำสรรเสริญเรียกพระศาสดาว่า พระธรรมราชา พระเจ้าแห่งธรรม เรียกพระสาวกรว่า พระธรรมเสนาบดี จอมทัพฝ่ายธรรม เรียกพระสงฆ์ว่า ธรรมเสนากองทัพฝ่ายธรรม เทียบด้วยยุทธเสนา กองทัพอันทำยุทธ ยกไปถึงไหน ทำอนัตถะถึงนั้น พระศาสดาและพระสาวกอาศัยสหกรณ์ ช่วยกันประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นได้เพื่อประโยชน์สุขแก่โลก ด้วยประการอย่างนี้

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า มีพระปรีชาสามารถในวิถีสหกรณ์ ทรงเลือกตั้งเจ้ากระทรวงทบวงการนั้นๆ ก็ด้วยพระราชประสงค์ว่า จักสามารถคุมสหกรณ์แห่งกระทรวงทบวงการนั้นๆ ให้เป็นไปสม่าเสมอ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้ากระทรวงย้ายข้าราชการจากทบวงการแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง ก็เพื่อบำรุงสหกรณ์แห่งทบวงการทั้งสองด้วยประการหนึ่ง. ทรงรักษาความปรองดองกับต่างอาณาจักร อันมีอาณาเขตติดต่อกัน เพื่อประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย มีจับผู้ร้ายส่งเป็นต้น นับว่าเป็นสหกรณ์ระหว่างประเทศ. ถ้าสำเร็จเป็นพระเกียรติตลอดถึงสัตบุชาติ. สหกรณ์ทั้งภายในทั้งภายนอกบำรุงสำเร็จแล้ว ย่อมเป็นกำลังอันใหญ่ยิ่งพระราชอาณาจักรให้มั่นคงตั้งอยู่มั่นคง นับเป็นมงคลวิเศษที่ต้น

สันตินั้น คือความสงบ เป็นผลสืบมาแต่สหกรณ์ เป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนาทั้งทางคติโลก ทั้งทางคติธรรม. ในทางคติโลก การปกครองตั้งแต่ของชนผู้เป็นอธิบดีแห่งสกุล แห่งคณะ ตลอดถึงแห่งราชอาณาจักร มีสันติเป็นข้อมุ่งหมายอันใหญ่. คนในสกุลเกิดทะเลาะวิวาทกัน คนในคณะเบียดเบียนทำร้ายกัน ต่างอยู่ไม่เป็นสุข หัวหน้าของสกุลของคณะ จำคิดป้องกันการทะเลาะวิวาทแลการเบียดเบียนกันไม่ให้เกิดขึ้น แลระงับเหตุเช่นนั้นอันเกิดขึ้นแล้ว รักษาการอยู่สงบเป็นนิต. ไม่เพียงเท่านั้น เป็นอริกันขึ้นกับสกุลหรือคณะอื่น เป็นต้นว่าที่อยู่ติดต่อกันหรือมีประโยชน์ร่วมกัน ผลอันพึงปรารถนาจะพึงมีมาแต่ภายนอก หัวหน้าทุกฝ่ายจำทำไมตรี รู้จักมักคุ้นกัน ต่างจึงจักอยู่เป็นสุข. ราชอาณาจักรมีโจรผู้ร้าย ทำโจรกรรม ปล้นทรัพย์ ลอบยิงผลาญชีวิต ทำร้ายร่างกายชุกชุม

พระราชาราชกร์ต้องอยู่ด้วยความหวาดเสียว วางใจในชีวิตร่างกายแลทรัพย์สินสมบัติลงมิได้. เพราะเหตุนี้ เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงพระปรารภจะบูชามหาชัยพรหมณ์บุโรหิต จึงกราบทูลขอ เพื่อทรงระงับโจรผู้ร้ายเลี่ยนหนามแห่งแผ่นดินให้ราบคาบ ยังพระราชอาณาเขตให้เกษมสงบเป็นเบื้องต้นก่อน แลกราบทูลแนะนำถวาย พระเจ้ามหาวิชิตราช ทรงทำตาม ระงับเลี่ยนหนามแผ่นดินราบคาบ ยังพระราชาราชกร์ให้อยู่ด้วยความสุขเกษมที่แสดงว่ายังบุตรให้พื่อนอยู่ที่อก อยู่ราวกับไม่ต้องลงลิ้มประตุเรื่อน ดังชักมาถวาย วิสัยเนาแล้วในอธิการแห่งสหกรณ์ แต่นั้นจึงได้ทรงบูชามหาชัยพรหมณ์สำเร็จด้วยดี. พระราชาราชกร์ ยกพระเจ้ามหาสมมติราชผู้เป็นเจ้าปกครอง แลยอมแบ่งผลแห่งการงานของตนถวายเป็น ราชพลี ก็เพื่อว่าจะได้ทรงรักษาความสงบแห่งพวกตนที่ไม่อาจทำตามลำพังตนเองได้. เนื่องจากประเพณีนี้ ท่านผู้ครองอาณาจักรตั้งกฎหมายไว้ เพื่อลงโทษผู้ทำผิดแลระงับ วิวาทเรื่องทรัพย์สิน กับรักษาสิทธิ์แลอิสรภาพของทวยประชา ตั้งศาลไว้พิจารณาชี้ขาด จัด อารักขาเพื่อป้องกันอุบาทว์ภัยอันตรายแก่โจรผู้ร้าย แลจัดการอย่างอื่นอีก ก็เพื่อรักษา ความสงบในภายใน จัดเสนาสมัคคีตราชูยุทธภักต์เสบียงพาหนะแลอื่น ๆ ก็ดี ผูก ไมตรีมีสัตย์ญาติต่อกันกับต่างอาณาจักรก็ดี ก็เพื่อรักษาความสงบภายนอก. สันติเป็นผล ต้นเค้าที่มุ่งหมายแห่งรัฐประศาสน์ สำเร็จด้วยอำนาจกำลังทรัพย์สินอันพึ่งนับมิได้ ทั้งด้วย สติปัญญาอุตสาหะสามารถแลสหกรณ์ เป็นกิจอันจะพึงทำก่อนอย่างอื่นทั้งนั้น

ในทางคดิธรรม สันติเป็นต้นเค้าแห่งพระพุทธศาสนา มีพุทธภาษิตวางไว้เป็น หลักว่า **สนฺติเมว สุสิกฺขเยย** พึงสำเหนียกด้วยดีถึงความสงบนั้นแล. อีกข้อหนึ่งว่า **สนฺติมคฺคเมว พุรุหย** จงพูนทางแห่งความสงบนั้นเทียว. อันผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนา จะประกอบกิจก็ดี จะประพฤติกิจรียาก็ดี จะทำใจก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งพึงมุ่งความสงบ เป็นที่ตั้ง. สมเด็จพระบรมศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทก็เพื่อระงับอาสวะโทษอันเกิดขึ้นแล้ว แลเพื่อระวังอาสวะอันจะพึงเกิดขึ้นอีก โดยใจความเพื่อรักษาความสงบ. ในทำยพระ ปาฏิโมกข์ อันสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน สำแดงความขื่อนี้ว่า **ตตฺถ สพุเพเหว สมคฺเคหิ สมฺโมทมานเหิ อวิวทมานเหิ สิกฺขิตพฺพ** แปลว่า อันภิกษุทั้งหลายทั้งมวลแล พึงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชอบพอกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาในสัตถุพจน์อันเป็นหลักสูตรนั้น ดังนี้. ฝ่ายคฤหัสถ์ทรงบัญญัติศีลมีองค์ ๕ คือเว้นจากผลาญชีวิต เว้นจากทำโจรกรรม เว้นจาก ประพฤติผิดในกาม เว้นจากการกล่าวเท็จ เว้นจากดื่มน้ำเมา ก็เพื่อความอยู่เป็นสุขแห่ง มหาชน. การบำเพ็ญจิตตสิกขา คือศึกษาทางจิต ได้แก่จำเรณูภาวนา ก็เพื่อรักษาความ

สงบแห่งจิต มิให้คิดตื่นเต็นฟุ้งซ่าน. การบำเพ็ญปัญญาสิกขา คือการศึกษาทางปัญญา ได้แก่การจำเรณูวิปัสสนา ก็เพื่อกำจัดกิเลสอาสวะอันเป็นข้าศึกแก่ความสงบแห่งจิต. ความสงบที่มุ่งหมาย ตั้งแต่ภายนอก ตลอดถึงภายใน ถ้าปฏิบัติได้อย่างนั้น จึงชื่อว่า **อุปสนฺโต** ผู้สงบระงับ.มีคาถาพุทธภาษิตสาธกัรบข้อนี้ว่า

**สนฺตกาโย สนฺตวาโจ
วณฺตโลกามิสฺส ภิกฺขุ**

**สนฺตมโน สฺตสมาหิตो
อุปสนฺโตติ วุจฺจติ**

แปลว่า ภิกษุผู้มีกายสงบแล้ว มีวาจาสงบแล้ว มีใจสงบแล้ว ตั้งมั่นดีแล้ว มีอามิส คือเหยื่อในโลกอันคายเสียแล้ว เรากล่าวว่า ผู้สงบระงับ ดังนี้. สันติย่อมเป็นมูลแห่งสุข อันไม่เจือด้วยอามิส เรียกนิรามิสสุข เป็นสุขอย่างสุขุม เป็นสุขอันแท้จริง มีพุทธภาษิตว่า **นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ** สุขยิ่งกว่าความสงบไม่มี. ความสุขเพราะได้ลาภได้ยศได้สรรเสริญ เป็นสุขอิงอามิส เรียกสามิสสุข เป็นสุขอันเจือด้วยทุกข์บัณฑิตไม่พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข อันแท้จริงเหมือนสุขเกิดแต่ความสงบ. **นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา** ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง ก็เพราะพระนิพพานเป็นยอดแห่งความสงบ. คำสอนอันเว้นสันติเสียแล้ว จัดเป็นศาสนธรรมไม่ได้เลย. ในทางคฤธรรม สันติย่อมเป็นคุณสมบัติ ไม่มีอย่างอื่นจะพึงเปรียบปาน ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงตั้งแลแก้ไขพระราชกำหนดกฎหมายก็ดี ทรงบำรุงศาลยุติธรรมก็ดี ทรงบำรุงการทหารก็ดี ทรงบำรุงการอารักขาก็ดี ทรงรักษาพระราชไมตรีกับนานาประเทศให้สนิทสนมก็ดี ก็เพื่อความสงบราบคาบแห่งพระราชอาณาจักรทั้งภายใน ทั้งภายนอก ตามพระราชธรรมแห่งพระมหากษัตริย์ นี้จัดเป็นมงคลวิเศษที่ ๒

รัฐฎาภิบาลโนบายนั้น คือวิธีปกครองพระราชอาณาจักร จะรับพระราชทานชกมา ถวายวิสัยนาเพียงสังคหะหรือสงเคราะห์ คือการรู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน. คุณข้อนี้ เป็นกำลังสำคัญอันควบคุมความสามัคคีและอุปถัมภ์ให้ดำรงมั่น. เหตุตั้งนั้นพระโบราณจารย์ จึงได้แสดงไว้โดยความเป็นราชกรณียะของพระเจ้าแผ่นดินประการหนึ่ง ในสังคหวัตถุกลา แลจักรพรรดิวัตร. ในสังคหวัตถุนั้น ท่านแสดง **สังคหวัตถุ ๔ ประการ** คือ **สสุสมธํ** ทรงพระปัญญาในการบำรุงธัญญาหาร ให้บริบูรณ์ในราชอาณาจักร ๑ **ปฐิสเมธํ** ทรงพระปรีชาญาณในการสงเคราะห์ราชบุรุษ ๑ **สมุมาปาสํ** ทรงรู้จักผูกคล้อมน้ำใจคนให้นิยมยินดี ๑ **วาจาเปยฺยํ** ตรัสพระวาจาอ่อนหวาน ควรดีมีไว้ในใจ ทำความเป็นที่รัก

ให้เกิด ๑. ๔ สังคหัตถุนี้ เป็นอุบายวิธีให้เกิดรัฐสมบัติ ซึ่งได้นามบัญญัติว่า **นิรคคัล** สถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงวางใจได้ มีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอนเป็นค้ำรับ ๕. กลีกรรรมการทํานาเป็นกำลังใหญ่ของประเทศแถบบูรพทิศ เมื่อราษฎรทํานาได้ผลดี ประเทศย่อมมีความสมบูรณ์ การบำรุงกลีกรรรมจึงเป็นราชกรณียะของพระเจ้าแผ่นดิน ชื่อว่า **สสุสมธ** ประการหนึ่ง ราษฎร ผู้รับราชการ ทั้งฝ่ายทหาร ทั้งฝ่ายพลเรือน ย่อมไม่มีโอกาสที่จะประกอบกิจเพื่อประโยชน์ตน จึงเป็นคนควรจะได้รับพระราชทาน พระราชทรัพย์เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตแลเป็นกำลังในราชกิจ เป็นผู้ควรยกย่องไว้ในฐานันดร เป็นพิเศษจากราษฎรสามัญ เพื่อมีอำนาจในราชกิจนั้น ๆ อันเป็นหน้าที่ การบำรุง ราษฎรจึงเป็นราชกรณียะของพระมหากษัตริย์เจ้า ชื่อว่า **ปฐิสเมธ** อีกประการหนึ่ง พณิชยกรรมการค้าขาย ย่อมเป็นสิ่งที่มุ่งหมายอันสำคัญของประเทศส่วนหนึ่ง คู่กับ กลีกรรรม เมื่อพวกเขาณิชประกอบกิจค้าขายมีผล รัฐมณฑลย่อมมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน พระเจ้าแผ่นดินควรเป็นพระราชธุระ ในอันบำรุงการค้าขายให้เป็นไปสะดวก นี้เรียกว่า **สมมุปาสน** ทรงรู้จักผูกคคล้องใจคนประการหนึ่ง. วาจายอมเป็นเครื่องส่ออัธยาศัยของ บุคคล เมื่อพระมหากษัตริย์ตรัสกะชนทั้งหลาย ด้วยพระวาจาอภิปรายอ่อนหวาน ทรงทำพระราชปฏิสันถารทักทายไปรยปรายทั่วไป เขายอมเห็นพระราชอัธยาศัยว่า ทรง พระเมตตาอารี แต่นั้นก็มีความจงรักภักดีรักใคร่ในพระองค์ การตรัสพระวาจาอ่อนหวาน จึงเป็นราชกรณียะอันพระภูบาลจะพึงทรงทำชื่อว่า **วาจาเปยย** อีกประการหนึ่ง. เมื่อ ประชาชนทุกจำพวก ได้รับทำนุบำรุงให้มีกำลังเลี้ยงตนได้แล้ว ประเทศย่อมสงบราบคาบ จากโจรภัย. มีเรื่องเล่าว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงพระราชดำริจะระงับโจรผู้ร้าย ในพระ ราชอาณาเขต ทรงพระสันนิษฐานตามคำของพราหมณ์ปุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลง พระราชอาชญา ไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจรที่จับได้นั้นเป็นแต่กลางราย โจรที่เหลืออยู่ยังเบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราโชบาย ทรงสงเคราะห์ชนชาวนาด้วยพันธุ์พืชข้าวปลูกแลเครื่องอุปกรณ์สำหรับกลีกรรรม ทรง อุปถัมภ์พวกเขาณิชด้วยทรัพย์เป็นต้นทุน ทรงอุดหนุนราษฎรด้วยเบี้ยเลี้ยงแลเบี้ยหวัด ให้มีกำลังเลี้ยงตนแลชวนชวยในการทำงาน พวกเขาแลพวกเขาณิชประกอบพณิชยกรรม มีทางหาเลี้ยงชีวิต ย่อมไม่ประพฤติทุจริตทางโจรกรรม พวกราษฎรได้รับอุปถัมภ์พอ เพียงแล้ว ย่อมประพฤติธรรมในหน้าที่ ไม่เห็นแก่ทรัพย์อันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบ รัฐชนบทก็ประกอบด้วยความสงบราบคาบ ปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลายต่างชวนชวย

ในกิจของตนๆ เต็มใจแบ่งผลถวายเป็นราชพลีเพิ่มพูนทวีพระราชทรัพย์ขึ้นอีกมากมาย ทั้งได้ความสุขกายเบิกบานใจ ยิ่งบุตรให้พื่อนที่ออก ไม่ต้องตื่นตระหนกสะดุ้งหวาดเสียว อยู่ด้วยความวางใจนี้รัฐสมบัติเรียกว่า **นิรคุณัล** คือสถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย รวกับ ไม่ต้องลงลิ้มประตุเรือน. ใน **จักรพรรดิวัตร** จำแนกประเภทชนที่พระมหากษัตริย์จะพึงทำนุบำรุงไว้เป็นเหล่า ๆ คือ อันโตชน คนภายในราชสำนัก ๑ พลกาย กองเสนา ๑ กษัตริย์เจ้าพระนครอื่น ๑ พระราชวงศานุวงศ์ ๑ พราหมณ์ผู้ศุภหัตถิราชภูรชาวชนบท ๑ พราหมณ์ผู้สมณะ ๑. พระมหากษัตริย์เจ้าปฐพีทรงพระปรีชา มีพระกรุณาทรงสงเคราะห์ คนทั้งหลายด้วยอุบายนั้น ๆ ย่อมทรงสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจไว้ได้ในสามัคคีธรรม ได้อาศัยเป็นกำลังป้องกันแลบำรุงพระราชอาณาจักรให้เกษมสถาพร. แลพระเจ้าแผ่นดินนั้น เหมือนดวงศศิธรอันปรากฏแก่ประชุมชน ต่างคนต่างหวังพระราชานุเคราะห์ พระองค์ต้องทรงพระปรีชาญาณ ในอันพระราชทานให้เหมาะแก่ทั่วถึง ไม่เช่นนั้น ก็จะมีภัยอันตราย คือความริษยาให้เกิดในหมู่ชนเสียผลในทางรักษาสามัคคี. สังคหะที่พระเจ้ามูรธาภิษิตราช ทรงบำเพ็ญชอบ ย่อมเป็นอุบายประกอบ ชักนำให้เกิดสามัคคีธรรม เป็นกำลังแห่งพระราชอาณาจักร

อนึ่ง เนื่องด้วยฤดูฝนไม่เป็นปกติ ลางแห่งตกมากเกินพอดีบ้าง ลางแห่งตกน้อยไม่พอต้องการบ้าง ข้าวกล้าที่หว่านแล้วเสียเพราะน้ำท่วมบ้าง เพราะขาดน้ำเลี้ยงบ้าง การทำนาไม่ได้ผลไพบูลย์ เป็นเหตุลำบากแก่คนยากจนผู้อาศัยผลแห่งการอื่นเป็นอยู่ แม้แห่งชานาเอง. สมเด็จพระมหาราชสมภารเจ้า จะทรงปลดความลำบากของประชาราษฎร์ด้วยพระมหากรุณา ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อข้าวส่งไปแจกจ่ายแก่ราษฎรในตำบลที่อดขัด ทรงจัดตั้งกรมชลประทาน ให้เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ปิดทำนบกั้นลำคลองในลางจังหวัด เพื่อมิให้น้ำป่าไปเสีย แลให้กรมชลประทานส่งเรือไปช่วยสูบน้ำเข้านา ให้แจกพันธุ์ข้าวแลพันธุ์ถั่ว เพื่อให้เพาะปลูกแทนข้าวแก่ชานาที่ถูกน้ำท่วมบ้าง ให้งดการเก็บเงินรัชชูปการบ้าง ให้ผ่อนผันขยายเวลาเก็บเงินรัชชูปการให้เนิ่นออกไปหลายจังหวัด ที่ถูกอุทกภัยแลอดค้ำยบ้าง. พระราชจรรยาเนื่องด้วยการบำรุงธัญญาหารนี้ เรียก **สสุตเมธ** พระปรีชาในอันบำรุงข้าวกล้า เป็นสังคหัตถุประการหนึ่ง อันพระราชเจ้าพึงทรงกระทำแก่พสกนิกร. การทำนาเป็นกิจการอันใหญ่ของประชาราษฎร์ ในบุรพทิศนี้ มีพระพุทธภาษิตแสดงข้อความนี้ว่า

วภูจี ภูตา อุปชีวนติ เย ปาณา ปจวิสสิตา

สัตว์ผู้อาศัยแผ่นดิน ย่อมพึงฝนเป็นอยู่. ัญญาหารย่อมเป็นทรัพย์อันสำคัญของประเทศ ไม่มีอย่างอื่นวิเศษไปกว่ามีพระพุทธรักษาแสดงข้อความนี้ว่า **นตถิ ธนุณสมํ ธนํ** ทรัพย์อันเสมอด้วยข้าวเปลือกย่อมไม่มี. เพราะอย่างนี้ พระราชาจึงได้ทรงมุ่งบำรุงการทำนาเป็นราชการ เช่นพระเจ้ามหาวชิตราช ได้พระราชทานพันธุ์ข้าวปลูกแก่พวกชาวนา แลพวกกษัตริย์ศากยะแลโกถิยะ ขวนขวายในการไถนน้ำเข้านาในอาณาเขตของตน ในคราวน้ำน้อยจนเกือบจะวิวาทกันขึ้น เพราะเหตุแย่งน้ำกัน. วิธีบำรุงการทำนาเป็นรัฐธรรมาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง เป็นกิจอันจะพึงปรารถนาจำเดิมแต่โบราณกาลมาจนบัดนี้

อนึ่ง ปีนี้มาประจวบสุรทินบรมราชสมภพบรรจบครบ ๓ รอบปีบริบูรณ์เพิ่มพูนเป็นอภิลักขิตมหามงคลสมัย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนทานมัยอันวิเศษพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการที่เป็นสหชาติและอุปชาติ พระราชทานอาหารบิณฑบาตไทยธรรมแด่พระภิกษุสงฆ์ผู้สหชาติและอุปชาติ พระราชทานเสมาแก่ทารกทารกที่เป็นนักเรียนแลลูกเสือ รวม ๔,๐๘๘ คน ในพระนครแลจังหวัดธนบุรี เป็นพระราชกุศลส่วนราชสังคหัตถุ เรียกว่า **สมมาปาสํ** ผู้คล้อยน้ำใจคนให้นิยมยินดีนักเรียนได้รับพระราชทานไปคนเดียวในสกุลหนึ่ง แต่สามารถผู้คล้อยน้ำใจคนในสกุลนั้นตลอดถึงบรรพบุรุษ บรรพสตรี ให้มีความจงรักภักดี เคารพนับถือ ซื่อสัตย์สุจริต ด้วยได้เห็นพระเมตตาพระมหากรุณารู้สึกจับใจ ในสมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้าซึ่งทรงทำตามเงื่อนไขสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระปรมิทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม ปิยมหาราช ซึ่งเป็นพระราชกุศโลบายอย่างดี ที่ดีก็คล้อยน้ำใจปวงประชา พระราชจรรยาสาธูปัตตินี้ เป็นไปเพื่อทำนุบำรุงอิสรภาพ แลสัมปยุรณภาพแห่งรัฐมณฑล ซึ่งเป็นผลเกิดแต่ถาวรภาพ ได้ปัจจัยเป็นประโยชน์สมบัติ จักสำเร็จสิริสวัสดิมงคลอันล้ำเลิศแต่พระองค์แลทวยราษฎร์ ตามคราวโอกาสนั้นๆ ซึ่งจักอำนวยเหตุทำให้เกิดผลเป็นรัฐธรรมาภิบาลนโยบาย โดยบรรยายดังรับพระราชทานถวายเป็นวิธานมาด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๕๖๓

ในปีนี้ (๒๕๖๓) จักเลือกมาถวายวิไลสนา ๒ ประการ คือ ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นอันสมควร ๑ ปฏิรูปการिता ความเป็นผู้ทำให้เหมาะ ๑

ถิ่นฐานอันเหมาะเจาะแก่ความเป็นไปของบุคคลก็ดี ของคณะก็ดี ชื่อปฏิรูปเทส ล้ำเรื่องการอยู่ในปฏิรูปเทสนั้น เรียกว่าปฏิรูปเทสวาสะ แปลว่า การอยู่ในถิ่นอันสมควร บุคคลก็ดี คณะก็ดี มีความเป็นไป อาศัยกิจการอย่างใด มาอยู่ในถิ่นอันสมควรแก่ กิจการอย่างนั้นแล้ว ย่อมอาจยังกิจการอย่างนั้นให้สำเร็จโดยสะดวก. มีเรื่องเล่าใน พระราชพงศาวดารว่า พระเจ้านครเชียงทรายทรงย้ายราชธานีลงมาตั้ง ณ กรุงไตรตรังษ์ แลพระเจ้าอุทองเสด็จย้ายจากกรุงเทพมหานครลงมาตั้งราชธานีที่ตำบลหนองโสนเป็น กรุงศรีอยุธยา ก็เพื่อทรงเลือกหาถิ่นอันเป็นปฏิรูปเทสแห่งการตั้งอยู่ของประชาชาติอัน เป็นราชอาณาจักร. ด้วยการเลือกหาปฏิรูปเทสได้ตามสมัยกับทั้งความสามารถในการ ปกครอง ประชาชาติไทยจึงตั้งเป็นราชอาณาจักรมาได้อย่างยืนนานจนกาลทุกวันนี้ แม้ถูก ชาติอื่นบีบบ้างในระหว่างคราวที่อ่อนแอ ก็ยังกลับตั้งตัวขึ้นได้อีก. แต่ถิ่นอันเป็น ปฏิรูปเทสในสมัยหนึ่งมาถึงอีกสมัยหนึ่ง ย่อมกลายเป็นมิใช่ปฏิรูปเทสก็ได้ เพราะคติ แห่งกรรมดาเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่นลำน้ำย้ายกระแสไหลไปทางอื่น ที่นั้นดอนต้นขึ้น อัดคัดด้วยน้ำ หรือขัดขวางด้วยทางไปมา เพราะกำลังหย่อนไม่เทียมทันถิ่นใกล้เคียงบ้าง เช่นที่อื่นเป็นทำเลดีกว่า มหาชนพากันอพยพไปตั้งที่นั่น ถิ่นเดิมร่วงโรยลง เจ้าของถิ่น ปรารถนาจะรักษาความเป็นปฏิรูปเทสแห่งถิ่นของตนให้คงไว้ จำต้องเอาใจใส่ป้องกัน แก่ไขพิทักษ์รักษา ให้ทันความเปลี่ยนแปลงแห่งคติของกรรมดา แลทำนุบำรุงให้มีกำลัง เท่าทันเทียมถิ่นใกล้เคียง หรือพยายามให้เจริญยิ่งกว่า. การอยู่ในปฏิรูปเทส เป็นจักร สมบัติประการหนึ่งอันส่งผลถึงความเจริญด้วยโลกียสมบัติ เหตุฉะนั้น สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าจึงตรัสพระบรมพุทโธวาทจักร ๔ แลตรัสว่าเป็นมงคลอันอุดมประการหนึ่ง ในมงคลสูตรว่า

ปฏิรูปเทศวาโส จ

เอตมมงคลมุตตม

ความอยู่ในประเทศอันเหมาะสมจะเป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่ง

แม้ในฝ่ายพระศาสนา ก็ยังต้องเลือกหาปฏิรูปเทศเป็นที่ตั้ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสถาปนาพระพุทธศาสนาขึ้นในกรุงราชคฤห์ก่อนในที่อื่น ก็ด้วยเหตุนี้เอง ภายหลังต่อมาชมพูทวีปกลายเป็นไป ไม่เป็นปฏิรูปเทศแห่งพระพุทธศาสนา เพราะพวกพุทธศาสนิกชนย่อมนำลัง ไม่อาจทนพวกถือศาสนาอื่น จึงต้องย้ายไปตั้งในประเทศอื่นที่รวมประเทศไทยเข้าไว้ด้วย ซึ่งยังรักษาฐานะอยู่ได้จนทุกวันนี้ แลช่วยกันทำนุบำรุงให้เจริญทวียิ่งกว่าประเทศอื่น ๆ

ประเทศไทยนี้เป็นปฏิรูปเทศแห่งอิสรภาพของชาติไทย ตั้งสืบกันมาได้มานานหลายชั่วบุรุษยุค แม้ถูกชาติอื่นย่ำยีในกลางครั้ง ก็ยังกลับตั้งเป็นอิสระขึ้นได้อีก แม้เมื่อประเทศใกล้เคียงที่ได้เคยเป็นคู่ชนในสงคราม ตกอยู่ใต้อำนาจแห่งชาติอื่น ย่อมสามารถทรงตัวอยู่ได้เป็นอย่างนี้ เพราะเป็นปฏิรูปเทศ ประกอบกับความรักถิ่นฐานแลความกล้าหาญสามารถป้องกันไว้ของชาติ แลเป็นปฏิรูปเทศแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคู่กับพระราชอาณาจักรสืบมาจนกาลทุกวันนี้ มีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นอุปถัมภ์ ได้รับความยกย่องสรรเสริญทั่วโลก มีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าทุกประเทศ. สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ากับริัฐบาล ทรงวิจารณ์พระราชกรณียะโดยกุศโลบาย เพื่อป้องกันอิสรภาพแลสัมบูรณ์ภาพแห่งรัฐมณฑล แลถาวรภาพแห่งพระพุทธศาสนา พระราชจรรยานี้ได้ปัจจัยเป็นประโยชน์สมบัติ จักสำเร็จเป็นสวัสดิมงคลอันล้ำเลิศแด่พระองค์กับรัฐบาล แลทวยราษฎร์มีประเทศไทยนี้เป็นชาติภูมิทั่วกัน จัดเป็นมงคลพิเศษที่ต้นอันเป็นเหตุให้สำเร็จผลคือปฏิรูปการिताข้อที่ ๒ ต่อไป

อยู่ในถิ่นใด ทำให้พอเหมาะแก่ถิ่นนั้น ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำให้เหมาะ เช่น คณะผู้ตั้งอยู่ดอน สมควรเป็นผู้ชาญในทางบก เดินทางไวแลอดทน ขึ้นเขาลงเขาคลองแคล้ว บุกรป่าฝาดงได้ปรุโปร่ง ตลอดถึงรู้จักทางหาเลี้ยงชีพแลอุบายป้องกันตนตามสมควรแก่ถิ่น ผู้ตั้งอยู่ชายทะเล สมควรเป็นผู้ชำนาญในการเดินเรือ อาจฝาคลื่นฝืนลมด้วยความกล้าหาญแลความอดทน ตลอดถึงรู้จักว่า ตนจักตั้งอยู่ได้จักเป็นอยู่ได้ด้วยประการไร เช่นนี้ ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำให้เหมาะ. แม้อยู่ในปฏิรูปเทศแล้ว แต่หาเป็นปฏิรูปการีไม่ ย่อมไม่ได้ผลแห่งการอยู่ในถิ่นนั้น เช่นตั้งอยู่ในประเทศมีพื้นที่เป็นทำเลดีควรแก่การเพาะปลูกมีทำนาเป็นต้น แต่ไม่ตั้งหน้าทำ ไม่ตั้งหน้าบำรุงให้ถึงขนาด พืชพันธุ์

มีธัญชาติเป็นต้น ที่ควรเกิดเป็นผลแก่ผู้ทำให้มั่งคั่งบริบูรณ์ ย่อมหาเกิดไม่. ฝ่ายผู้อยู่ในถิ่นแม้ไม่ใช่ปฏิรูปเทศ แต่เป็นปฏิรูปการี ทำเหมาะเจาะแก่ถิ่นฐาน อาจทำถิ่นที่อยู่ให้เป็นปฏิรูปเทศขึ้นก็ได้ เช่นตั้งอยู่ในประเทศมีพื้นที่ไม่เป็นทำเลเหมาะแห่งการเพาะปลูก แต่เป็นคนใช้ความคิด มีอุตสาหกรรมประกอบกิจการหัตถกรรม ทำพัสดุต่าง ๆ ขึ้นด้วยฝีมือ ด้วยสัมภาระอันจะพึงแสวงหาได้ในถิ่นของตน จำหน่ายออกไปแก่ชนประเทศอื่น ได้ทรัพย์สินทวีขึ้นมั่งคั่งบริบูรณ์สมด้วยพระพุทธบัญญัติว่า

ปฏิรูปการี ชูรา

อุจฺจาทา วินฺทเต ธนํ

แปลว่า คนมีฐานะเป็นผู้หมั่นทำให้เหมาะเจาะ ย่อมได้ทรัพย์สิน. มั่งมีขึ้นแล้วย่อมมีกำลังเพื่อจะหาสัมภาระมาจากนอกประเทศ ขยายหัตถกรรมให้ดีพิเศษกว้างขวางออกไป มีพัสดุเครื่องใช้บริบูรณ์แล้ว ย่อมมีทางสอดส่องรู้คดีแห่งธรรมดา ได้วิวัฒนาเป็นเครื่องประกอบให้สำเร็จประโยชน์ขึ้นทุกที อำนาจก็เกิดมีตามมาในลำดับ ย่อมทำถิ่นฐานให้รุ่งเรืองพร้อมสรรพด้วยศิลปวิทยา อาจเป็นเจ้าแบบเจ้าแผนของนานาประเทศก็ได้

อีกนัยหนึ่ง ปรารถนาในกาลใด ทำให้เหมาะเจาะแก่กาลนั้น ก็ชื่อว่าปฏิรูปการี หัตถกรรมของบางประเทศย่อมเลื่อนไป จนคนนอกประเทศเข้ามาแทนที่ แลมีพัสดุต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายแทน ก็เพราะคนในประเทศหาได้เป็นปฏิรูปการีผู้ทำให้เหมาะเจาะแก่สมัยไม่ มีนิทศนัย เช่นการก่อแฉกการช่างไม้อันเป็นองค์แห่งการปลูกสร้าง ครั้งยังไม่มีช่างนอกประเทศเข้ามาแข่งขัน คนในประเทศยังมีงานทำ แต่เคยทำอยู่อย่างใด ก็คงทำอยู่อย่างนั้น ไม่คิดผ่อนผันแก้ไข เพื่อทำให้ดีขึ้น เพื่อให้ทุนแรง ทุนทุน ทุนเวลา จะได้ถูกใจคน จะได้สำเร็จเร็ว จะได้รับทำด้วยราคาถูก ครั้งมีช่างนอกประเทศเข้ามาแข่งขัน เขาได้ดีกว่า ใช้แรงใช้ทุนมากกว่า ใช้เวลาน้อยกว่า รับทำได้ดีกว่า ช่างในประเทศสู้เขาไม่ได้ ก็ต้องทิ้งงานนั้นเสีย ให้ช่องแก่ช่างนอกประเทศ ไม่เป็นเพียงแต่หัตถกรรม แม้ฝ่ายธุรการ ตลอดถึงการปกครองบ้านเมืองก็เป็นดุจเดียวกัน ต้องทำให้สมควรให้เหมาะแก่กาลละ จึงยังผลให้สำเร็จอยู่ได้ แลอุปถัมภ์ผู้ทำให้ทรงตัวอยู่ได้

อีกนัยหนึ่ง ทำเพียงเท่าใด ทำถึงเท่าใด จักพอดี ทำเพียงเท่านั้น ทำถึงเท่านั้น ก็ชื่อว่าปฏิรูปการี. เช่นประเทศที่รู้จักประหยัดทรัพย์ ไม่จับจ่ายสุรุ่ยสุร่ายไม่ใช่ของต่างประเทศ เกินกว่าสมควร ตั้งใจบำรุงทางได้ของตน อุดหนุนสินค้าของประชาชนในประเทศให้ไปพลอย เพื่อจำหน่ายออกไปนอกประเทศ มีรายได้ท่วมรายจ่าย. การรู้จัก

ประหัตถ์ทรัพย์จับจ่ายแต่พอเหมาะพอดี เป็นสำคัญของประเทศเท่ากับของสกุลวงศ์แลของบุคคล เป็นมูลแห่งผล คือ ความเจริญรุ่งเรืองสถาพรมั่นคงยั่งยืนนาน

อีกประการหนึ่ง ทำตามอำนาจแห่งเหตุ เหตุบ่งให้ทำอย่างไร ทำอย่างนั้นก็ชื่อว่าปฏิรูปการี. ประเทศที่ยอมนับถือสัญญาอันทำไว้ต่อกัน ลางข้อแม้ไม่เป็นความได้เปรียบฝ่ายตน แม้ไม่เป็นความสะดวกฝ่ายตน แต่จำเป็นต้องทำ เพราะเป็นการณวสิโก ผู้ทำตามอำนาจแห่งเหตุ คือเหตุจำกัดให้ต้องทำอย่างนั้น ในคราวเช่นนั้น

ปฏิรูปการิตา ความเป็นผู้ทำให้เหมาะนี้ ย่อมชี้ทางแก่ผู้อยู่ในประเทศว่า ทำอย่างไรจักสมควร จักเหมาะ เมื่อทำตามอย่างนั้น ย่อมถึงความสวัสดิ รุ่งเรืองวัฒนา

ในฝ่ายพระศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเป็นปฏิรูปการี ทรงสั่งสอนประชาชนในทางพระพุทธศาสนา แม้ทรงดัดแปลงแก้ไขหันเข้าหาความจริงแลเป็นไปเพื่อสำเร็จประโยชน์ ถึงกระนั้น ก็ยังทรงสั่งสอนอนุโลมตามถิ่นฐานแลกาลสมัย แม้ทรงถือธรรมเป็นบรรทัด ก็ยังทรงอนุวัตน์แต่พอดี เช่นเมื่อพระเทวทัตทูลขอ เพื่อทรงห้ามภิกษุไม่ให้ฉันเนื้อแลปลา พระองค์ไม่ทรงอำนวยการตาม ทรงห้ามแต่เพียงอุทิสสมังสะ คือเนื้อแลปลาที่เขาฆ่าเฉพาะสัทธิกรรมิกทั้ง ๕ มีภิกษุเป็นต้น. ภิกษุเป็นผู้มีความเลียงชีพเนื่องด้วยผู้อื่น ถือกวัดขันอย่างนั้น ย่อมทำตนให้เขาเลียงยาก เพราะเขาจะต้องทำบริโภคนอย่างหนึ่ง ทำถวายภิกษุอย่างหนึ่ง เป็นการลำบาก ๒ หน เกินกว่าพอดี. อนึ่งพระองค์เป็นการณวสิโก ทรงทำตามอำนาจแห่งเหตุ ทรงเห็นแก่การพระศาสนาเป็นใหญ่ ไม่ได้ทรงมุ่งหมาย ต้องการลาภผลเกียรติยศชื่อเสียงแลอำนาจ เมื่อถึงเวลาสมควร ทรงพระอนุญาติให้สงฆ์เป็นใหญ่ในอันอำนวยการพระศาสนา. ในส่วนพระวินัยทรงตั้งพระบัญญัติขึ้นตามอำนาจแห่งเหตุแล้ว ทรงแก้ไขดัดแปลงเข้าหาความดี โดยสมควรแก่กาลเทศะ ลางสิกขาบทต้องมีอนุบัญญัติถึง ๗ ครั้งก็มี ทรงผ่อนลงให้พอเหมาะพอดี ถ้าพระองค์มีพระชนม์มาจนบัดนี้ น่าจะทรงแก้พระบัญญัติเก่า ตั้งพระบัญญัติใหม่ขึ้นอีก เป็นอนุประการ

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า กับรัฐบาลตั้งพระราชหฤทัยทรงพระวิจารณ์ราชกิจโดยสมควรแก่ฐานะของประเทศ จึงตราพระราชบัญญัติต่าง ๆ เพิ่มขึ้นแลเลิกพระราชบัญญัติเก่า ๆ ที่ไม่เหมาะแก่เวลาเสีย โดยสมควรแก่กาลสมัย โดยสมควรแก่มาตราตามอำนาจแห่งเหตุ พระราชจรรยาณี ได้บังจายเป็นประโยชน์สมบัติจักอำนาจศุภสวัสดิวิบุลผลแต่พระองค์กับรัฐบาล แลทวยประชาทั้งมวลในไทยรัฐจัดเป็นมงคลพิเศษ

ที่ ๒ . ปฏิรูปเทสวาสะ ความอยู่ในประเทศอันสมควร ปฏิรูปการิตา ความเป็นผู้ทำให้
เหมาะ ๒ ข้อนี้ เป็นพลวปัจจัยอุดหนุนรัฐฐาภิบาลนโยบายข้อที่ ๓ สืบต่อไป

รัฐฐาภิบาลนโยบาย วิธีปกครองแผ่นดินนั้น จักถวายเป็นวิสัย พอเป็นอุทาหรณ์

อันชนนิกรผู้อยู่ร่วมกัน ต่างคนต่างประพฤติธรรม จึงมีความสุขความเจริญร่มเย็น
ธรรมย่อมคุ้มครองหมู่ให้ตั้งอยู่สงบเกษมสถาพร นักปราชญ์ผู้เป็นศาสดาในทางศาสนา
จึงสอนมหาชนให้ประพฤติธรรม ท่านผู้ปกครองย่อมยกย่องธรรม แลยอมกำจัดอธรรมเสีย
ผู้ใดประพฤติผิดธรรม ทำร้ายกันก็ดี ทำโจรกรรมคือเอาทรัพย์แห่งกันก็ดี ประพฤติผิด
ในกามก็ดี เจริญสาหัสลอลงกันก็ดี ย่อมลงอาชญาแก่ผู้นั้น เช่นเดียวกับหนามยอก
เอาหนามบ่ง การลงอาชญา นั้น ไม่ใช่ธรรมแท้ก็จริงแต่ทำตามหลักแห่งนิติบัญญัติ
ล่วงหน้าไว้ เพื่อกำจัดธรรม นับว่ายุติธรรม คือธรรมโดยบัญญัติ เป็นรัฐฐาภิบาลนโยบาย
ประการหนึ่ง เป็นกรณียะของท่านผู้ปกครองจะพึงถือเป็นหลัก. พระเจ้าจักรพรรดิราช
ยอมทรงสักการเคารพนับถือธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นธงชัยนำพระราชจรรยา. สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ กาลก็ยอมทรงเคารพในพระสัทธรรม มีพรหมภษิตเป็น
ที่อ้างว่า

เย จ อตีตา สมุพุทธา

เย จ พุทธา อนาคตา

โย เจตริหิ สมุพุทธุโ

พหุณฺโณ โสกนาสโน

สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน

วิหริสฺสุ วิหาติ จ

อถาปี วิหริสฺสนติ

เอสา พุทฺธานธมฺมตา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งที่ล่วงแล้ว ทั้งที่ยังไม่มาถึง ทั้งในกาลบัดนี้ ผู้ยังโศก
แห่งมหาชนให้หาย ทุกพระองค์ทรงเคารพในพระสัทธรรม เสด็จอยู่มาแล้วก็มียังเสด็จ
อยู่ข้างหน้าก็มี นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. จริงอย่างนั้น สมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงประพฤติธรรมเป็นหลักทรงตั้งพระพุทธบัญญัติไว้เป็น
พุทธอาณา เพื่อรักษาธรรม ทรงวางโทษไว้สำหรับลงแก่สทฺธมฺมิกผู้ละเมิดธรรม ตั้งแต่
ปรับอาบัติขึ้นไป จนถึงนาสนะเสียจากคณะเป็นที่สุด ทรงอุดหนุนอำนาจสงฆ์ผู้รักษา
พระพุทธบัญญัติ แม้ทรงพระมหากรุณาหาผู้เทียมถึงมิได้ ก็ไม่ทรงยกเว้น ประทานแก่
ผู้ประพฤติผิดธรรมควรนินคหะ พระกรุณาคุณแม้เป็นธรรมที่ควรแผ่ไป ต่อแผ่ไปในฐาน
ที่ควรจึงจักสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ได้รับ. สรุปความว่า การปราบอธรรมอันเป็นไปในคณะ
เป็นกรณียะประการหนึ่งของท่านผู้ปกครอง

อนึ่ง มิตรต่อมิตรหรือข้าราชการต่อข้าราชการ ฝ่ายหนึ่งประพฤติดีธรรม สามัคคีจำต้องแตก ตั้งอยู่โดยสัมพันธ์กันไม่ได้ เป็นกรณีของพวกมิตรแลข้าราชการ ผู้เป็นธรรมวาที จะช่วยกันนิคคะผู้เป็นอธรรมวาที ในเมื่อไม่รับคำตักเตือน. ใน พระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสให้ภิกษุทั้งหลายผู้เห็นภิกษุรูปเดียวหรือ หลายรูปประพฤดิละเมิดธรรมตักเตือนเธอ เมื่อเธอไม่ฟังคำ ให้สวดประกาศนิคคะ ด้วยอาบัติสังฆาติเสสบ้าง ด้วยลงกรรมอย่างอื่นบ้าง ก็เพื่อปราบอธรรมรักษาความ สม่่าเสมอกันในหมู่สงฆ์. กรรมที่ลงเป็นอย่างแรง เรียกอุกเขปนียกรรมคือยกเสียดจากหมู่ ไม่ให้เข้าอยู่ในสังฆสมาคม ไม่คบหา ไม่รวมสมโภคด้วย ไม่ทำสามีจิกรรมตามลำดับ ผู้แก่ มีการกราบไหว้เป็นต้น กล่าวโดยย่อ ถอนสิทธิแห่งภิกษุภาพของเธอเสีย กว่าเธอ จะรู้สำนึกตัว. **ศีลสามมยุตตา** ความเป็นผู้เสมอกันด้วยศีล คือความประพฤติทางกาย วาจา และ **ทฎฐิสามมยุตตา** ความเป็นผู้เสมอกันด้วยความเห็น ไม่เกียงแย้งกัน เป็น คุณสมบัติอันสำคัญที่พึงปรารถนายิ่งในหมู่ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ทำ ผู้ประพฤดิให้เป็นที่รักใคร่เคารพนับถือ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันแลกัน ไม่วิวาท แก่งแย่งกัน เป็นไปเพื่อสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นไปเพื่อความ ตั้งมั่นแห่งหมู่ เมื่อมีภิกษุประพฤติดีธรรมของคณะจึงเป็นธุระของสหธรรมิกด้วยกัน จะพึงห้ามปรามและพึงนิคคะเสีย ไม่อย่างนั้นจะเกิดเป็นก๊กที่เรียกว่านิกายขึ้น ทอน กำลังของหมู่ลงไป ในที่สุดจักตั้งอยู่ไม่ได้ การปราบอธรรมอันเป็นไปในระหว่างมิตรแล ข้าราชการ เป็นกิจของมิตรแลข้าราชการด้วยกันจะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงอุปถัมภ์ธรรมในระหว่างมิตรแลข้าราชการ เมื่อทรงคำนึงถึงธรรมภาษิตว่า

องค์ ธนญชีวัตตยาปิ สพุพ
อปุเปว ชเห รมมมนุสุสรนุโต

ที่แปลว่า เมื่อระลึกถึงธรรม ถึงคราวเข้า ทรัพย์อวัยวะแม้ชีวิตก็ควรสละเสียทั้งนั้น เพื่อป้องกันรักษาธรรมไว้เป็นหลักเป็นประธาน

อนึ่ง สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระปรารภถึงความลำเค็ญของ มหาชน เพราะความขัดสนแลภัยพิบัติมาบีบตา อันพระมหากษัตริย์ตักเตือนพระราชหฤทัย ทรงพระราชวิจารณ์สอดส่องแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ยากลำบากของประชาราษฎร์ พระราช-

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวเรศ)

กรณีนี้ นับว่าเป็นสัมมาปาสะบ่วงคล้องน้ำใจคนให้จงรักภักดี เป็นสังคหวัตถุอย่าง
สำคัญประการหนึ่ง จัดเข้าในรัฐธิปไตยนโยบาย โดยสังฆิตตัญญ ด้วยประการฉะนี้

รัฐธิปไตยนโยบายที่ทรงบำเพ็ญ เป็นประโยชน์สมบัติ ย่อมเป็นไปเพื่อความ
เจริญสิริสวัสดิ์สถาพรแห่งพระองค์แลพระราชอาณาจักรไทยรัฐ จัดเป็นมงคลอย่าง
ประเสริฐเป็นที่ ๓

ธรรม ๒ ประการ คือ ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นอันสมควร ๑ ปฏิรูปการิตา
ความเป็นผู้ทำให้เหมาะ ๑ เป็นคุณอันล้ำเลิศให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้บำเพ็ญ
จึงชื่อว่าเป็นมงคลพิเศษแต่ละประการ มีนัยดังรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนามา ด้วยประการ
ฉะนี้.

พ.ศ. ๒๔๓๔

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๓๔) จะเลือกธรรมเนียมรับพระราชทานถวายวิสัยนา ๓ ประการ คือ อุบายโกศล ๑ สติปัญญา ๑ รัฏฐาภิบาลนโยบาย ๑ พอเป็นนิตินัย

(อุบายโกศล ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๖๕)

พระคุณคืออุบายโกศลนี้ เป็นมงคลพิเศษที่คำรบต้น

พระคุณข้อนี้ เป็นเหตุปกครองประชาชนกับรัฐมณฑลให้ร่มเย็นเป็นสุขสงบราบคาบ เพราะอาศัยพระปรีชาทรงทราบรอบคอบในอุบายเครื่องผ่อนผันสั้นยาว ให้เหมาะแก่เหตุ มีธรรมเทศาแลโอกาสเป็นหลักมั่น ไม่ทรงป่วนปั่นไปตามความสรรเสริญแลครหาของ ประชาชน ซึ่งมีกมลแลอหยาศัยต่าง ๆ กัน มีพระสติตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ทรงดำเนินตาม คติวิสัยของบัณฑิตผู้สมควรเป็นศาสตราจารย์ มีสติปัญญาทั้ง ๓ เป็นอารมณ์ ดังจะ ถวายวิสัยนาโดยอนุกรมต่อไปในข้อที่ ๒

สติปัญญา ๓ มาในสพายนวิภังคสูตร ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกัเป็น ธรรมของผู้เป็นศาสดาครูสั่งสอนปกครองหมู่คณะ จะถวายวิสัยนาโดยนัยตามเนื้อความ ในพระสูตรนั้น ธรรมเป็นที่ตั้งมั่นแห่งสติ เรียกว่า **สติปัญญา** ศาสดาครูสั่งสอน ผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์ อาศัยความกรุณาแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า ส่วนนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ท่านทั้งหลาย ส่วนนี้เป็นไปเพื่อความสุขแก่ท่าน ทั้งหลาย ลางคราวสาวกของศาสดานั้น ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยโสตฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะ เข้าใจซึมซาบ แลประพฤติก่ออกจากคำสอน ศาสดานั้นก็ไม่เสียใจ ไม่แสดงความ เสียใจ แลไม่มีใจขุ่นเคือง เพราะเรื่องที่ประพฤติมิชอบของสาวกเหล่านั้น ดำรง สติสัมปชัญญะมั่นอยู่ ความที่ตั้งจิตให้สถิตคงอยู่ได้ด้วยสตินี้ เป็นสติปัญญาที่ ๑

อนึ่ง ศาสดาผู้กรุณาแสดงธรรมแก่สาวก เพื่อประโยชน์แลความสุขเช่นนั้น ลางคราวสาวกของศาสดานั้น ลางพวกไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยโสตฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะเข้าใจ

ชิมชาบ แลประพฤติหลีกออกจากคำสอน แต่กลางพวกเคารพฟังด้วยดี ตรีบทูฟังตั้งจิต เพื่อจะเข้าใจชิมชาบ แลไม่ประพฤติหลีกออกจากคำสอน เมื่อสาวกประพฤติเป็น ๒ สถาน ศาสดาจารย์นั้นก็ไม่ใช่ใจ ไม่แสดงความเสียใจ เพราะเหล่าสาวกที่ไม่เคารพรับนั้น แลไม่ดีใจ ไม่แสดงความดีใจ เพราะเหล่าสาวกที่เคารพรับนั้น มีจิตเป็นอุเบกขาเฉย เป็นกลาง ละเว้นความยินดีแลความยินร้ายทั้งสองเสีย ดำรงสติสัมปชัญญะอยู่ ความที่ดำรงจิตให้สถิตอยู่ได้ด้วยสตินี้ เป็นสติปฏิฐานที่ ๒

อนึ่ง ศาสดาผู้กรุณาทรงแสดงธรรมเช่นนั้น ลางคราวเหล่าสาวกของศาสดานั้น พรักพร้อมกันคอยฟังด้วยดี ตรีบทูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะเข้าใจชิมชาบ แลไม่ประพฤติหลีกออกจากคำสอน เมื่อเหล่าสาวกประพฤติดีชอบเช่นนั้น ศาสดานั้นก็เป็นผู้มีใจชุ่มชื่น แสดงความมีใจชุ่มชื่น แต่ระคะความยินดีไม่ร่วรดจิตได้ ดำรงสติสัมปชัญญะอยู่ ความที่ดำรงจิตให้สถิตอยู่ได้ด้วยสตินี้ เป็นสติปฏิฐานที่ ๓

ศาสดาประกอบด้วยสติปฏิฐาน ๓ นี้ เป็นผู้สมควรจะสั่งสอนหมู่คณะได้ มีสติตั้งมั่น ไม่ปวนปั่นไปตามอาการของสาวกที่เป็นต่าง ๆ กัน เพราะสั่งสอนแนะนำในทาง ธรรมความดีความชอบ เป็นคุณแก่พระศาสนา มิได้มุ่งลากลักการอย่างอื่นด้วยกำลัง เมตตากุณาหวังประโยชน์แลความสุขแก่สาวก ส่วนสาวกเหล่าใดทำผิดหน้าที่ก็เป็นโทษแก่สาวกเหล่านั้น สาวกเหล่าใดทำถูกหน้าที่ ก็เป็นคุณความดีเจริญความรู้ความฉลาดแก่สาวกเหล่านั้น หาเป็นโทษเป็นความผิดของศาสดาไม่. สติปฏิฐาน ๓ นี้ มีสติตั้งมั่น ไม่ปวนปั่นไปตามอาการของบริษัผู้สดับฟัง ส่วนสติปฏิฐาน ๔ ในมหาสติปฏิฐานสูตร นั้น มีสติตั้งมั่นในกาย เวทนา จิต แลธรรม มีความรู้เท่าไม่ปวนปั่นไปตามความเห็นผิด แลความอยากทะเยอทะยาน สติปฏิฐาน ๓ กับสติปฏิฐาน ๔ มีใจความต่างกัน ด้วยประการฉะนี้.

โดยนัยนี้ ท่านผู้ปกครองพระศาสนาแนะนำชักจูงประชาชน ถ้าเป็นความเจริญแก่บุคคล แต่เป็นความเสื่อมแก่หมู่คณะ การปกครองนั้นยังหาชอบไม่ ถ้าเป็นความเจริญแก่บุคคลแลแก่หมู่คณะ แต่เป็นความเสื่อมแก่พระศาสนา การปกครองนั้นก็ยังหาเรียบร้อยดีไม่ ถ้าเป็นความเจริญ ตลอดทั้งบุคคล ทั้งหมู่คณะ ทั้งพระศาสนา การปกครองนั้น จัดว่าเป็นอย่างเยี่ยมบริบูรณ์ดีที่สุด เมื่อความสมบูรณ์แลเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาแล้ว ก็ย่อมปกแผ่ไปถึงหมู่คณะแลบุคคลตลอดไปเทียบกับอธิปไตย ๓ คืออรรถาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ ไม่อาศัยผู้อื่นเป็นหลักมักล่อแหลมใกล้กับความผิดความชอบได้ง่าย สุโลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ไม่ได้ เพราะอาศัยความคิด

ความเห็นของคนมากเข้าช่วยกลั่นกรองสอบสวน แต่บางทีอาจเรรวนพลั้งพลาดได้ทั้ง
มาก ๆ เพราะหากเห็นผิดหมดร่วมกันเหตุนั้น จึงสู้ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ไม่ได้
เพราะมีธรรมเป็นหลัก ไม่อ้ออวนป่วนปั่นไปตามความคิดความเห็นของเอกชนแลคน
หมู่มาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงทรงสรรเสริญธัมมาธิปไตยว่า เป็นยอดเยี่ยมยิ่งกว่า
อธิปไตยข้างต้นทั้งสอง. ประโยชน์ของอธิปไตยทั้ง ๓ จึงหย่อนยิ่งแคบกว้างกว่ากัน
โดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้.

สมเด็จพระทรงแสดงพระปริชาณิกกับรัฐมณฑล ก็ทรงมุ่งผลความเจริญรุ่งเรือง
แก่ประเทศเป็นใหญ่ ถ้าเอกชนได้สุขประโยชน์ แต่เป็นทุกข์โทษแก่บ้านเมืองหรือสกุล
วงศ์ ก็ไม่ทรงอำนวยการอุดหนุน หรือกลางอย่างเป็นคุณแก่สกุลวงศ์ หรือบ้านเมือง แต่
เป็นเหตุเครื่องเสื่อมเสียแก่ประเทศชาติ ก็ไม่ทรงปรารถนาที่จะทำนุบำรุงเกื้อกูลอุปถัมภ์
ทรงมุ่งส่วนที่เป็นธรรมแลประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นประธานจึงไม่ต้องทรงวิปฏิสาร
ป่วนปั่นหวั่นไหวไปตามความสรรเสริญแลครหาของประชาชนทั่วไปซึ่งมีจิตใจอหังการ
ต่าง ๆ กัน ทรงดำรงพระสติมั่น มุ่งแต่สิ่งที่เป็นสุขประโยชน์ไม่ให้เกิดทุกข์โทษความ
เสื่อมเสียแก่ประเทศชาติ หมู่คณะ สกุลวงศ์ แลเอกชน มีพระราชกมลเต็มเปี่ยม
ด้วยพระกรุณา ไม่มีวิปฏิสารเดือดร้อนพระราชหฤทัยเป็นพลวปัจจยให้ได้ทรงปกครอง
ทำนุบำรุงพระบรมวงศานุวงศ์ อาณาประชาราษฎร์สมณพราหมณาจารย์ ให้ได้ความ
ร่มเย็นเป็นสุขทุกทิพาราตรี พระคุณข้อนี้ เป็นมงคลพิเศษที่คำรบ ๒

พระคุณสมบัติ คืออุบายโกศล แลสติปัญญาทั้งสองข้อนี้ เป็นรัฐประศาสนวิธี
อุดมคุณ ซึ่งเป็นเหตุสนับสนุนอันสำคัญ เกื้อกูลแก่รัฐชาติपालนโยบาย ซึ่งต้องทรง
ผ่อนผันยกย่ำให้สมควรแก่บุคคล เทศะ แลกาละ ดังจะรับพระราชทานถวายวิสัย
ต่อไปในข้ออวสาน

พระราชจรรยาวิชาธิปไตยนโยบายข้อ ๓ นั้น คือพระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระเจ้า
ทรงจัดขึ้นด้วยพระบรมเดชานุภาพ เพื่อเป็นประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรแล
พระพุทธจักร กับทั้งประชาชนข้าขอบขัณฑสีมา จะยกขึ้นพรรณนาโดยเอกเทศพอเป็น
นิทัศน์นัย

(วิชาธิปไตยนโยบาย ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๖๕)

พระราชยรรยาส่วนอรรถสมบัติแลปฏิบัติปฏิบัติ อันเป็นที่ตั้งแห่งพระศุภสิริสวัสดิ-
อุดมมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดังรับพระราชทานพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๕๓๕

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๕) จะเลือกกรรมมารับพระราชทานถวายเป็นสังฆทาน ๒ ประการ คือ การณวลิตตา ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย ๑ พอเป็นนิตศนัย

การณวลิตตา แปลตามพยัญชนะว่า ความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งเหตุเรื่อง อันเกิดขึ้นซึ่งเรียกว่าการณนั้น ย่อมมีช่องทางสอดแสดงความจำเป็น หรือเหมาะสมที่ บุคคลจะพึงกระทำอย่างไรอยู่ในตัวทุกเรื่อง ผู้กำหนดเห็นความจำเป็นหรือความเหมาะสม นั้นแล้ว ประพฤติกระทำไปเท่าที่จำเป็นแลตามเหมาะสมตามควรนั้น ไม่ฝ่าฝืนดื้อรัน ทำไปตามความพอใจตน อันเป็นการล่วงล้นกว่าจำเป็นไปก็ดีนอกเหนือความเหมาะสม ความควรที่ดี นี้เรียกว่าการณวลิตโก ผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุ. กิริยาที่เป็นเช่นนั้น ชื่อว่า การณวลิตตา

คุณชื่อนี้ บัณฑิตในพระพุทธศาสนานิยมยกย่องว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญของบุคคล ผู้มีบุญญาภิหาร ถึงเห็นในคำพระอรธรรคกถาจารย์ปรารภพระอานนทเถระเจ้ากล่าวไว้ว่า **ปุลลวนตา นาม การณวลิตกา โหนติ** ชื่อว่าผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อยู่ในอำนาจ แห่งเหตุฉะนี้. จริงอยู่ บุคคลได้ชื่อว่าผู้มีบุญ ก็เพราะได้บำเพ็ญคุณความดีมาแลแล้วมาก อันความดีย่อมเป็นการที่ทำยาก เพราะเป็นการทวนกระแสใจผู้ฝักกระแสนั้นทำความดีได้ ก็เหมือนพายเรือทวนกระแสน้ำอันเชี่ยว ผู้มีน้ำใจไม่เด็ดเดี่ยวก็ทำไปไม่ไหว แต่การที่ อุตสาหะทำความดีไป ย่อมเป็นอุปายเพาะกำลังใจไปด้วยกัน ดุจชนผู้ห่มนชยัน ประกอบการงาน ก็เป็นอันทำกายบริหาร ซึ่งเป็นฐานให้เกิดกำลังกายไปในตัวฉะนั้น เมื่อ บากบั่นทำความดีไปนาน ๆ ใจย่อมเคยชินต่อความยากลำบาก แลหน่ายจากอกุศลโทษ มาอธิรมย์ในกุศลกิจอันเป็นคุณประโยชน์โดยมิต้องเคี่ยวเข็ญ เป็นพลอินทรีย์ขึ้นในสันดาน ชื่อนี้เป็นปัจจัยแห่งอภิหาร คือคุณเครื่องทำใจให้เด็ดเดี่ยวมั่นคง อันนำส่งบุคคลนั้น ให้ถึงความยิ่งใหญ่ ผู้มีอำนาจทางใจเห็นปานนั้น จึงอาจเป็นผู้มั่นในคุณคือการณวลิตตา ไม่ฝ่าฝืนอำนาจกล่าวคือความจำเป็นที่ประกอบด้วยความสมควรแห่งเหตุการณ์นั้น ๆ เพราะใจเคยอดทนทำความดี แลชินต่อความลำบากมามาก ไม่ยากที่จะแลทน. อันความ

ที่ได้ทำบุญกุศลไว้ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งภินิหาร อันเป็นฐานแห่งการฌวลิกตา ดังนี้ บัณฑิต จึงนิยมไว้ว่า ความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุ เป็นคุณสมบัติพิเศษท่านผู้มีบุญญาภินิหาร ด้วยประการฉะนี้.

สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบริบูรณ์ด้วยพระบุญญาภินิหารพุทธบารมี จึงทรงถึงพร้อมด้วยการฌวลิกตาคุณนี้เป็นอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นเทียมถึง พึง สันนิษฐานเห็นได้ในพระปฏิปทานั้น ๆ อันจะรับพระราชทานพรรณนาเป็นนิต์ศนัย โดยเอกเทศ

ในการแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณ ชั้นแรกเสด็จไปทรงศึกษาลัทธิของสอง คณาจารย์ คืออาฬารดาบส กาลามโคตร แลอุทกดาบส รามบุตร ผู้ซึ่งมหาชน ยกย่องว่าเป็นคณาจารย์ชั้นสูงในครั้งนั้นก่อน ข้อนี้ก็ต่อพระการฌวลิกตา เพราะว่าแม้ จะไม่ทรงเชื่อสนิทในสองคณาจารย์ แต่ทรงมั่นพระหฤทัยในความสามารถของพระองค์เอง ปานไรก็ตาม แต่เหตุการณ์บังความสมควรอยู่ว่า ถ้าพระองค์จะไม่ทรงศึกษาลัทธิของ คณาจารย์อื่น เช่นสองดาบสนั้นก่อน ตั้งต้นทรงแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณโดยลำพัง ถ้าพลาดพลั้งไม่สำเร็จ โลกก็จะติว่าพระองค์มีถัมภมานะอดิมานะ แลชวนกันเหย้าหยัน หากได้สำเร็จแล้วจะตรัสเทศนาเชิดชูพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ขึ้นให้เด่นก็ยาก เพราะ คณาจารย์เจ้าลัทธิอื่น ๆ จะคอยขัดขวางอ้างลัทธิของตนขึ้นแข่ง จะทรงคัดค้านโต้แย้ง ก็ไม่ถนัด เพราะไม่เคยทรงศึกษาสันทัดในลัทธิอื่น ๆ มา ครั้นได้ทรงศึกษาเจนจบลัทธิ ซึ่งนิยามว่าสูงนั้นแล้ว ถึงไม่ได้ตรัสรู้ภายหลัง ก็ยังเป็นศิษย์มีครู เมื่อได้ตรัสรู้แลจะทรง แสดงธรรมโปรดเวไนย ก็อาจปลุกศรัทธาเลื่อมใสได้ไม่ยาก หากจะมีเจ้าลัทธิอื่นที่ไม่สูง ถึงสองคณาจารย์นั้น มาขึ้นแข่งก็หาประหลาดไม่. ข้อนี้แสดงเยี่ยงการฌวลิกชนเมื่อ ได้เหตุอันสมควร ก็ยอมเชื่อถือผู้อื่นที่เขาทั้งหลายนับถือกัน ตัดทางปรับปวาทว่าเป็น เจ้าทิฐฐิมานะไม่ลงใคร

อีกข้อหนึ่ง เมื่อทรงเห็นว่าลัทธิสมัยของคณาจารย์ทั้งสองมิใช่คลองแห่ง พระโพธิญาณ ก็ทรงอำลาสองคณาจารย์โดยสุคติบาย ยังความอาลัยเสียดายให้เกิด แก่ท่านทั้งสอง เสด็จไปในการแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณโดยลำพัง ทีแรกทรง บำเพ็ญทุกกริยา ซึ่งในสมัยนั้นนิยามว่าเป็นบุญอย่างอุกฤษฏ์ เป็นทางสัมฤทธิ์แห่งผล ทั้งปวงที่ปรารถนา สิ่งทีคนทั้งโลกนิยมว่าดี แม้จะมีวิมตติกังขาอยู่ในใจ แต่เมื่อไม่ได้ข้อ พิสูจน์พอเพียง จะโต้เถียงคัดค้านสิ่งนั้นก็มิชอบแก่เหตุ ทางทีดีควรทดลองด้วยตน

อันการฉวนลิกบุคคลย่อมไม่พรั่นพริ้งต่อความลำบาก ในเมื่อเห็นประโยชน์อันสมควร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอำนาจแห่งเหตุเช่นนี้ จึงทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา ทำนองเดียวกับทรงศึกษาพิสุจน์ลัทธิของสองดาบสในหนหลัง ทรงบำเพ็ญอย่างเข้มข้นยิ่งยวด เป็นเวลานาน จนทรงรู้สึกว่าไม่มีใครทนทานทำได้ถึงเพียงนั้นแล้ว ไม่ได้ตรัสรู้ธรรมอะไร ซ้ำได้พระปัญจวัคคีย์เป็นสักขีพยาน พอเป็นหลักฐานพิสุจน์ได้ว่า ทุกกรกิริยานั้นไม่ใช่ ทางสิ้นทุกข์จริง จึงทรงเลิกเสีย ด้วยความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุอีกเหมือนกัน ข้อ นั้นก็เป็นอุปการะแก่อนุศาสนโอบาย เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมคัดค้าน ทุกกรกิริยาทั้งหลาย อันเรียกว่าอรรถกถาญาณุโยค หาผู้ท้วงติงมิได้ หากพระองค์มิได้ ตรัสรู้เสียเลย ก็ไม่มีใครล่วงครหาเยาะเย้ยว่าไม่พากเพียร ถ้าไม่ได้ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา เริ่มต้นทรงบำเพ็ญทางจิตภาวนาทีเดียว ถ้าไม่ได้ตรัสรู้ โลกก็จะถือว่าพระองค์ไม่เพียร ครั้นได้ตรัสรู้แล้วจะทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์ให้ดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทา ทุกกรกิริยาก็จะ เข้ามาเป็นอุปสรรคขัดขวางทางโอวาทานุศาสนี ซึ่งพระองค์ไม่มีอุปบายที่จะแก้ไขให้ ปลอดภัยไปได้อย่างปลอดภัย เพราะไม่เคยทรงบำเพ็ญมา. ข้อนี้แสดงเยี่ยงของการฉวนลิกชนว่า เมื่อยังไม่ได้เหตุผลอันควร ย่อมไม่ด่วนคัดค้านเลิกถอนลัทธิของเก่าอันเขาทั้งหลายนิยมกัน แม้จะต้องลำบากตรากตรำทำตามลัทธินั้น เพื่อพิสุจน์ความจริง ก็ยอม ตัดทางปรับปว่าทว่าเป็นเจ้าแบบเจ้าแผนไม่นับถือประเพณี. คุณคือการฉวนลิกตานี้ ย่อมเป็นอุปการะแก่การ แสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยประการเป็นนิตยัตถ์ดังนี้.

เมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงกระทำการเทศนาธิษฐานคือ ตกลงพระหลุทัยจะทรงแสดงธรรมสอนเวไนยสัตว์แล้ว ทรงคำนึงถึงผู้จะรับพระปฐมเทศนา ทรงระลึกถึงดาบสทั้งสองก่อน ก็เพราะว่าท่านทั้งสองนั้น ว่าโดยเพศก็เป็นบรรพชิตด้วยกัน ควรจะโปรดก่อน ว่าโดยฐานเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอน ก็เป็นบุพการี ควรจะทรงกตเวที เมื่อถึงสมัย ว่าโดยฐานเป็นเวไนย ก็เป็นอุคฆติตัญญุบุคคล เหมือนดอกอุบลอันขึ้น พันน้ำจวนจะบาน พอได้สัมผัสรัศมีพระอาทิตย์ก็จะบานทันที ว่าโดยฐานไมตรีที่เคยอยู่ ร่วมใกล้ชิดสนิทสนม หยั่งทราบปกติจิตนิยมแลปริชาสามารถของกันดี พอที่จะพูดกัน ให้เข้าใจได้ง่าย ว่าโดยทางเป็นอุปบายเผยแผ่พระศาสนา ท่านทั้งสองเป็นปราชญ์ชั้นสูง แลเป็นอาจารย์เดิม เมื่อโปรดท่านทั้งสองให้ได้ธรรมจักขุบรรลุมรรคผล ยอมตนเป็น พุทธสาวกได้ก่อน จะเป็นอุปการะแลเป็นกำลังในการสั่งสอนเผยแผ่พระศาสนา แต่เมื่อ ทรงทราบว่าท่านทั้งสองทำลายชั้นเสียแล้ว จึงทรงระลึกถึงพระปัญจวัคคีย์ต่อไป ก็

เพราะว่าพระปัญญาวัคคีย์นั้น นอกจากเป็นบรรพชิตด้วยกัน ยังเป็นพยานสำคัญในเรื่อง บำเพ็ญทุกรกิริยา แลการที่พระปัญญาวัคคีย์ออกบวชตามเสด็จ ฝ่าอุปฐากพระองค์ใน เวลาทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเพื่อว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรัฐธรรมนูญพิเศษแล้ว จะได้ทรงสอนให้ รู้ตามบ้าง ข้อนี้ปรากฏโด่งดังไปในที่นั้น ๆ แล้ว ถ้าพระองค์ไม่ทรงสอนพระปัญญาวัคคีย์ ให้รัฐธรรมนูญตามเสด็จได้ก่อน ก็จะเป็นข้อค้านติงว่า แต่พระปัญญาวัคคีย์ผู้ออกบวชติดตาม อุปฐากพระองค์อยู่ทุกเช้าค่ำ พระองค์ยังไม่ทรงสอนให้รัฐธรรมนูญอะไรได้ จะป่วยกล่าวไปโย ถึงคนอื่น แลในเวลา นั้นพระปัญญาวัคคีย์พากันออกห่างจากพระองค์ไป ด้วยเข้าใจว่า ทรงเลิกทุกรกิริยาเสียแล้วจะตรัสอะไร จะฝ่าอุปฐากอยู่ต่อไปก็ไร้ผล ถ้าไม่ทรงแก้ ความสำคัญผิดของพระปัญญาวัคคีย์เสียให้ได้ก่อน ชาวไม่สำเร็จของพระองค์ก็คง กระฉ่อนอยู่ไม่สิ้นสุด เมื่อทรงสอนพระปัญญาวัคคีย์ให้รัฐธรรมนูญสิ้นความสำคัญผิดแล้ว ชาว นั้นก็จะสงบไปเพราะอาศัยพระปัญญาวัคคีย์นั่นเอง เพราะทรงเห็นแลทรงยอมอยู่ใน อำนาจแห่งเหตุอันนี้ จึงสู้สุดส่ำห์เสด็จบทธจจากโพธิมณฑลไปโปรดพระปัญญาวัคคีย์ ซึ่งพักอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ลี้ระยะทางตั้งวัน. ข้อนี้แสดง เยี่ยมของการฉกฉวยกันว่า แม้จะได้ดีมีสุขยิ่งใหญ่ ก็ยอมไม่ลบหลู่คุณท่านผู้เป็นบุพการี ไม่ตัดทอนไมตรีจิตในมิตรสหาย ไม่ละเลยคินคายนโตนคนเก่า อนึ่ง ย่อมเลือกตั้ง ต้นประกอบกรงาน ในทางที่เป็นหลักฐานแลได้ประโยชน์มาก ตัดทางปรึปวาทว่า เป็นคนอกตัญญู ประทุษร้ายมิตร ขาดสังคหกิจในอันโตน แลทำงานไม่ได้ผล เป็นขึ้นเป็นอัน

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เป็นพระสัพพัญญูรู้สิ่งทีควรรู้ทั้งปวง แลเป็นพระ สัพพทัสสาวิ เห็นการณทีควรเห็นทั้งสิ้น เป็นพระธรรมราชา ธรรมสวามีในกรณียะ เนื่องด้วยพระศาสนา ก็นำทีจะทรงได้อิสระ เพื่อจะทรงบัญญัติจัดทำอย่างไร ๆ ได้ทุกเมื่อ ทุกประการ ถึงกระนั้นก็หาได้ทรงอาศัยความเป็นอิสระนั้นทำอะไร ๆ ให้นอกเหนือ เหลือล้ากว่าเหตุไม่ ย่อมทรงประพฤติเป็นไปตามอำนาจเหตุการณ จึงไม่เป็นฐานที บัณชิตพิจารณาแล้วจะตำหนิพระองค์ได้ พึงเห็นในการทรงบัญญัติพระวินัยสิกขาบท ย่อมทรงบัญญัติต่อเมื่อมีเหตุปรากฏเกิดขึ้นก่อนทุกข้อจริงอยู่ เมื่อยังไม่มีผู้ประพฤติผิด เป็นนิทานปรกณ ถ้าพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามล่วงหน้าไว้ก่อน ข้อครหาทีจะพึง มีว่า พระองค์แก่งหาเรื่องกตขีพระสาวกหาควรไม่ เธอทั้งหลายมีความเชื่อถือคอยทำ ตามคำสอนอยู่ จะต้งบัญญัติผูกมัดหนักหนาทำอะไร อนึ่ง เธอเหล่านั้น ล้วนแต่มี

ศรัทธาเลื่อมใสออกบรรพชา ที่ไหนจะประพุดิต่ำช้าเช่นนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกก็จะไม่สำคัญในกำลังพระปรีชาญาณลึกลับที่ทรงบัญญัติไว้ก็จะอ่อนแอไม่เป็นแก่นสาร แต่เมื่อได้เหตุการณ์อันควรแล้วทรงบัญญัติ ย่อมตัดทางครหาเห็นปานนั้น โลกก็จะสำคัญในพระปรีชาสามารถลึกลับที่ทรงบัญญัติแล้วก็จะเฉียบขาดแน่นอน เมื่อมีผู้ประพุดิต ผิดเป็นนิทานปรกรณ์แล้ว ไม่ทรงบัญญัติลึกลับห้ามปรามเล่า ชนทั้งหลายก็จะโพนทะนาว่า พระองค์ทรงปล่อยปละละเลยสาวก ให้เที่ยวประพุดิตลามกตามอำเภอใจ ครั้นทรง มูลบัญญัติลงไปแล้ว ภายหลังการปรากฏว่ายังหละหลวม ไม่พอจะป้องกันการล่วง ละเมิดได้เด็ดขาด เช่นนี้ย่อมทรงเพิ่มอนุบัญญัติให้รัดกุมเข้าอีกตามอำนาจแห่งเหตุ ไม่ เช่นนั้นก็จะเป็นพระบัญญัติสลับกลับ ถ้าปรากฏว่าตึงเครียดเกินไป ย่อมทรงอนุบัญญัติ ผ่อนลงมาพอควรแก่การณ เพื่อตรัสปรับปรวาทโวหารว่า พระองค์ขาดพระเมตตา

อนึ่ง ในการทรงบัญญัติลึกลับทนั้น ๆ เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นปรากฏแล้ว โปรดให้ ประชุมภิกษุทั้งหลายเพื่อเป็นการหลักฐาน แลปิดช่องที่จะคัดค้านในภายหลัง ให้เรียก ตัวผู้กระทำผิดมาในท่ามกลางประชุมภิกษุแล้ว ทรงซักถามตามระเบียบการอันชอบ เป็น อันเปิดโอกาสให้จำเลยแก้คดีได้เต็มที่ เมื่อผู้ผิดรับสารภาพเองแล้ว จึงตรัสตำหนิโทษ ในการประพุดิตเช่นนั้นแล้ว จึงทรงบัญญัติห้ามมิให้ทำต่อไป

นางข้อที่ควรจะถือเอากฎหมายบ้านเมืองเป็นหลัก ตรัสถามผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รู้ กฎหมายก่อน จึงทรงบัญญัติอนุโลมตามนั้นก็มิ เช่นเมื่อจะทรงบัญญัติมาตราอาหารใน ทุศยปาราชิก ทรงทำกิจเบื้องต้นดังกล่าวมาแล้วนั้น ผินพระพักตร์ไปถามภิกษุผู้พิพากษา ซึ่งมาบวชแลประชุมอยู่ในที่นั้นว่า ทางบ้านเมืองท่านกำหนดราคาของเท่าไรเป็นอย่างต่ำ จึงลงโทษผู้ทำอาทินาทานฐานเป็นผู้ร้าย เธอกราบทูลว่า ๕ มาสกจึงทรงตั้งมาตราอาหาร ตามนั้น ทั้งนี้ก็เพราะพระการณลึกลับ ด้วยว่า แม้จะทรงทราบอยู่แล้ว แต่ตรัสถาม อย่างนั้นก่อน ก็เพื่อให้ปรากฏว่า มิได้เอาพระองค์เป็นใหญ่ ทรงบัญญัติอะไร ๆ หา หลักเกณฑ์มิได้ อาศัยภิกษุรูปนั้นซึ่งเคยเป็นเจ้าหน้าที่โดยตรงอยู่แล้วเป็นหลัก ก็หมด ข้อค้านตั้ง

แม้ในเรื่องเฉพาะตัวบุคคล ก็ทรงปฏิบัติอย่างนั้น ดังเรื่องภิกษุรูปหนึ่งเคืองพระ สารีบุตร ในสาเหตุที่พระสารีบุตรไม่ทักทายตนแล้ว ถือเอาข้อที่ชายสังฆาภิพระสารีบุตร ถูกตัวหน้อยหนึ่งเป็นมูล มากกราบทูลฟ้องใส่ความว่า พระสารีบุตรแกล้งเดินกระทบตน แล้วไม่ขอขมา พระองค์แลใคร ๆ โดยมากก็ย่อมทราบได้ดีว่า ไม่ใช่วิสัยที่พระสารีบุตร

จะประพฤติเกรเช่นนั้น แต่พระองค์ก็ยังมีพระพุทโธการดำรัสให้หาตัวพระสารีบุตร มา ณ ชุมนุมภิกษุในฐานเป็นจำเลย ตรัสซักถามตามรูปการณในที่สุดปรากฏว่าพระสารีบุตร ไม่ผิดดังข้อหา จึงรับสั่งให้ท่านอดโทษแก่ภิกษุผู้เป็นโจทก์นั้น ทรงระงับอธิกรณ์ ให้เป็นการขาวแจ่มใสสิ้นธุลีละอองหมดจด ตัดทางค่อนแคะบ่นว่าอันจะเลี้ยวลตมีในภายหลังว่า เขาฟ้องพระอัครสาวกแล้วไม่ทรงรับฟ้องหรือทรงรับแล้วนิ่งเสียไม่วินิจฉัย หรือวินิจฉัยไม่เป็นธรรม. ข้อที่พระสารีบุตรไม่ขัดพระพุทโธการ แม้ทราบประจักษ์ใจอยู่ว่าตนไม่ผิด แต่เมื่อมีโจทก์แล้วก็ไม่ยอมเป็นจำเลยมาสู่ภิกษุสันนิบาต ไม่มีความอาฆาตแค้นเคืองแก่โจทก์ ชำระตนให้พ้นมลทินโทษโดยธรรมิกอุบาย ตัดทางติฉินของคนทั้งหลายว่าเป็นคนดี ถือแต่ใจตน ไม่เคารพจนชั้นพระพุทโธการ ให้การแก้คดีไม่เป็นธรรม นี่ก็เป็นการฉวนตลิตาเหมือนกัน แลควรเป็นแบบอย่างสำหรับสาธุชนผู้ต้องเป็นจำเลยในคดีนั้น ๆ

สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้มีพระมหากรุณาเป็นวิหารธรรมอยู่เป็นนิตยกาล แต่เพราะทรงประดิษฐานอยู่ในการฉวนตลิตาคุณมันคง เมื่ออำนาจแห่งเหตุบังบังคับ จำต้องลงโทษไล่ขับตัดรอนผู้กระทำผิดสถานไร ก็ยอมทรงกระทำไปตามควรแก่โทษานุโทษ มิใช่แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเสียทุกกาลทุกสถาน จนไม่สำเร็จประโยชน์หรือซ้ำกลับเป็นโทษ เพราะกรุณาอันไม่ชอบด้วยธรรมิกอุบายก็เป็นได้. จริงอยู่ ผู้ทำผิดควรช่มชี่ปราบปรามก็ต้องนิเคราะห์ ผู้ทำชอบควรเชิดชูยกย่องก็ต้องปเคราะห์ ให้เหมาะแก่การณ ไม่เช่นนั้นผู้ทำผิดก็จะไม่ได้สำนึกและฮึกเหิมทำผิดยิ่งขึ้น ฝ่ายผู้ทำดีก็ยอมจะไม่มีแก่ใจที่จะทำต่อไป พระองค์จึงตรัสแก่พระอานนท์ไว้ว่า **นิกคยฺห นิกคยฺหาหํ อานนฺท วุฑฺฒามิ** อานนทฺ ควรช่ม เราก็จักกล่าวช่ม **ปคฺคยฺห ปคฺคยฺหาหํ อานนฺท วุฑฺฒามิ** อานนทฺ ควรยกย่อง เราก็จักกล่าวยกย่อง **โย สาโร ผู้ใดมีแก่น โส รสฺสุติ** ผู้นั้นก็จักคงอยู่ได้

ในส่วนนิเคราะห์ ฟังสาธกด้วยเรื่องทีทรงประณามพวกภิกษุเจ้าถิ่นแลเอาคันตุกะมากรูป ผู้ต้อนรับปราศรัยกัน แลเก็บบาตรจีวร ทำเสียงอึกทิกมากใกล้ทีประทับ ในนิทานแห่งจาทุมสูตร การทีภิกษุพวกนั้นทำเสียงอึกทิกใกล้ทีประทับเป็นการขาดคารวะแลเสียสมณสาธูป ถ้าจะไม่ทรงนิเคราะห์เสียบ้าง ต่อไปจะเป็นอุปสรรคแก่การปกครองเพราะว่าจนชั้นพระบรมศาสดา เธอทั้งหลายยังไม่ยำเกรงแล้วจะยำเกรงใคร ทั้งเสียสมณสาธูป ไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาเลื่อมใสของผู้ได้เห็นได้ยินทั้งหลาย เลื่อมผลทางอนุศาสน์โนบายอีกด้วยเล่า ด้วยเหตุฉะนี้ จึงต้องทรงประณาม

อีกเรื่องหนึ่ง พระองค์ให้สงฆ์ทำปัตตนิกกุชชกรรม คือคว่ำบาตรแก่เจ้าวัชพลิจฉวี ผู้อันภิกษุเมตตียะแลกรมชกะเลี่ยมสอนให้ใส่ความพระทัฬหีมัลลบุตรว่า ทำชั่วด้วย ภรรยาของเธอ เรื่องนี้ถ้าพระองค์ไม่โปรดให้หนีเคราะห์เสีย คฤหัสถชนผู้เป็นพาล ก็จะมีค่าสำคัญเห็นพวกภิกษุเป็นผู้อันตนจะพึงรุกรานได้ตามอำเภอใจภิกษุทั้งหลายแม้หาความ ผิดมิได้ ก็จะต้องเสื่อมเสียเดือดร้อนอยู่รำไป และชื่อว่าไม่ทรงคุ้มครองสหธรรมิกบริษัท ซึ่งนับเป็นอันโตชน ปล่อยให้คนภายนอกข่มเหงเปล่า ๆ ปล่อย ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงต้อง โปรดให้หนีเคราะห์ไว้เป็นเยี่ยงอย่าง. แต่หนีเคราะห์ทั้งสองวิธีนี้ เมื่อผู้ถูกหนีเคราะห์รู้สำนึก กลับทำดี ก็โปรดให้ระงับ คือถอนประณาม แลทำพิธีหายบาตร ไม่เช่นนั้นจะกลับ เป็นการอาฆาตมาดร้ายต่อกันไป

อีกเรื่องหนึ่ง โปรดให้ทำปกาศนียกรรมแก่พระเทวทัต คือประกาศตัดไม่รับรอง ความประพฤติ มีเรื่องเล่าในคัมภีร์สังฆเภทชั้นธกะว่า เมื่อครั้งเสด็จประทับ ณ กรุง ราชคฤห์ คราวหนึ่งกำลังทรงแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัทใหญ่ พร้อมทั้งพระราช าทะเทวทัตเข้าไปกราบทูลขอรับเป็นผู้ปกครองภิกษุสงฆ์แทนพระองค์ ขอให้ทรงมอบ ภิกษุสงฆ์แก่ตน อ้างเหตุว่าพระองค์ทรงพระชราแล้ว ชอบแต่จะทรงชวนชวายน้อย ประกอบทิฏฐุธรรมสุขวิหารอยู่ พระองค์ไม่โปรดแลทรงห้ามโดยละม่อมถึง ๒ ครั้ง พระเทวทัตยังขึ้นกราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๓ ซึ่งเป็นครั้งเด็ดขาดจึงตรัสเป็นอุปเสนา โวหารรุกรานพระเทวทัตว่า แต่สารีบุตรแลโมคคัลลานะเรายังไม่ยอมมอบภิกษุสงฆ์ให้ ทำไมเราจึงจะมอบให้เธอซึ่งเป็นคนเหมือนศพ แลเป็นคนกินเขพะเก่า. การที่ตรัส รุกรานแรงถึงเช่นนี้ เพื่อจะตัดการเข้าชี้อของพระเทวทัต เพราะไม่ใช่วิสัยที่พระตถาคต จะตรัสยิ่งกว่าครั้งที่ ๓ อนึ่ง ทรงหยั่งทราบความดีอดยิ่งแข็งกระด้างแห่งพระเทวทัต ซึ่ง ไม่มีทางจะเอาไว้อยู่ได้ ก็ต้องทรงปล่อยไปตามการณ. พระเทวทัตเมื่อถูกรุกรานเช่นนั้น ก็แสดงอาการโกรธแค้นอาฆาตทูลลาไป. พระองค์ทรงเห็นว่า พระเทวทัตเริ่มเปลี่ยนปกติ ท่วงทีจะคิดการใหญ่ ที่ไหนจะสงบแต่เพียงเท่านี้ จะทรงนิ่งไว้ ถ้าพระเทวทัตไป ทำอะไรเสียหายร้ายแรงเข้า ก็จะเป็นข้อมัวหมองพลอยมาถึงพระองค์แลหมู่คณะ ตลอดถึงพระธรรมวินัย มีทางเสียหายมากกว่าดี จำจะทำวิธีตัดถอนพระเทวทัตเสียจาก พุทธนิสัย ธรรมนิสัย แลสังฆนิสัย ต่อนั้นไปเธอจะทำอะไรผิด ก็จะได้ไม่พลอย หมองติดมาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนตัดนิ้วอันสรพิษกัดเสียนิ้วหนึ่ง รักษาอวัยวะอื่น ๆ รวมทั้งชีวิตไว้ ไม่เป็นทางที่ผู้มีปัญญาจะติฉินว่าทำเกินสมควรดังนี้

จึงโปรดให้สงฆ์สมมติพระสารีบุตรเข้าไปทำปกาศนียกรรมในกรุงราชคฤห์ว่า แต่ก่อน พระเวททัตมีปกตಿಯ่างหนึ่งเดี๋ยวนี้มีปกตಿಯ่างหนึ่งแปลกไปแล้ว พระเวททัตจะ ทำกรรมใดด้วยกาย ด้วยวาจา พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่รับรู้เห็นด้วยกรรมนั้น พระเวททัตต้องรับรู้เห็นเอง. เรื่องนี้ นอกจากแสดงแผนนิคหะอย่างเฉียบขาดรุนแรง สำหรับคนแข็งกระด้างยังแสดงเยี่ยงอย่างของการฉวยลิขิตว่า เมื่อมีทางเลือกทั้งสองทาง ย่อมเลือกทำในทางที่เสียน้อย

ในส่วนนิคหะ ฟังเห็นเช่นทรงตั้งพระสาวกผู้เยี่ยมในคุณสมบัตินั้น ๆ ไว้ใน เขตที่คคสถานตามควรแก่เหตุ ที่ทรงยกย่องเป็นพิเศษในกลางคราวก็มี แต่ทรงระวัง มิให้มีมลทินในข้อนี้ตลอดไป ก็ด้วยทรงตั้งอยู่ในการฉวยลิขิต ฟังสารกด้วยเรื่อง พราหมณ์ผู้ใคร่จะบูชาพระธรรมรัตนะ พราหมณ์ผู้นั้นดำริว่า การบูชาพระพุทฺธรัตนะแล พระสังฆรัตนะ ทำให้ปรากฏได้อยู่ แต่พระธรรมรัตนะจะบูชาให้ปรากฏได้ด้วยอุบายอย่างไร จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ตรัสว่าถ้าจะใคร่บูชาพระ ธรรมรัตนะ ก็พึงบูชาภิกษุพหุสุต. พราหมณ์ทูลขอให้ตรัสบอกว่าใครเป็นพหุสุต รับสั่ง ให้ถามภิกษุสงฆ์ พราหมณ์ไต่ถามภิกษุสงฆ์ ได้ความว่าพระอานนทเถรเจ้าเป็นยอด พหุสุต ในสาวกมณฑล ก็บูชาพระเถรเจ้าด้วยจิวรอย่างดีมีราคาถึงพันกษาปณ์. เรื่องนี้ พระองค์ทรงทราบอยู่ว่า พระอานนทเป็นยอดพหุสุตจนถึงทรงยกย่องไว้ในที่เขตที่คค จะได้รับบูชา แต่พระอานนทเป็นทั้งพระญาติใกล้ชิด เป็นทั้งอุปฐากที่สนิท ถ้า พระองค์จะทรงชี้ตัวพหุสุตเอง อยากรู้ก็คงไม่พ้นปรึปวาทว่ามุโขโลกนะ จึงทรงส่ง ภาระนั้นให้เป็นหน้าที่แห่งสงฆ์ซึ่งเป็นกลาง

โดยนัยนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงตั้งอยู่ในการฉวยลิขิต จนถึงเวลาจะเสด็จ ดับขันธปรินิพพาน ฟังเห็นในการที่ทรงเลือกสถานที่จะเสด็จปรินิพพานพระองค์ทรง ทราบตระหนักอยู่ว่า เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระสารีริกธาตุของพระองค์ จักเป็นสิ่งมีค่ามาก ที่พุทธศาสนิกชนประสงค์แลหวงแหนกันอย่างยิ่ง ถ้าพระองค์จะ เสด็จปรินิพพานในนครใหญ่ ที่เจ้าผู้ครองนครนั้นมีแสนยานุภาพมากหากเจ้าผู้ครองนคร นั้นจะยกยัดกันพระสารีริกธาตุไว้ไม่เฉลี่ยแบ่งปันให้เจ้านครอื่น ๆ พระสารีริกธาตุก็จักไม่ แพร่หลายไปให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมากได้ ครั้นเจ้านครอื่น ๆ มาขอแบ่ง ส่วนพระสารีริกธาตุ หากเจ้าผู้ครองนครนั้นไว้อำนาจไม่ยอมแบ่งให้ ก็จักเกิดสงครามใหญ่ ชว่งชิงเป็นสัมประหารกันขึ้นในโลก แม้ว่าการฉวยลิขิตพระศพจะไม่มโหฬาร แลพระ

สารีริกธาตุจักไม่แพร่หลายไพศาลก็ตามที่แต่ซึ่งโลกจะมาฆ่าฟันกันปนปีเพราะอัฐิของพระองค์เป็นเหตุนั้นไม่ดีไม่งามเลย พระอัฐิธาตุนั้นควรบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนชวลาจะกลายเป็นบูชากันด้วยศัสตราวุธควรจะโสรจสรงประพรมด้วยน้ำหอม จะกลายเป็นอบาย้อมกันด้วยโลหิต ปวงบัณฑิตในภายหลังก็จักพากันตั้งตำหนิติเตียนไม่รู้แล้วว่าเสียแรงยกพระองค์เป็นพระสัพพัญญู แต่จะรู้สึกนึกว่าอัฐิของพระองค์จะอบายโลหิตก็หาไม่เมื่อยังมีชีวิตอยู่สารพัดรู้สารพัดดี สิ้นชีวิตแล้ว ทำให้โลกเดือดร้อนเห็นปานนี้ไม่สมควรเลยด้วยเหตุฉะนี้ จึงอุตสาหะเสด็จไปปรินิพพาน ณ กุสินารานครน้อย ซึ่งทรงพิจารณาคาดเห็นว่า โทษทั้งปวงนั้นจะไม่เกิดมีเป็นแน่ แลการก็เป็นสมจริงอย่างนั้น. เพราะสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นบรมการณवलิกชน แลสาวกทั้งหลายก็เจริญรอยตามพระบาทบุคคลเช่นนี้ สงครามเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาจึงไม่มี แม้นกาลไหน ๆ มาจนบัดนี้ชื่อนี้ นามหัตถรรพณ์เป็นอย่างยิ่ง

แท้จริง พระพุทธสาวกผู้มีบุญญาภินิหาร แลปรีชาญาณสามารถ ย่อมเจริญตามรอยพระบาทในการณवलิกตาคุณนี้ทั้งนั้น จึงผ่อนผันรักษาพระศาสนามาได้ด้วยดี ในที่นี้จะยกเรื่องพระอานนท์มาเป็นนิตินะ

คราวหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงนิมนต์พระบรมศาสดา ขอให้เสด็จมารับภิกษาณ พระราชนิเวศน์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประจำเมืองนิตย สมเด็จพระธรรมสวามิศรทรงคัดค้านว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงรับภิกษาหารประจำในที่แห่งเดียว เพราะชาวผู้มีศรัทธาทั้งหลาย ต่างก็หวังที่จะให้เสด็จไปโปรดอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ท้าวเธอทูลขอให้ทรงจัดภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้แทนก็ได้ พระองค์จึงทรงมอบภาระเรื่องนี้แก่พระอานนท์ ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้ทรงมอบหมายพระราชภาระเรื่องนี้ให้เป็นหน้าที่ของผู้ใดผู้หนึ่งแลมิได้ทรงสั่งไว้ว่า เมื่อภิกษุมายังไม่เสด็จออก ก็ให้ราชบุรุษปูลาดอาสนะ นิมนต์ให้นั่งแล้วอังกาสได้ ทรงอุตสาหะจัดอังกาสด้วยพระองค์ถึง ๗ วันมิได้ขาด วันต่อมา มีราชกิจเป็นเหตุให้เสด็จออกช้ากว่าที่เคยถึง ๓ วันติด ๆ กัน ก็ธรรมเนียมในราชตระกูลนั้น เมื่อมิได้มีราชาภัตติ ใคร ๆ ย่อมไม่อาจจัดทำอะไรได้ เพียงแต่ปูอาสนะแล้วนิมนต์ภิกษุให้นั่ง ก็ไม่มีใครกล้าทำ ภิกษุทั้งหลายจำต้องยืนคอย ที่ทนยืนอยู่ไม่ไหวกลับไปเสียหลายรูป วันที่ ๒ ก็เป็นเช่นนั้น วันที่ ๓ เหลือแต่พระอานนท์ยืนคอยอยู่ผู้เดียว ขาทนต์ของควเรียวแลโภชนียะของควรวริโคคเหลือมากมาย พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระพิโรธภิกษุทั้งหลายว่าแกลังทำการตตรอนไม่ไว้พระพักตร์ เสด็จไป

เผ่ากราบทูลถามเหตุกะพระบรมศาสดาพระองค์ทรงตั้งอยู่ในความเป็นกลาง ตรัสไต่ถาม
เกลี้ยว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะภิกษุทั้งหลายยังไม่ได้ความคุ่นเคยสนิทสนมในพระราชสำนัก
ข้อนี้เป็นมูลให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงขอนางวาสกชัตติยา ซึ่งนับเนื่องในพระญาติ
เกี่ยวดองกับพระบรมศาสดาเป็นพระมเหสีในภายหลัง เพื่อให้ปรากฏว่าเป็นพระญาติ
เกี่ยวดองกับพระบรมศาสดาเป็นอุบายปลูกความสนิทสนมในภิกษุทั้งหลายขึ้นได้ ด้วย
ประการฉะนี้. จึงจะดีไม่มีโทษคือท่านเป็นผู้อันพระองค์ทรงไว้วางพระเหตุทัย มอบภาระ
อันนี้ให้แล้ว ท่านต้องพยายามเข็นภาระอันนั้นให้ตลอดไปด้วยดี อย่าให้เสียที่ที่ทรงไว้
วางพระเหตุทัย ถ้าไม่เช่นนั้นตนก็จะได้รับโทษเสียหาย ทั้งจะเป็นข้อระคายกระเทือนถึง
พระบาทยุคลอีกด้วย อนึ่ง การที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกช้าแลต้องยืนคอย นี้ก็
เหตุหนึ่ง แต่ว่าอำนาจแห่งข้อเหตุนี้ ยังไม่พอที่จะให้กลับเสียได้โดยปราศจากทางเสียหาย
เพราะว่าแม้เสด็จออกช้า ก็ยังไม่ล่าจนถึงล่วงเลยโภชนกาล แลแม้ต้องยืนคอยนาน
ก็ยังไม่เนิ่นจนเกินกว่าที่จะทนได้ อนึ่ง การรักษาศรีทฐาปสาทะอันเป็นมูลแห่งกุศลสมบัติ
ของทายก ย่อมเป็นหน้าที่ของปฎิคาหกทั้งหลาย ความเหนื่อยยากลำบากกายเมื่อเทียบ
กับความเสียหาย อันจะเกิดเพราะความทำไม่สมควรนั้นแล้ว ก็เป็นการมีประมาณน้อย
พระอานนทเถรเจ้าชะรอยจะพิจารณาเห็นอำนาจแห่งเหตุดังนี้ จึงหาได้หลีกเลี่ยงกลับไป
ตามอำเภอใจตนเป็นอัตตาทิปไตย แลพลอยไปตามหมู่มากเป็นโลกาธิปไตยเหมือนเช่น
ภิกษุบริวารทั้งหลายเหล่านั้นไม่ ท่านตั้งมั่นอยู่ในความสมควรเป็นธัมมาธิปไตย ประพฤติ
เป็นไปในอำนาจแห่งเหตุจนตลอด รักษาตนให้ปลอดภัยไปจากความเสียหาย ป้องกันข้อ
ระคายมิให้ข้องถึงพระบรมศาสดา ทั้งประทั้งพระประสาทะศรีทฐาของพระเจ้าปเสนทิโกศล
ไว้ได้ด้วย. ปฏิปทาของพระอานนทนี้ ควรเป็นเยี่ยงอย่างอันดีแก่เสวกามาตย์ราชภัฏ
ผู้ได้รับมอบพระราชภาระให้ปฏิบัติต่างพระเนตรพระกรรณ จะพึงนำพระราชภาระนั้น ๆ
ไปด้วยความเป็นผู้ตั้งอยู่ในการฉะลาการรักษาตนให้สวัสดิ ไม่ประพฤตินี้เป็นที่ราคะชุนเคือง
ถึงเบื้องพระบาท รักษาผลประโยชน์ของหลวงแลของประชาราษฎร์ มิให้เสื่อมเสีย
ทั้งสองสถาน ซื่อว่าเป็นบริวารรัตนะหาได้ยาก

ในการรับคนเข้าทำเป็นบรรพชิตบริษัท กล่าวคือรับกุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนา
จะบวชให้ได้บรรพชาอุปสมบท ครั้งแรกสมเด็จพระสุคตก็ทรงรับด้วยพระองค์เองด้วย
วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นต่อมามีพระสาวกตรัสรู้ธรรมตามเสด็จขึ้นหลายรูปพอจะเป็น
กำลังในการแพร่พระศาสนาได้ จึงทรงส่งท่านเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา

เมื่อมีกุลบุตรศรัทธาจะบวช ท่านเหล่านั้นก็นำมาฝากกราบทูลขอบรรพชา บางทีพากันมาแต่ถิ่นไกลกันดาร ต้องลำบากบอบซ้ำทั้งอาจารย์แลศิษย์ก็มีเนือง ๆ อันวิธีการเผยแผ่คำสอน มิใช่แต่จะมุ่งปลูกความนิยมในทางโอวาทเท่านั้นต้องผ่อนผันให้ความสะดวกในการปฏิบัติด้วย ไม่เช่นนั้น กุลบุตรทั้งหลายซึ่งแม้มีศรัทธา ก็จะพึงอดหนาระอใจว่าเพียงแต่จะรู้ตามก็ยากอยู่แล้ว ยิ่งยากในอันจะปฏิบัติตามอีกเล่า อีกประการหนึ่ง การฝึกฝนศิษย์ให้รอบรู้ จนเป็นผู้สามารถในกิจการ อาจบริหารหมู่คณะ ทำกรรมยะแทนตนได้ ย่อมเป็นกิจซึ่งอาจารย์ผู้เห็นการณ์ไกลไม่ละเลย ด้วยอำนาจแห่งเหตุนี้ จึงประทานพระพุทธานุญาตให้พระสาวกเหล่านั้นรับกุลบุตรให้บวชได้ ด้วยวิธีที่ให้กุลบุตรนั้นเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ซึ่งเรียกว่าสรณคมนุปสัมปทา ก็สำเร็จเป็นอุบายแผ่พระศาสนาได้แพร่หลายรวดเร็ว แต่วิธีนี้ยังสำเร็จด้วยอำนาจบุคคล เมื่อสาวกมณฑลยังไม่แพร่หลาย การควบคุมแลรับผัดชอบ ยังเป็นภาระน้อย จะปล่อยให้เป็นการของเอกชนอยู่ก่อน ก็ชอบแก่กาลละ แต่เมื่อมีพระสาวกมากขึ้นแล้ว การควบคุมแลรับผัดชอบ ย่อมเป็นภาระใหญ่ จะคงให้เป็นการเอกชนไปไม่ชอบแก่เหตุ จริ่งอยู่ การกระทำด้วยอำนาจความคิดเห็นแห่งเอกชน ย่อมมีทางผิดพลาดได้ง่ายด้วยเหลือหูหลงตาลันใจ ยิ่งเป็นผู้หย่อนปริชาสามารถ หรือซ้ายังเป็นทาสแห่งกิเลส ก็ยิ่งจะมีผิดมากกว่าถูก แม้จะว่าในทางเป็นหลักฐานมั่นคงแล้ว สองหูสองตาใจเดียวที่ไหนจะสู้หลายหูหลายตามากใจได้ พระศาสนานี้จะมั่นคงยั่งยืนไป มิใช่ด้วยอำนาจบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นแน่แท้แต่จะเป็นไปได้ก็ด้วยอำนาจพระสาวกทั้งมวล ด้วยอำนาจแห่งเหตุนี้ เมื่อมีพระสาวกเจริญเป็นปึกแผ่นแล้ว จึงทรงยกอุปสมบทกรรมให้เป็นการสงฆ์ ด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา ส่วนสรณคมนุปสัมปทา ภายหลังโปรดให้ใช้เป็นวิธีบรรพชาแก่สามเณร ทั้งสองวิธีนี้ คงเป็นแบบฉบับเรียบร้อยดี ได้ปฏิบัติกันมาจนบัดนี้ มิได้เปลี่ยนแปลง ข้อนี้แสดงเยี่ยงอย่างของการฉวสิกขนาว่า เป็นผู้มุ่งความสะดวกแลประโยชน์อันจะพึงมีแก่หมู่คณะเป็นสำคัญ ไม่คิดสั้น ๆ เห็นแก่ตนเป็นประมาณ. การฉวสิกขา ย่อมมีในสันดานของผู้มีบุญญาภินิหาร ดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามาเป็นนิตศันยจะนี้.

สมเด็จพระมปิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบริบูรณ์ด้วยพระบารมีบุญญาภินิหารอันอุดม เป็นเหตุให้ทรงอภิรมย์ในพระการฉวสิกขาคคุณตั้งแต่ต้นมา แม้ทรงได้รับบรมราชาภิเษก มีอาชญาสิทธิ์อิสรภาพเต็มเปี่ยมในพระราชอาณาเขต ก็มิได้ทรงถือข้อนั้น

มาเป็นเหตุทรงประพาศตามอำเภอพระหฤทัย ใ้หนอกเหนือความสมควรไปทรงเคารพ
 นับถือเชื่อฟังพระราชวงศ์แลเสวกามาตย์ผู้ใหญ่ตามฐานะเป็นอย่างดี มีพระราชกมล
 กอปรด้วยพระกตัญญูกตเวที แลไมตรีจิตมิตรธรรมบริวารสงเคราะห์ทรงตั้งต้นประกอบ
 ราชกิจที่เหมาะสมแก่กาลเทศะเป็นขึ้นเป็นอัน พระราชกำหนดแลลัทธิธรรมเนียมแบบแผน
 ของเก่านั้น ๆ อันยังไม่ล่วงสมัย แลที่ยังมิได้พิสูจน์สถานไรก็ทรงสำเหนียกแลอนุวัตน์
 ไปไม่ทรงลบล้าง ส่วนที่ล่วงสมัย แลที่พิสูจน์ว่าไม่เป็นสาระแล้ว ก็ทรงเลิกถอนแก้ไข
 เปลี่ยนแปลงไปตามรูปการณ์ เมื่อได้เหตุเป็นหลักฐานพอเพียง ก็โปรดให้บัญญัติเพิ่ม
 เต็ม เพื่อตัดเหตุหายนะบ้าง สนับสนุนเหตุแห่งวัฒนะบ้าง ทรงรับรู้เห็นสุขทุกข์ของ
 ไพรฟ้าข้าแผ่นดิน พระราชทานความค้ำเกรงแก่พระราชวงศ์ เมื่อเหตุการณ์อันสมควร
 เกิดขึ้นเป็นโอกาส ก็ทรงสละพระราชอำนาจส่วนพระองค์ ทรงมุ่งความสุขความเจริญ
 แลความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาของสยามประชาชน ตลอดพระราชอาณาจักรเป็นใหญ่
 ไม่ทรงเสียดายอาลัยพระประโยชน์สุขส่วนพระองค์ ทรงนิคหะผู้กระทำผิด ปัดคะ
 ผู้ทำชอบ ตามระบอบของการณวลิกชนเจริญรอยพระพุทธจรรยา ตัดทางมาแห่ง
 ปรปวาทเสียด้วยดี ควรสรุปเข้าในบาลีพระพุทธานิพนธ์ว่า

**อจลิตุทุตตี เมธาวิ
 นิกขัม ชมโพนทสเสว**

**ปญญาสีลสมาหิตัม
 โภก ตัม นิมนิตุมรหติ**

บุคคลผู้เป็นปราชญ์ มีความประพฤติหาช่องที่จะต้องทำหิมิได้ ตั้งอยู่ในปัญญาคือ
 ความฉลาดรู้เท่าเหตุผล แลศีลคือความประพฤติตนตามระเบียบของหมู่คณะ ใครนำ
 จะติบุคคลนั้นซึ่งบริสุทธิ์ดุจทองชมพูททั้งแท่ง

เทวาปิ นัม ปัสสนติ

พรมุหนปิ ปัสสิโต

แม้เทวดาก็ยอมชม ถึงพรมก็สรรเสริญบุคคลนั้น ด้วยประการฉะนี้ ควรที่แม่อำมาตย-
 ราชเสวี จะพึงสำเหนียกการณวลิกาทราบารมี ธรรมนี้แล้วอนุวัตน์ตามเสด็จ ให้สำเร็จ
 หิตานุหิตประโยชน์ตามฐานานุกรมแลโอกาสสมัย. พระคุณคือการณวลิกตามีนัยตั้ง
 รับพระราชทานพรณนามาโดยเอกเทศ จัดเป็นมงคลพิเศษประการที่ต้น อันจะให้
 สำเร็จผลในทางรัฐฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งจะรับพระราชทานถวายวิสัยนาต่อไป

รัฐฐาภิบาลนโยบายนั้น จะถวายวิสัยนาโดยสังเขป ในที่นี้จักยกกสิกรรมขึ้นถวาย
 วิสัยนาพอเป็นอุทาหรณ์. ชาวประเทศเขตตะวันออก บริโภคธัญชาติเป็นอาหารการทำนา

จึงเป็นกิจสำคัญของบ้านเมือง โบราณบัณฑิตย่อมสำคัญเห็นข้าว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ
ของบ้านเมือง ดังภาษิตว่า **นตฺถิ ธนฺยสมิกํ ฐนํ** ทรัพย์เสมอด้วยธัญชาติไม่มีดังนี้
เหตุดังนั้น จึงเป็นพระราชกรณียะของพระราชาบำรุงกสิกรรมเป็นการสงเคราะห์
ประชาราษฎร์ประการหนึ่ง เรียกชื่อว่า **สตุสเมธํ** แม้คนทั้งหลายจะหวังราชสังคหะนี้
จนที่สุดถือเอาพระราชาให้เป็นผู้รับชอบรับผิดชอบในการทำนาของตน เมื่อฝนดีทำนาได้ผลงาม
ก็มีความนิยมชมชื่นต่อพระเดชาภินิหาร เมื่อฝนแล้งทำนาไม่ได้ผล ก็โทษเอาว่าไม่ทรง
ตั้งอยู่ในราชธรรม เมื่อถึงคราวนา พระราชาในปางบรรพ์ ได้ทรงจรดพระนังคัลเริ่ม
กสิกรรมด้วยพระองค์เอง ดังมีแจ้งในปฐมสมโพธิว่า พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา
ได้ทรงทำวัปมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญด้วยพระองค์เอง ครั้นพระบรมศาสดายัง
ทรงพระเยาว์ ทั้งเอาพระราชธุระบำรุงการนา ดังปรากฏในเรื่องศากยะแลโลกิยะแย่งน้ำกัน
เพื่อนำเข้าในนาฝายของตน จนถึงสมเด็จพระศากยมุนินทร์เสด็จไปห้าม. เมื่อราษฎร
ทำนาได้ผล การลักการปล้นก็สงบ ราชพลีก็เจริญขึ้นเพิ่มพูนพระราชทรัพย์อันจะพึง
จับจ่ายในราชการ. ทรงบำรุงการทำนอบท่น้ำ การตั้งคลังออมสิน การตั้งสหกรณ์
กสิกรรม แลตั้งงบประมาณเงินแผ่นดินเป็นต้น. พระราชกิจเหล่านี้ เป็นส่วนรัฐฐาภิบาล
นโยบาย โดยบรรยายดังรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนี้ ด้วยประการฉะนี้. จัดเป็นมงคล
วิเศษที่ ๒.

พ.ศ. ๒๕๖๖

ในปีนี้ (พ.ศ.๒๕๖๖) จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสาขบูชา ๓ ประการ คือ ชันติ ๑ โสรัจจะ ๑ รัฏฐากิपालโนบาย ๑

ชันติ นั้น คือความอดกลั้นต่อวัตถุไม่เป็นที่พึงใจอันมาถึงเฉพาะหน้า. คุณชื่อนี้ เป็นธรรมเกื้อกูลแก่ฆราวาส เป็นเครื่องรักษาสามัคคีในหมู่ สมเด็จพระผู้มีพระภาค ตรัสสรรเสริญไว้ในอภยสูตร โดยชื่อว่า **ชิตี** คือ ความหยุดใจไว้ได้ดังนี้ว่า

ยสุเสเต จตุโร ธมฺมา

สทฺธสฺส ชฺรเมสิโน

สจฺจํ ทโม ชิตี จาโค

ส เว เปจฺจ น โสจติ

ความว่า ธรรม ๔ ประการนี้ คือ ความสัตย์ ๑ ความข่มใจไว้ได้ ๑ ความหยุดใจไว้ได้ ๑ ความเผื่อแผ่ ๑ ของคฤหัสถชนใดผู้มีศรัทธา เชื่อกรรมเชื่อผล มีอยู่ คฤหัสถชนนั้นแล ละโลกนี้ไปย่อมไม่เศร้าโศก อธิบายความว่า อันคนผู้เนื่องในหมู่ต่างคนต่าง ชื่อตรงต่อกัน ย่อมรักษาไมตรีอยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันขึ้นเมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น. คนมีใจร้ายมักโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่ มักทำหุนหัน ไม่รู้จักยัง มักเป็นคนทำให้ไมตรีแตก ถ้ามีอุปบายข่มใจ ก็จะได้ห้ามความหุนหันนั้นเสีย. แม้ผู้หนึ่งทำกำเริบด้วยความหุนหัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่ ก็รักษาไว้ได้ ถ้าไม่อดทนและทำตอบ ไมตรีก็จำแตก. คนใจคับแคบมีปกติคิดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมผูกไมตรีไม่ยั่งยืนถึงไหน ต่างมีใจเผื่อแผ่ ถ้อยทีถ้อยแก่กัน ไมตรีจึงจะมั่นคง. สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกชันติขึ้นตรัสว่าเป็นธรรมประการหนึ่ง ซึ่งเกื้อกูลแก่ฆราวาสรักษาความสามัคคีไว้ได้ดังนี้. โดยนัยนี้ วัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งชันตินั้น คือวาจาที่บุคคลกล่าวด้วยตั้งใจจะเสียดแทงหรือให้ร้าย แลกิจการที่เขาทำกำเริบ หรือมุ่งอนัตถะต่อ วัตถุเช่นนี้มากกระทบบุคคลใดเข้า บุคคลนั้นดำรงทางระงับด้วยอดกลั้นไม่ทำตอบ ได้ชื่อว่าชันติวาที ผู้มีปกติกล่าวสรรเสริญชันติสุภาษิตสำหรับชันติวาทีบุคคลว่า **ขนฺตฺยา ภฺยฺโย น วิชฺชติ** ธรรมอันยิ่งกว่าชันติ ย่อมไม่มี. ชันตินั้น ไม่ใช่ธรรมสำหรับผู้ขาดความสามารถจะสู้เขาเท่านั้น ย่อมเป็นธรรม

สำหรับท่านผู้ใหญ่ด้วยในฝ่ายคฤหัสถ์ ชั้นดีจัดเป็นราชธรรมประการหนึ่ง มาในคาถาแสดง ทศพิชราชธรรม. พระเจ้าแผ่นดินผู้ขาดพระคุณสมบัติข้อนี้ จะพึงปรากฏว่ามีพระราชจรรยา อันหุนหันไม่ละมุนละไม ปรากฏจากพระเมตตาในประชาชนพสกนิกร. สมเด็จพระชินวงศ์ จอมอมรชั้นดาวดึงส์สวรรคต ยังได้ตรัสสรรเสริญขันตีไว้ดังนี้ว่า

เอตเทว อหิ มนุญเณ
ปริ สงกุปิต์ ฌตฺวา

พาลสุต ปฏิสฺเสน
โย สโต อุปสมฺมุติ

เราเห็นว่า ความประพฤติของคนผู้รู้ว่า คนอื่นโกรธแล้ว มีสติสงบอยู่ เป็นเครื่องห้าม ชนพาลได้

โย หเว พลฺวา สนฺโต
ตฺมาหุ ปรมิ ขนฺติ

ทฺพฺพลฺสุต ติตฺติกฺขติ
นิจฺจํ ขมฺติ ทฺพฺพโล

คนใดเป็นผู้มีกำลังจริง แต่ยอมอดนิ่งแก่ผู้หากำลังมิได้ ปราชญ์ทั้งหลายได้กล่าวความ อดนิ่งของคนนั้นว่าขันตีอย่างยิ่ง เพราะคนหากำลังมิได้ จำต้องอดอยู่เองเป็นนิตย์

กฺุฑฺธํ อปฺปฏิกฺุชฺฌนฺโต
อฺุภินฺนมฺตฺถํ จรฺติ

สงฺคามํ เซติ ทฺุชฺชยํ
อฺุตฺตโน จ ปฺรสุตฺ จ

คนผู้ไม่โกรธตอบคนผู้โกรธแล้ว ชื่อว่าย่อมชนะสงคราม ที่จะเอาชนะได้ยาก ชื่อว่า ย่อมประพฤติประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

ชนา มนุญฺนฺติ พาลोติ

เย ฌมฺมสุต อโภวิทา

แต่พวกชนผู้เขลาในธรรม ย่อมสำคัญเห็นว่าเป็นคนอ่อนแอไป. ท้าวโกสีย์เทวราชตรัส สรรเสริญขันตีไว้ดังนี้. ในฝ่ายบรรพชิต ชั้นดีก็จัดเป็นพระบารมีธรรมของสมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าประการหนึ่ง ในพระบารมี ๑๐ ทศ. เมื่อครั้งได้ตรัสแล้วทรงบำเพ็ญ พุทธกิจอยู่ คราวหนึ่งเสด็จนครโกสัมพี พระนางมาคันทิยา พระราชเทวีของพระเจ้าอุเทน ผู้ผูกเวรในพระองค์มาในกาลก่อน เหตุด้วยบิดาจะยกนางให้เป็นบาทบริจาริกาของพระองค์ แต่ไม่ทรงรับ มีหน้าซ้ากลับตรัสเทศนาพรรณนาโทษของร่างกายว่าปฏิภูมไม่น่ารัก นาง เป็นหญิงเมาเป็นรูปสมบัติ แลไม่เคยอบรมในทางธรรมก็สำคัญไปว่าพระองค์ตรัสดีเตียน เฉพาะตน นางแต่งคนให้กล่าวหยาบซ้ำแต่พระองค์เพื่อจะขับต้อนให้ไปเสียจากนครโกสัมพี พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระขันตี มิได้แสดงวิการ เสด็จอยู่ตลอดเวลาสมควรแก่พุทธกิจ ทรงภาสิตกรณียะของพระองค์ว่า

อหิ นาโคว สงฺคาเม
อติวากุญฺญํ ตติติกุขิสฺสํ

จาปาโต ปติตฺ สรํ
ทุสฺสึโล หิ พหุชฺชโน

เราจักอดกลั้นถ้อยคำกำกวม เหมือนช้างที่ทนลูกศร อันตกจากแล่งในสงคราม เพราะ
หมู่ชนเป็นคนทุศีลมีอยู่มาก. นอกจากนี้ พระเทวทัตผูกอาฆาตในพระองค์ด้วยเหตุที่
มิได้ทรงยกย่องเหมือนสาวกอื่น คิดหาทางจะได้รับความยกย่อง แลทูลแนะนำขอ
ให้ทรงบัญญัติกิจวัตรบางอย่างสำหรับภิกษุสงฆ์ ก็ไม่ทรงพระอนุมัติตามเธอเห็นว่า
เสด็จอยู่กีดขวาง แลพยายามจะปลงพระชนม์เสียเป็นหลายครั้ง แต่หาสำเร็จไม่ สมเด็จพระ
พระบรมโลกนาถเจ้าทรงตั้งอยู่ในขันติ มีพระเมตตาอยู่เสมอ ไม่ได้ทรงแสดงวิการแต่
อย่างใดอย่างหนึ่ง ฝ่ายพระเทวทัตคิดมิชอบ ก็ได้ปรากฏตามยถากรรม. พระโบราณจารย์
กล่าวคำประพันธ์สรรเสริญไว้ว่า

วธเก เทวตตมฺหิ
ราหุเล ธนฺปาเล จ

โจเร อํกุลิมาลเก
สพฺพตฺถ สมฺมานโส

แปลความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระหฤทัยเสมอกันในชนผู้จงรักแลชน
ผู้ปองผลาญทั้งปวง ทั้งในพระเทวทัต ทั้งในบุรุษที่ส่งไปจะให้ฆ่าพระองค์ทั้งใน
องคุลิมาลโจรผู้มุ่งจะทำร้ายพระองค์ ทั้งในพระราหุลพุทธวโรรส ทั้งในช่างธนบาล คือ
ช่างนาพาคิริ ที่พระเทวทัตยุพระเจ้าอชาตศัตรูให้ปล่อยไป เพื่อทำลายพระชนม์ของ
พระองค์. ในคราวชุมนุมสงฆ์สาวกที่เป็นมหาสมาคม ซึ่งเรียกว่าจตุรงคสันนิบาต แปล
ว่า ชุมนุมมีองค์ ๔ คือสาวกผู้มาชุมนุมนั้น ถ้วนเป็นพระอรหันตชีณาสพบุรุษุทธิแท้ ๑
ได้รับอุปสมบทแต่พระศาสดาเอง เรียกว่าเอหิภิกขุ เป็นภิกษุในยุคต้น ๑ ต่างมาเอง
ด้วยไม่ได้รับนัยหมาย ๑ วันนั้นเป็นวันเพ็ญมาฆมาสฤกษ์นักขัตฤกษ์โบราณ เป็นดีลที่
ทำพิธีศิวาราตรีของพราหมณ์ครั้งนั้น ๑ พระองค์ประทานพระบรมพุทโธวาท เรียกว่า
โอวาทปาฏิโมกข์ ทรงยกขันติขึ้นตรัสโดยความเป็นคุณสมบัติของภิกษุเป็นประการต้นว่า
ขันติ ประมํ ตโป ตีติกฺขา ความว่า ขันติ คือความอดกลั้น เป็นตปธรรม คือคุณ
อันเผาผลาญบาปธรรมเป็นอย่างยิ่ง. ขันติในที่นี้ หมายความอดทนต่อเหตุแห่งทุกข์
เป็นที่ตั้งแห่งโลกะ โทสะ โมหะ ครบทั้ง ๓ ประการ. หนาว ร้อน หิวระหาย เป็น
เหตุแห่งทุกข์ที่ตั้งแห่งโลกะ. ถ้อยคำที่บุคคลกล่าวเสียดแทงอันแสลงโสต เป็นเหตุแห่ง
ทุกข์ที่ตั้งแห่งโทสะ. ทุกขเวทนาอันแรงกล้า เป็นเหตุแห่งทุกข์ที่ตั้งแห่งโมหะ. ท่าน
ผู้เป็นสมณะ ย่อมมีขันติธรรม รู้จักอดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ทุกๆอย่างไป. ขันติเป็นธรรม

ของท่านผู้เป็นมหาบุรุษ ทั้งฝ่ายคุณหัสดี ทั้งฝ่ายบรรพชิต ด้วยประการฉะนี้. แม้เป็นธรรมที่ดีก็จริง ถึงอย่างนั้น ให้เป็นไปไม่ถูกต้อง ก็จักไม่สำเร็จประโยชน์ หรือกลับจะให้โทษก็ได้ ต่อให้เป็นไปถูกต้อง จึงจักให้ผลข้างดี อุปมาเหมือนเกล็ดชกลางขนาน อันเป็นเครื่องแก้โรคบางอย่าง เอาไปใช้วางแก้โรคชนิดอื่น ไม่พึงระงับโรคนั้นได้ ถ้าเป็นยาแสดงก็อาจยังโรคนั้นให้กำเริบขึ้นได้ ต่อใช้ยาถูก โรคจึงจะระงับ ชนิดก็มีอุปมาเช่นนั้น ให้เป็นไปผิดทาง ทางที่ก็จะเป็นเช่นคำของอสุรินทร์เวจิตติกล่าววว่า

ยथा นํ มนุสฺสํ พาลํ

ภยา มยา ยํ ตติ กุชฺติ

อหฺมารถุหฺติ ทุมฺเมโร

โคว ภฺยโย ปลายินํ

คนพาลย่อมสำคัญเสียว่า คนนี้อดนึ่งเพราะกลัวเรา เขาเป็นผู้หาปัญญาไม่ได้ ย่อมเข้าครอบงำเหมือนโค ยิ่งหนักก็ยิ่งไล่ ต่อให้เป็นไปถูกต้อง จึงจะยังประโยชน์ให้สำเร็จสมพระวาจาของอมรินทรราชิราชว่า **อุภินฺนฺมตฺถํ จรฺติ อตฺตโน จ ปรสฺส จ** คนผู้ไม่โกรธตอบ กล่าวคือคนมีขันติ ชื่อว่าย่อมประพฤติประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่นทั้งสองฝ่าย. เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระชินสีห์จึงตรัสบรรยายไว้ในอปเสนธรรม ๔ ว่า **สงฺขาเยกฺกํ อริวเสติ** แปลว่า ภิกษุในพระศาสนา นี้ ย่อมพิจารณาแล้ว จึงอดทนเหตุอย่างหนึ่ง ด้วยพระวาจา นี้ ทรงแสดงขันติที่พิจารณารอบคอบแล้วจึงให้ เป็นไปว่า เป็นธรรมเหมือนพนักที่อิงอาศัยได้ประการหนึ่ง. แม้สมณะมีขันติเป็นธรรม ถึงอย่างนั้นสมเด็จพระบรมศาสดายังได้ทรงพระอนุญาตให้พระอุปัชฌายะประมาณสัททวิหาริกผู้ประพฤติมิชอบให้สงฆ์ทำปีพพาชนียกรรมขับภิกษุลามกเสียจากอาวาส แลให้ทำพิธีคว่ำบาตรประมาณอุบาทกผู้ดูหมิ่นแลประพฤติล่วงเกินพระศาสนา ต่อเมื่อกลับประพฤติชอบแล้ว จึงให้ระงับประมาณ ไม่เช่นนั้น ความลามกของคนเหล่านั้นก็จะกำเริบมากไป อีกทางหนึ่ง เมื่อคนเหล่านั้นรู้สึกผิดแลกลับทำดีแล้ว แต่จะไม่ได้รับยกโทษ ก็จะหาทางแก้ตัวมิได้ จะกลายเป็นคนสิ้นหวังเลิกมุ่งหาทางดี. ขันติที่ให้ เป็นไปในทางรักษาสามัคคีแลความสงบ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนแลประโยชน์ผู้อื่นทั้งสองฝ่าย ดังสมเด็จพระอมรินทรราชิราชตรัส จึงจัดเป็นมงคลอันพิเศษประการที่ต้น

โสรัจจะ นั้น แปลตามพยัญชนะว่า ความยินดีในธรรมอันงาม แสดงโดยอรรถ ได้แก่ความสงบเสงี่ยมความเข้มแข็ง มีอาการจะพึงกำหนดรู้ดังนี้ ไม่พอใจในที่ที่จะวิวาทแก่งแย่งกับผู้อื่น หากจะเกิดขึ้นก็หาทางระงับโดยอ่อนโยน ตามแต่จะเป็นได้ เช่นแต่งคน กลางให้เป็นผู้เปรียบเทียบ แลยอมทำตามคำของคนกลางนั้น. มีเรื่องในสักกสังยุตว่า

ครั้งสงครามแห่งเทวดาแลอสูรประชิดกันอยู่ ท้าวเวจิตตือสุรินทร์ชวนท้าวเทวินทราราช ให้แข่งเอาชนะกัน ในทางกล่าวภายิตโต้ตอบกันเป็นสงครามปาก ท้าวสุชัยดีทรงยอม ตาม พวกเทวดาแลพวกอสูรต่างเลือกตั้งชุมนุมไว้เพื่อเป็นผู้ตัดสิน พวกอสูรเคยอยู่ใน ชั้นดาวดึงส์มาก่อน จึงให้ท้าวเวจิตติเริ่มก่อน จอมอมรตรัสแก่ คำของท้าวเวจิตติ นั้นว่า ควรใช้อำนาจปราบคนพาล ฝ่ายท้าวโกสีย์ตรัสสรรเสริญชั้นดิธรรม ดังแสดงแล้ว ในหนหลัง โต้ตอบกันไปมา ในที่สุดชุมนุมนั้นตัดสินว่า ภายิตของท้าวเวจิตติเป็น เหตุจับทัณฑ์ศัสตราประหัตประหารกัน ภายิตของท้าวสักกเทวราชเป็นเหตุระงับ ความเบียดเบียน ให้ท้าวเทวินทรชนะทั้งสองฝ่ายตั้งอยู่ในโลรัจจะ แสงงหาทางสงบ สงครามด้วยเลิกสัมประหารละนี้. แม้ความพิพาทในระหว่างบุคคลก็ดี ในระหว่าง ประเทศก็ดี อันผู้มีเกี่ยวข้องหาทางปรองดองโดยเรียบร้อย เช่นตั้งอนุญาโตตุลาการ ก็จัดว่าระงับด้วยโลรัจจธรรม. อีกประการหนึ่ง มีเหตุจะพึงใช้อำนาจ แต่หาทางผ่อน ปรนที่จะไม่ต้องใช้ได้เพียงไรก่อนพึงเห็นอุทาหรณ์ เช่นมีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ทำ ปิพพชานิยมกรรมชัฏภิกษุลามกจากอวาต มีธรรมเนียมที่สงฆ์จะพึงห้ามภิกษุนั้นแต่โดย ดีก่อนถึง ๓ ครั้ง ต่อไม่ฟังจึงสวดประกาศทำกรรมนั้น. อนึ่ง เมื่อมีเหตุอันจะพึงใช้ ชั้นดิ หาทางปลอดจิตมิให้นึกถึงความที่ไม่ได้ตั้งใจ ว่ามีเป็นธรรมดา หรือมานึกถึง กัมมัสสกตา คือความที่สัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน จำเสวยผลแห่งกรรมที่ทำนั้น. ชั้นดิแลโลรัจจะต่างเป็นอัญญมัญญปัจฉัยแห่งกันแลกัน คือต่างเป็นเหตุอิงอาศัยกันแลกัน คนชอบในทางสงบเสงี่ยม จึงอดกลั้นเหตุอันไม่เป็นที่ปรารถนา คนถือชั้นดิ ก็จำต้อง หาทางปลอดจิตมิให้อึดอัด กลับให้แช่มชื่นด้วยโลรัจจะ ต่างเป็นคู่ของกันละนี้. ชนมี โลรัจจะเป็นธรรม ย่อมมีสติสัมปชัญญะสอดส่องเห็นการณโกล ทำอะไรไม่หุนหัน ห่างความพลั้งพลาดอันเป็นเหตุวิปฏิสารเมื่อภายหลัง เหตุตั้งนั้น โลรัจจะจึงเป็น มงคลอันล้ำเลิศ ให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์ จัดเป็นประการที่ ๒

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ยังทรงพระคุณสมบัติ ๒ ประการนี้ให้ เป็นไปในทางอันควรแล้ว จะพึงบำเพ็ญพระราชกรณียะสำเร็จโดยเย็น เป็นที่นิยมชมชื่น ของมหาชน แต่นั้นสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล ก็จะมีแต่สมเด็จเจ้า มีพระราชจรรยา นั้นเป็นมูล

รัฐาภิบาลโนบายนั้น คือวิธีปกครองพระราชอาณาจักร จะชักมาถวายเป็นวิสัยนา เพียงสังคหะหรือสงเคราะห์ คือการรู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน. คุณข้อนี้ เป็นกำลังสำคัญ

อันคุณความสามัคคีแลอุปถัมภ์ให้ดำรงมั่น. เหตุตั้งนั้น พระโหราจารย์จึงได้แสดงไว้โดยความเป็นกรณียะของพระเจ้าแผ่นดินประการหนึ่ง ในสังคหวัตถุกถาและจักรพรรดิวัตร. ในสังคหวัตถุกถานั้น ท่านแสดง **สังคหวัตถุ ๔ ประการ** คือ **สสุสเมธ** ทรงพระปรีชาในการบำรุงธัญญาหารให้บริบูรณ์ในพระราชอาณาเขต ๑ **ปฐิสเมธ** ทรงพระปรีชาในการสงเคราะห์ราชบุรุษ ๑ **สมุมาปาส** ทรงรู้จักผู้คล่องน้ำใจคนให้นิยมยินดี ๑ **วจาเปยยัม** ตรัสพระวจาอ่อนหวาน ควรดื่มไว้ในใจทำความเป็นที่รักให้เกิด ๑ **สี่สังคหวัตถุนี้** เป็นอุบายวิธีให้เกิดรัฐสมบัติ ซึ่งได้นามบัญญัติว่า **นิรคคัล** สถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย จนถึงมีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอนเป็นคำรบ ๕. กติกรรมการทำนาเป็นกำลังใหญ่ของประเทศแถบบูรพทิศดุจดุจภาษิตว่า **นตุลิต ฐยลสมิกิ ฐน** ทรัพย์อันเสมอด้วยข้าวเปลือก ย่อมไม่มี เมื่อราษฎรทำนาได้ผลดี ประเทศย่อมสมบูรณ์ การบำรุงกสิกรรมจึงเป็นกรณียะของพระเจ้าแผ่นดินประการหนึ่ง. แลราชบุรุษผู้รับราชการ ทั้งฝ่ายทหาร ทั้งฝ่ายพลเรือน ย่อมไม่ได้โอกาสที่จะประกอบกิจเพื่อประโยชน์ตน จึงเป็นผู้ควรจะได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต แลเป็นกำลังในราชกิจ จึงเป็นผู้ควรทรงยกย่องไว้ในฐานันดร เพื่อมีอำนาจในราชกิจอันเป็นหน้าที่ การบำรุงราชบุรุษ จึงเป็นกรณียะของพระเจ้าแผ่นดินอีกประการหนึ่ง. พณิชยกรรมการค้าขาย ย่อมเป็นสำคัญของประเทศส่วนหนึ่ง คู่กับกสิกรรมการค้าขาย ย่อมเป็นสำคัญของประเทศส่วนหนึ่ง คู่กับกสิกรรม เมื่อพวกเขาณิชทำการค้าขายมีผลประเทศย่อมมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน พระเจ้าแผ่นดินจึงควรทรงเป็นราชธุระในอันบำรุงการค้าขายให้เป็นไปสะดวก นี้ท่านเรียกว่า **สมุมาปาส** ทรงรู้จักผู้คล่องน้ำใจคน. วจาอ่อนเป็นเครื่องส่ออัธยาศัยของบุคคล เมื่อพระเจ้าแผ่นดินตรัสแก่ชนทั้งหลายด้วยพระวจาอ่อนหวาน ทรงปฏิสันถารทักทาย โปรยปรายทั่วไป เขาย่อมเห็นพระราชอัธยาศัยว่าทรงพระเมตตาอาวี แต่นั่นก็จะยินดีรักใคร่ในพระองค์ การตรัสพระวจาอ่อนหวาน จึงเป็นกรณียะจะพึงทรงอีกประการหนึ่ง. เมื่อประชาชนทุกจำพวกได้รับทำนุบำรุงให้มีกำลังเลี้ยงตนได้แล้ว ประเทศย่อมสงบราบคาบจากโจรภัย. มีเรื่องเล่าไว้ว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงพระราชดำริจะระงับโจรภัยในพระราชอาณาเขตทรงพระสันนิษฐานตามคำของพราหมณ์ปุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลงพระราชอาชญาไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจรที่จับได้นั้น เป็นแต่กลางรายโจรที่เหลือยังเบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราโชบายทรงสงเคราะห์ชนชวนาด้วยพันธุ์พืชข้าวปลูกแลเครื่องอุปกรณ์สำหรับทำนา ทรงอุปถัมภ์

พวกพาดิษด้วยทรัพย์เป็นต้นทุน ทรงอุดหนุนราชบุรุษด้วยเบี้ยเลี้ยงแลเบี้ยหวัดให้มีกำลังเลี้ยงตนแลชวนชวายนในการงาน พวกชวานาแลพวกพาดิษมีทางหาเลี้ยงชีวิตแล้ว ย่อมไม่ประพฤติโจรกรรม พวกราชบุรุษได้รับอุปถัมภ์พอเพียงแล้ว ย่อมประพฤติเป็นธรรมในหน้าที่ ไม่เห็นแก่ทรัพย์สินอันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบธรรมรัฐชนบทก็สงบราบคาบปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลายต่างชวนชวายนในกิจของตน ๆ แบ่งผลถวายเป็นราชพลีเพิ่มพูนพระราชทรัพย์ทวีขึ้นอีกเป็นอันมาก ทั้งได้ความเบิกบานใจ ยังบุตรให้เพื่อนที่ออกอยู่ด้วยความวางใจ. นี้รัฐสมบัติอันท่านเรียกว่า **นิรคคัล** คือสถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย รวากับไม่ต้องลงลิ้มแห่งประตูเรือน. ในจักรพรรดิวัตรจำแนกประเภทชนที่พระเจ้าแผ่นดินจะพึงทรงทำนุบำรุงไว้เป็นเหล่า ๆ คือ อันโตชน คนภายในพระราชสำนัก ๑ พลกาย กองเสนา ๑ กษัตริย์เจ้าพระนครอื่น ๑ พระราชวงศานวงศ์ ๑ พราหมณ์ผู้คฤหบดี ๑ ราษฎรชาวชนบท ๑ พราหมณ์ผู้สมณะ ๑. พระเจ้าแผ่นดินทรงพระปรีชาสังเคราะห์คนทั้งหลายด้วยอุบายนั้น ๆ ย่อมทรงสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจไว้ได้ในสามัคคีธรรม ได้อาศัยเป็นกำลังป้องกันแลบำรุงพระราชอาณาจักรให้เกษมสถาพร. แลพระเจ้าแผ่นดินนั้น เหมือนดวงศศิธรอันปรากฏแก่คนทั้งปวง ต่างคนต่างหวังพระราชานุเคราะห์ พระองค์ต้องทรงพระปรีชาในอันพระราชทานให้เหมาะแก่ทั่วถึง ไม่เช่นนั้นก็จะพึงยังอริคือความริษยาให้เกิดในหมู่ชน เสียผลในทางรักษาสามัคคี. สังคหะที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประกอบชอบ ย่อมเป็นอุบายชักนำให้เกิดสามัคคีธรรม เป็นกำลังแห่งพระราชอาณาจักร จัดเป็นมงคลอันอุดมประการที่ ๓

สมเด็จพระมโหฬารราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญสังคหกิจเป็นอาจิณวัตรเสมอมา แลทรงมั่นในพระราชปฏิปทานี้ ทรงสอดส่องหาวิธีเป็นเครื่องสงเคราะห์อยู่เป็นนิตย์ พระราชจรรยานี้จะพึงประสิทธิศุภวิบุลผลแต่สมเด็จพระ ๑ เจ้ากับรัฐมณฑลตามเวลา

ธรรม ๓ ประการ คือ ชันติ ๑ โสรัจจะ ๑ รัฐฐาภิบาลโนบาย ๑ เป็นคุณอันล้ำเลิศ ให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้บำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลวิเศษแต่ละประการ มีนัยดังรับพระราชทานถวายเป็นวิเศษนามา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๕๖๓

ในปีนี้ (พ.ศ.๒๕๖๓) จะเลือกกรรมมารับพระราชทานถวายวิสัย ๓ ประการ คือ ธรรมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม ๑ อุตถกามตา ความเป็นผู้ใคร่ประโยชน์ ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย วิธีปกครองแผ่นดิน ๑

ธรรมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรมนั้น ได้แก่ความเคารพในธรรม ความเป็นผู้หนักในธรรม. ธรรมะในที่นี้ ประสงค์เฉพาะธรรมข้างดี แจกออกเป็น ๒ คือ คุณ ๑ กรณียะ ๑. ธรรมคือคุณนั้น เช่นลัทธธรรม ๗ ศรัทธา หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา ธรรมคือการกรณียะนั้น เป็นไปตามบุคคล การบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร เป็นราชธรรม การบำเพ็ญไตรสิกขาเป็นสมณธรรม ความใคร่ธรรม คือคุณ เป็นอุปการะอุดหนุนความใคร่ธรรมคือ กรณียะ. คนผู้ไม่มีดีคุณธรรมเป็นหลักจะประกอบกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมมุ่งแต่ความสะดวกเป็นที่ตั้ง พบความขัดข้องเข้าย่อมเลี้ยวหนีจากธรรมเสียโดยง่ายตาย มีอารมณ์น่าปรารถนาเข้ามาช่วยวน หรือมีภัยเข้าคุกคาม ย่อมเป็นเช่นนั้น หาประพฤตินั้นแลชื่อตรงในกรณียะของตนไม่หากจะยังคงอยู่ในธรรม ก็เป็นเพียงอัตตาทิปไตย มุ่งการได้ความสะดวกของตนเป็นใหญ่บ้าง เป็นเพียงโลกาทิปไตย มุ่งโลกเป็นใหญ่ กลัวเขานินทาหรือปรารถนาจะให้เขาสรรเสริญบ้าง. ฝ่ายชนผู้มั่นในคุณธรรม ย่อมมั่นในกรณียะ แม้พบอุปสรรคเข้าก็ยอมไม่ละคุณธรรม ย่อมใช้สติปัญญาความเพียรความอดทน ชำแรกอุปสรรคนั้นไม่ให้เกิดความชื่อตรง ไม่ฝืนหิริโอตตปปะ ประกอบกรณียะ เป็นธรรมาทิปไตยมีธรรมเป็นใหญ่ แม้ทรัพย์สมบัติร่างกายแลชีวิตก็อาจยอมพร่าได้ เพราะเห็นแก่ธรรม. คนผู้ยอมเสียสละชีวิตเพราะเหตุแห่งศาสนาแลบ้านเมือง ย่อมเป็นบุคคลเห็นปานนี้. ความใคร่ธรรมเป็นเหตุแห่งความมั่นในธรรมอย่างนี้ สมด้วยอนุศาสน์ที่พระโบราณจารย์ผู้เป็นคาถาว่า **ธนญฺเจ อญฺควรสฺส เหตุ** คนควรยอมสละทรัพย์ เพราะเหตุจะรักษาอวัยวะแห่งร่างกายอันประเสริฐกว่า **อญฺคญฺเจ ชีวิตํ รุกขมาโน** จะรักษาชีวิตไว้ ควรยอมสละองคัพพณนั้น ๆ เสีย

องค์ ธนญชีวิตลญาปี สพพ์ อปฺเปว ชเห ธมฺมมนุสฺสรนฺโต

เมื่อระลึกถึงธรรมถึงคราวเข้า ทรัพย์ อวัยวะ แม่ชีวิต ก็ควรสละเสียทั้งนั้น อธิบายว่า ทรัพย์เป็นของหาได้ด้วยความเหนื่อยยาก หรือด้วยความเสี่ยง ทรัพย์เป็นของควรจะเก็บถนอมไว้ใช้ทำประโยชน์นั้น ๆ มีจ่ายเลี้ยงตนแลคนควรเลี้ยงเป็นต้น ถ้าตนมีโรคเกิดขึ้นแลทั้งไว้จะเสียอวัยวะ เช่นเป็นบาดแผลที่มือหรือเท้า ควรจ่ายทรัพย์เป็นค่ารักษาโรคนั้น ถ้าอวัยวะนั้นเสียใช้ไม่ได้ จำจะต้องตัดเสียจึงจะรอดชีวิต เช่นนี้ควรยอมตัดอวัยวะนั้นเสีย รักษาชีวิตไว้ดีกว่า เมื่อถึงคราววิบัติมีมา จะเอาชีวิตรอดแต่จะต้องล่วงละเมิดธรรม เช่นในทางพระศาสนา ถูกบังคับให้เข้ารีตในศาสนาอื่นที่ตนไม่เลื่อมใส หรือเช่นในการสงคราม ถูกข้าศึกจับเป็นเชลย แลถูกบังคับให้ทำการอันเป็นเครื่องประทุษร้ายชาติแลบ้านเมืองของตน เช่นนี้ แม่ชีวิตก็ควรยินดียอมสละไม่ต้องกล่าวถึงทรัพย์แลอวัยวะ เป็นของควรจะต้องสละอยู่เอง

ธัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม อันสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นเหตุถึงความเจริญแลเป็นนาถกรณธรรมทำที่พึง ผู้ใฝ่ธรรมที่เป็นผู้น้อย อันผู้ใหญ่ยอมพอใจชุบเลี้ยงเป็นที่พึง ที่เป็นผู้ใหญ่ อันผู้น้อยยอมนิมนนบถื้อ ยึดเอาเป็นที่พึง อาจนำผู้น้อยให้เป็นผู้ใฝ่ธรรมตาม ความเจริญย่อมเกิดมีเพราะเหตุนี้ สมด้วยพระคาถา ประพันธ์พุทธภาษิตว่า

<p>คุณนญเจ ตรมานานํ สพฺพา ตา อุชฺฐํ คจฺจนฺตึ</p>	<p>อุชฺฐํ คจฺจนฺตึ ปุญฺคโว เนตฺเตเต อุชฺฐํ คเต สติ</p>
<p>เมื่อฝูงโคกำลังข้ามฟากอยู่ ถ้าโคโจกผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งปวงยอมไปตรงตามกัน</p>	
<p>เอวเมว มนุสฺเสสุ โส เจ ธมฺมํ จรติ สพฺพ์ ญฺจ สฺขํ เสติ</p>	<p>โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต ปเคว อิตฺรา ปชา ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก</p>

ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าท่านผู้ที่เขาสมมติว่าประเสริฐสุด ประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ยอมประพฤติเป็นธรรมตามกัน ถ้าพระราชาตั้งอยู่ในธรรมแว่นแคว้นทั้งปวงยอมอยู่เป็นสุข. ธัมมกามตาย่อมเป็นหลักแห่งความประพฤติตรงในกรณีจะนำความดีความงามมาแก่ตนแลผู้อื่น ด้วยประการฉะนี้.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวเรศ)

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงไคร่ธรรม ทรงถือธรรมเป็นหลัก ทรงชักนำราชบริษัทแลพสกนิกรในทางธรรม เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงนิคคหะ ผู้ประพุดิละเมิดธรรม ทรงปักคหะผู้ประพุดิธรรมด้วยพระราโชบายมีประการต่าง ๆ บ้าง ด้วยพระราชานุภาพบ้าง เป็นทางจะยังราชการให้เป็นไปโดยระเบียบแลยังความเป็นไปแห่ง ประชาชนให้เป็นหลักฐาน นำความสุขสำราญเจริญรุ่งเรืองมั่นคงมาแก่พระราชอาณาจักร แลพสกนิกรทั่วกัน พระคุณสมบัตินี้ นับเป็นมงคลวิเศษอันล้ำเลิศประการที่ต้น.

(อัตถกามตา ถวายซ้ำ พ.ศ.๒๔๗๑)

(รัฐฐาภิบาลโนบาย ถวายซ้ำ พ.ศ.๒๔๘๓)

พ.ศ.๒๕๖๘

ในปีนี้ (๒๕๖๘) จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสัยนา ๒ ประการ คือ
บุพเพกตบุญญา ๑ อดายนธรรม ๑ พอเป็นนิตศนัย

บุพเพกตบุญญา นั้น คือความที่บุคคลมีบุญได้เคยบำเพ็ญมาในปางก่อน
คุณชื่อนี้ส่อบุคคลผู้มีบูรพาธิการให้พิเศษกว่าสามัญชน ด้วยชาติสมบัติ อีสริยสมบัติ
โภคสมบัติ แลญาณสมบัติ. ประชาชนผู้เกิดมาย่อมปรากฏโดยอาการต่าง ๆ กันเช่น
นางพวกเกิดในตระกูลต่ำ นางพวกเกิดในตระกูลสูง นางพวกมียศมีอำนาจ นางพวก
ไร้ศไร้อำนาจ นางพวกมั่งมี นางพวกยากจน นางพวกโง่เขลา นางพวกฉลาดเฉลียว
เป็นเช่นนี้ ท่านว่าเพราะกรรม กรรมย่อมจำแนกสัตว์โลกให้เป็นผู้ต่ำช้าแลประณีต
แปลก ๆ กัน. บุคคลผู้มีบูรพาธิการ เมื่อเกิดในโลก ย่อมเกิดในตระกูลสูงที่มียศมี
อำนาจ โภคทรัพย์ ทั้งมีปรีชาฉลาดเฉลียวเป็นพื้นมาพิเศษกว่าสามัญชนเช่นนี้ จัดว่า
เป็นผลของบุพเพกตบุญญา

ท่านผู้พร้อมด้วยสมบัติ ๔ ประการนี้เป็นพื้นมาแล้ว แลตั้งอยู่ในสัมมาประโยชน์
ประกอบชอบ เป็นส่วนอึดตัมมาปณิธิ ย่อมสามารถยังกิจใหญ่ ๆ ให้เสร็จได้โดย
ไม่ยาก ได้อาศัยชาติสมบัติแล้ว ก็อาจชักนำผู้อื่นที่เสมอหรือต่ำกว่าโดยชาติแลตระกูล
ให้เพิ่มพูนความเชื่อ แลสำคัญเพื่อจะประพฤติตามโดยง่าย กิจใด ๆ จะต้องอาศัย
อานุภาพอันใหญ่หลวงจึงอาจสำเร็จ ก็จะทำให้กิจนั้น ๆ เสร็จได้ด้วยอิสริยสมบัติ แล
อาจให้กิจนั้น ๆ เสร็จได้สะดวก ปราศจากอุปสรรคด้วยญาณสมบัติของตน มีโอกาส
ที่จะบำเพ็ญกุศลอบรมบุพเพกตบุญญาให้พูนยิ่งขึ้นต่อไป. อนึ่ง ท่านผู้มีบูรพาธิการ
หากกุศลสมภารยังไม่ให้ช่อง ก็ยังบกพร่องอยู่ด้วยประการนั้น ๆ ครั้นกุศลได้โอกาสก็
สามารถส่งให้เจริญถึงที่. เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระสุคตมหามุนี จึงทรงแสดงบุพเพกตบุญญา
นั้นว่า เป็นสมบัติจักร อันจะพัดผ่นนำท่านผู้บำเพ็ญไว้แล้วนั้นให้บรรลุผลพิเศษ ดุจล่อรถ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) (เจริญ ญาณวโร)

อันพัตตาผู้ขึ้นให้ลุลึงสถานที่ประสงค์ประการหนึ่ง ในสมบัติจักร ๔ ประการ แลตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาแลมนุษย์ประการหนึ่ง ในมงคล ๓๘ ประการ. แลพระองค์ประทานพระบรมพุทโธวาท เพื่อให้อุตสาหะบำเพ็ญกุศลอบรมพุพเพกตปุญญตา สืบไปโดยอเนกบรรยายจักถวายวิไลชานาพอเป็นนิต์ศนัย

ข้อหนึ่งว่า

อสาธารณมณูเสถ

กยิราล ธีโร ปุญญานิ

เอส เทวมนุสุสาน

อโจรโธ โณ นิธิ

โย นิธิ อนุคามโก

สพพกามทโท นิธิ

ความว่า บุญนิธินี้ไม่สาธารณะแก่คนเหล่าอื่น โจรก็ไม่แย่งชิงนำไปได้ ผู้มีปัญญาจึงควรบำเพ็ญบุญนิธิ อันจะติดตามตนไป บุญนิธินี้แล อาจอำนวยผลที่ต้องประสงค์ทั้งปวง ให้สำเร็จแก่เทวดามนุษย์ทั้งหลาย

อีกข้อหนึ่งว่า กุศล กุชเว ภาเวล ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย บำเพ็ญกุศลเถิด กุศลนี้สามารถจะบำเพ็ญได้ หาไม่เราก็ไม่กล่าวชักชวนท่านทั้งหลาย เพราะกุศลเป็นกรรมที่สามารถจะบำเพ็ญได้แท้ เราจึงกล่าวชักชวนท่าน อีกประการหนึ่ง ถ้ากุศลที่บำเพ็ญแล้ว จะเป็นไปเพื่อผลอันไม่เป็นประโยชน์แลเป็นไปเพื่อทุกข์เราก็จะไม่กล่าวชวนท่านเหมือนกัน เพราะเหตุกุศลที่บำเพ็ญแล้วนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อहितสุข เราจึงกล่าวชวนท่าน

กุศลสมภารที่บุคคลได้อบรมไว้แล้ว เป็นปัจจัยแต่งให้เป็นผู้พิเศษในภายหน้า จัดว่าเป็นพุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้มีบุญได้ทำไว้ในปางก่อน เป็นมงคลพิเศษที่ต้น

สมเด็จพระ ๑ เจ้าทรงอาศัยพุพเพกตปุญญตาเป็นพลปัจจัย เป็นเหตุให้ทรงบริบูรณ์ด้วยชาติสมบัติ อริยสมบัติ โภคสมบัติ แลญาณสมบัติ ๔ ประการ แลทรงบำเพ็ญพระราชกุศล สมาทานส่วนอปายนธรรมปฏิบัติ อันเป็นเหตุให้เจริญกุศลสวัสดิการ คือจตุรพิธพรมีอายุเป็นต้น โดยอนุสนธิแห่งพระธรรมเทศนา ซึ่งจะรับพระราชทานถวายวิไลชานาต่อไปในข้อที่ ๒

(อปายนธรรม ถวายซ้ำ พ.ศ.๒๔๖๕)

พระราชจรรยาส่วนอิตตสมบัติแลปรหิตปฏิบัติ อันเป็นที่ตั้งแห่งพระศุภสิริสวัสดิ์ อุดมมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศตั้งรับพระราชทานพรณามา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๔๗๙

ในปีนี้จะเลือกธรรมมารับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาอีกประการหนึ่ง คือ การฉลองลิกตา พอเป็นนิตินันท์.

(ถวายเป็น พ.ศ. ๒๔๗๕)

พ.ศ. ๒๕๘๐

ในปีนี้ (๒๕๘๐) จักเลือกมาถวายเป็นวิสัยนา ๒ ประการ คือ อาชวะ ความเป็นผู้ตรง ๆ ๑ โมตรี ความเป็นมิตร ๑

อาชวะ ความเป็นผู้ตรง ๆ นั้น ได้แก่ความไม่มีมายาสาโดย ประพฤติต่อผู้อื่นด้วยความจริงใจของตน ลางคนเป็นผู้เจ้ามายา พอใจประพฤติดุสเสร้าย น้ำใจผู้เป็นอย่างหนึ่ง แสดงการทำแลคำพูดเป็นอย่างอื่น เช่นน้ำใจเกลียด แต่ทำเป็นที่ชอบพอสนิทสนม หรือเป็นผู้มีแง่อน มีความปรารถนาอย่างหนึ่งในใจ แต่ไม่แสดงออกมาตรง ๆ ที่จริงประสงค์จะให้ผู้อื่นทำให้ถูกใจ เช่นชอบใจอยู่อย่างนี้ แต่ทำไขลือขอหรือความคิดผู้อื่นไม่ถูกใจไม่เอา หรือเป็นผู้อำพราง พูดเชื่อนเสีย ไม่ขยายความจริง เช่นเมื่อถูกซักความอย่างไรอย่างหนึ่ง ลางคนเป็นผู้มักอวดตัวเกินกว่าความเป็นจริง คนผู้มีลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่อุชुकนตรง ๆ ยากที่คนอื่นจะเกี่ยวข้องด้วย คนผู้ประพฤติดูผู้อื่นด้วยความจริงใจของตน มีน้ำใจอย่างไร ทำอย่างนั้น พูดอย่างนั้น ไม่มีนอกไม่มีใน ได้ชื่อว่าอุชुकนตรง ๆ ง่ายที่คนอื่นจะเกี่ยวข้องด้วย ในพระพุทธศาสนา พระศาสดาแลพระสาวกต่างประพฤติดตรง ๆ ต่อกัน จึงเป็นความสะดวกในการประกอบศาสนกิจ เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนทั้งเทวดาและมนุษย์ ในฝ่ายพระสาวก อันพระศาสดาตรัสถาม ย่อมกราบทูลตามความจริง มีเรื่องแสดงไว้สาธก เช่นภิกษุกลางรูปประพฤดิไม่สมควร ทำความอภัยศให้เกิดขึ้นแก่คณะ ในเมื่อสิกขาบทห้ามการประพฤดิอย่างนั้น ยังไม่ได้ทรงบัญญัติขึ้นไว้ พระศาสดาตรัสถาม ย่อมกราบทูลรับสารภาพตามจริง แลเมื่อสิกขาบทได้ทรงบัญญัติขึ้น ทำอย่างไรอย่างหนึ่ง ไปแล้วเกิดระแวงสงสัย ก็กราบทูลขอพระวินิจฉัย พระองค์ตรัสถามถึงเจตนาแลอื่น ๆ ย่อมกราบทูลตรงๆ ภิกษุกลางองค์เกิดความกระสันขึ้น ไม่ยินดีในพรหมจรรย์ มีรูปพรรณชูปมอมเศร้าซิด พระศาสดาตรัสถามถึงเหตุแห่งความไม่ผาสุก ย่อมกราบทูลตามตรง และอะไรเป็นเหตุกระสัน ย่อมกราบทูลเปิดเผย สาวกอื่นอีกมีฉันทะอัชยาคัยเป็นอย่างไร

ในเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น และพระศาสดาตรัสถามย่อมนกราบพูลด้วยความจริงใจ เช่นนี้ พระศาสดาทรงสามารถแก้ความเสื่อมเสียและความบกพร่องของสาวกเฉพาะรูปให้ดีขึ้น แลอาจอุปถัมภ์คุณความดีของสาวกลางรูปให้ไพบุลย์ เป็นอันบริหารคณะดีได้โดยสะดวก ความเป็นผู้ตรง ๆ นี้ เป็นคุณสมบัติที่ท่านยกย่องประการหนึ่งของพระสาวก ดังมีแจ้งในอนุสรณปาฐะว่า **อุชุปฏิปนุโน ภควโต สาวกสงฺโฆ** แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติตรง ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงปฏิบัติตรง ๆ ต่อสาวกเหมือนกัน เมื่อตรัสรู้ใหม่ทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ว่าเป็นคุณอันลึกเกินไป ยากที่ชนผู้ยินดีในกามคุณพึงเห็นตาม ถ้าทรงแสดงจักเป็นความลำบากแก่พระองค์เปล่า แต่กำลังพระมหากรุณาเตือนพระหฤทัย จึงได้เกิดพระอุตสาหะแลทรงแสดงพระธรรมเทศนาพระองค์ตรัสเล่าแก่สาวกตรง ๆ ไม่งำความไว้ เลือกตรัสแต่เฉพาะส่วนข้างดี เสด็จพระพุทธดำเนินไป ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงนครพาราณสี ที่อยู่ของพระปัญจวัคคีย์ผู้ได้อุปฐากพระองค์มาครั้งทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา เพื่อแสดงประณมเทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระองค์ตรัสบอกแก่พระปัญจวัคคีย์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมพิเศษสมหมายแล้ว จึงตั้งโสตลงเพื่อฟังธรรมเกิด พระวาจาณี้ดูเป็นที่อวดอ้าง พระปัญจวัคคีย์จึงคัดค้านว่า ครั้งทรงบำเพ็ญทุกรกิริยายังไม่ได้ทรงบรรลุเลย เหตุไฉนเมื่อทรงเลิกทุกรกิริยาเสียแล้ว จักได้บรรลุเล่า ต่อเมื่อตรัสให้ระลึกถึงหนหลังว่า พระวาจาเช่นนี้พระองค์ได้เคยตรัสบ้างหรือไม่ เธอเหล่านั้นจึงได้ปลงใจเชื่อแลตั้งโสตลงคอยฟัง แต่ความจริงพระองค์ตรัสบอกตรง ๆ พระองค์ทรงสั่งสอนพระสาวก ทรงเปิดเผยความรู้สิ้นเชิง หาทรงอำพรางอย่างคนหวงวิชาไม่ จึงได้รับสรรเสริญว่า **อภิณฺณาย โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน อนภิณฺณาย** แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ยิ่ง หาทรงแสดงธรรมเพื่อฉงนไม่ ในพระพุทธศาสนา พระศาสดาแลพระสาวกต่างประพฤติดตรง ๆ ต่อกันอย่างนี้ นอกจากนี้ท่านแสดงว่า อาชวะเป็นข้อปฏิบัติ เป็นไปเพื่อสันตบทาทางระงับ กล่าวคือพระนิพพาน ดังมีแจ้งในเมตตสูตรว่า **สโก โข อชฺช จ สุขุ จ** ซึ่งแปลว่า ผู้ฉลาดในประโยชน์ ผู้ใคร่จะบรรลุสันตบทา พึงเป็นผู้อาจหาญแลเป็นผู้ตรง เป็นผู้ซื่อตรงเกิด ในฝ่ายคฤหัสถ์ ท่านจัดอาชวะไว้เป็นราชธรรมประการหนึ่ง ซึ่งพระราชาธิบดีทรงประพฤติด้วยพระองค์เอง แลทรงแนะนำผู้อื่นให้ประพฤติตาม เป็นคู่กับมัทวะ ความอ่อนโยน สงเคราะห์ไว้ในทศพิธราชธรรม. ทรงตั้งพระราชกำหนดไว้ ให้คนผู้จะเข้ามาเบิกความเป็นพยานในศาล ต้องสาบานก่อนก็ดีให้ลงโทษพยานผู้เบิกความเท็จก็ดี ให้ปราณีลงโทษจำเลยใน

คดีอาชญาผู้รับสารภาพ โดยซื่อตรง ทำความสะอาดแก่การพิจารณาก็ดี ก็เพื่อจะทรงนำ พสกนิกรให้รู้จักประพฤติตรง ๆ ต่อผู้ปกครอง ทรงยกย่องข้าพเจ้านี้ของฐิติพระบาท ผู้กราบทูลด้วยความจริงใจ ไม่ทรงชุลเลียงผู้กราบทูลเท็จหรืออำพราง ก็ดูเหมือนกัน อาชวะเป็นคุณสำคัญอันจะพึงปรารถนาทั้งในฝ่ายบรรพชิต ทั้งในฝ่ายคฤหัสถ์ ด้วย ประการอย่างนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงอบรมพระคุณสมบัตินี้มาเป็นอาชิต พระราชทานความสะอาดแก่ข้าพเจ้านี้ของฐิติพระบาทผู้จะกราบบังคมทูลเรียนพระ ราชปฏิบัติด้วยราชกิจ ทรงทำให้มีแก่นใจในอันปฏิบัติราชการ แลมั่นคงในความจงรักภักดี พระคุณสมบัตินี้ จัดเป็นมงคลวิเศษที่ต้น

ไมตรีนั้น แปลว่า ความเป็นมิตร โดยเนื้อความ ได้แก่ความผูกมิตร กล่าวโดย สาธารณนัย ชนผู้รักใคร่กันสนิท ชื่อว่ามิตร ได้ในคำว่า มาตา มิตรดี สเก ฆเร อริยมิตรทุกโร ลียา คนสมควรทำพระอารยบุคคลให้เป็นมิตร. กล่าวโดยเฉพาะสหาย ผู้สนิท แลผู้มีเมตตา ชื่อว่ามิตร ได้ในคำว่า

สหાય อตถชาตสส

โหติ มิตรดี ปุนปฺปุน

สหายย่อมเป็นมิตรของผู้มีกิจธุระเกิดขึ้นเนื่อง ๆ ลำพังเพื่อนร่วมงานเป็นแต่สหายบ้าง อมาตย์บ้าง ไม่ชื่อว่ามิตร ต่อเป็นผู้สนิทสนมกัน มีเมตตาในกันด้วย จึงได้ชื่อว่ามิตร, มิตรนั้นมีทั้งดีแลชั่ว ได้ในคำว่า กลฺยาณมิตรโต ปาปมิตรโต มิตรดีเรียกกลฺยาณมิตร มิตรชั่ว เรียก ปาปมิตร

ลักษณะเครื่องกำหนดรู้มิตร ๒ ประเภทนั้น ในสิงคาโลวาทสูตร แสดงไว้ว่า มิตรช่วย่อมเป็นผู้ปกกลอก เป็นผู้พูดไม่ได้จริง เป็นผู้ประจบ เป็นผู้ชักพาในทางฉิบหาย เรียกมิตรประกอบด้วยลักษณะ ๔ เหล่านี้ว่า **มิตตปฏิรูป** คือคนเทียมมิตร. มิตรดีย่อม เป็นผู้อุปการะเกื้อหนุนกันจริง เป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ เป็นผู้แนะนำในทางที่มีประโยชน์ เป็นผู้เอ็นดูรักใคร่จริง เรียกมิตรเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๔ เหล่านี้ว่า **สุหัท** คือคนมี ใจดี. ในมิตตตามิตตชาตกในทวาทสนิบาทแสดงลักษณะมิตรแลอมิตรไว้อย่างละ ๑๖ ประการ ลักษณะอมิตร คือเห็นเข้าแล้ว ไม่ยิ้มแย้ม ไม่ยินดี มีนัยน์ตาไม่จับเขา ประพฤติขัดกัน คบหาชนผู้เป็นศัตรูของเขา ไม่คบหาชนเป็นมิตรของเขา ย่อมคัดค้านชนผู้พูดยกคุณ สรรเสริญชนผู้ด่าว่าตีเตียน ไม่บอกความลับของตนแก่เขา ส่วนความลับของเขาไม่ช่วย

ปิดบังไม่ชมการทำงาน ไม่สรรเสริญปัญญาของเขา เขาได้ความเสื่อมเสียกลับยินดี เขามีความเจริญกลับไม่ชอบใจ ได้ของกินแปลกมา หานึกถึงเขาไม่ มีได้มีแก่ใจเพื่อแผ่ลักษณะมิตร คือเขาไม่อยู่ยอมคิดถึง กลับมาถึงยอมยินดี ย่อมสรรเสริญด้วย ย่อมสนทนาปราศรัย ผู้ใดเป็นมิตรของเขายอมคบด้วย ผู้ใดเป็นศัตรูยอมไม่คบด้วย ผู้ใดตำว่าเขาย่อมห้าม ผู้ใดพูดยกย่องสนับสนุน ย่อมบอกความลับของตนแก่เขาย่อมปิดความลับของเขามีให้แพร่พราย เขาทำอะไรยอมพูดเอาใจ เขาออกปัญญาความคิดอะไร ย่อมสนับสนุน เขามีความเจริญยอมพลอยยินดีด้วย เขามีความเสื่อมยอมพลอยเป็นทุกข์ด้วย ได้ของกินแปลกมายอมนึกถึง คิดจะเพื่อแผ่

มิตรนั้นยอมเป็นปัจจัยภายนอกอันแรงกล้า ที่จะพาผู้สมคบให้ถึงความเจริญหรือเสื่อมเสีย เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระโลกนาถเจ้าจึงตรัสว่า **พาหิรํ ภิกขเว อญฺญนฺติ กริตฺวา นาณญํ เอกญฺปิ สมฺนุสฺสํ สมิ ยํ เอวํ มหโต อนฺตฺถาย สํวตฺตติ ยถยํ ภาวเว ปาปมิตฺตตา** ภิกขุทั้งหลาย ทำปัจจัยภายนอกให้เป็นเหตุแล้ว เราย่อมไม่แลเห็นเหตุแม้อันหนึ่งอัน อื่นเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ความเป็นผู้มีปาปมิตรยอมเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างใหญ่ อีกฝ่ายหนึ่งเราย่อมไม่แลเห็นเหตุอันหนึ่งอันเหมือนกัน อันเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี ความเป็นผู้กัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ ๆ การคบมิตรอาจจะนำมาซึ่งหายนะก็มี ซึ่งวิฆเนะก็มี ตามประเภทแห่งมิตรดังพระพุทธภาษิตที่ชักมาถวายวิสัยนามานี้ เพราะอย่างนั้น ไมตรี คือการผูกมิตร จึงควรเลือกทำกับกัลยาณมิตร ทำถูกต้องแล้ว ย่อมรวมกำลังของเอกชนผู้หนึ่ง ๆ เข้าเป็นอันเดียวกัน สำเร็จเป็นกำลังใหญ่ขึ้น คู่สามีภรรยาได้ช่วยกันทำการหาเลี้ยงชีวิตเป็น ๒ แร่ง หรือได้แบ่งงานกันทำ ได้เป็นคู่ปรึกษา กันในธุระหรือในสุขทุกข์เป็น ๒ ความคิด มีทุนทรัพย์สำหรับลงในกิจการเพื่อหาผลเป็น ๒ จำนวน มีพวกพ้องผู้ช่วยภาระเป็น ๒ ฝ่าย ที่ขยายกว้างออกไปถึงคนอื่นผู้มีได้เนื่องในสกุลด้วยแล้ว ย่อมเพิ่มกำลังให้ใหญ่ขึ้นทุกที คนมีมิตรมาก ย่อมอาจทำการสำเร็จด้วยมีผู้ช่วยคิดช่วยทำช่วยออกทรัพย์หลายคนด้วยกัน การผูกมิตรเป็นกิจอันจะพึงทำของเอกชนฉันใด เป็นกรณียะของชุมนุมชนฉันนั้น ชุมชนคนต่างคณะในชาติเดียวกัน เช่นข้าราชการต่างกระทรวงมีไมตรีกัน ต่างช่วยกันยังราชการอันเกี่ยวข้องกันให้สำเร็จโดยสะดวก เป็นกำลังแห่งชาติของตน มหาชนต่างชาติกันมีไมตรีกัน ต่างได้ไปมาค้าขายถึงกันต่างอยู่ด้วยความสงบ บ้างก็ได้รวมกำลังช่วยกันรบต่อสู้ศัตรูผู้มาภัย การคบ

เอกชนเป็นมิตรนำมาซึ่งหายนะบ้าง ซึ่งวัฒนธรรมบ้าง ตามประเภทแห่งมิตรฉันใด การคบชาติเป็นมิตร ย่อมให้ผลข้างดีก็มี ข้างร้ายก็มีฉันนั้น ถ้าสมคบกับชาติผู้อันธพาล ย่อมพลอยถึงความพินาศด้วย ฝ่ายชาติช่องเสพกับฝ่ายชาติกัลยาณมิตร ยังอาจกู้ประเทศของตนขึ้นได้ มีเกียรติยศระบือไปทั่วโลก คลาดแคล้วจากมหาภัยได้บรรลุถึงความสวัสดิ์พ้นจากความบีบคั้นของชาติปายมิตร เป็นช่องจะได้แผ่อำนาจแลขยายอาณาเขตออกไป

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงรักษาพระราชไมตรีกับต่างชาติอันได้เริ่มทำมาแล้วในครั้งรัชกาลแห่งสมเด็จพระบรมปิยกาธิราชบ้าง แห่งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชบ้าง โดยลำดับมา ทรงบำรุงให้สนิทสนมยิ่งขึ้น ทรงเชิดชูชาติให้รุ่งเรือง การรักษามิตรธรรมทั้งในคราวสงบ ทั้งในคราวสงครามยังยืนมา เป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติยศให้ปรากฏในโลก จัดเป็นมงคลวิเศษที่ ๒ เป็นคลองแห่งความเจริญ ด้วยประการฉะนี้

พ.ศ. ๒๔๘๑

ในปีนี้จะเลือกธรรมเนียมรับพระราชทานถวายวิสาขมา ๒ ประการ คือสหกรณ์ ๑
สันติ ๑ พอเป็นนิตินัย

(ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๗๒)

พ.ศ. ๒๕๖๒

ในปีนี้ (๒๕๖๒) จักถวายวิสาขนาครธรรม ๓ ประการ คือไมตรี ๑ สัจจะ ๑
รัฐฉากิपालโนบาย ๑

(ไมตรีถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๕๖๑)

สัจจะนั้น ได้แก่ความซื่อตรงในกันแลกัน เป็นธรรมผูกพันสามัคคีในระหว่างมิตร
ให้สนิทสนมมั่นคง ขาดสัจจะแล้ว สามัคคีย่อมไม่เป็นไปได้. สามัคคีกับภรรยาวางใจกันลง
ไปไม่ได้ ยากเพื่อจะปรองดองกัน มีแต่จะระหองระแหง ต่างอยู่ไม่เป็นสุข หรือหย่าร้าง
กันไปก็ได้ ต่อได้เห็นความซื่อตรงของกันแลกัน จึงถูกใจกันอยู่ร่วมกันด้วยความพร้อม
เพรียง ญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร คิตรระวางกันยากเพื่อจะร่วมใจกันในกิจการ ต่อได้เห็น
ความสัตย์ของกันแลกันแล้ว จึงปลงใจลงด้วยกัน โดยที่สุด คนทำการซื้อขายด้วยกัน
คิดเอาไรต์เอาเปรียบกัน ย่อมทำด้วยกันไม่ยึด ต่อทำตรงไปตรงมา จึงสมัครทำด้วยกัน
สัจจํ หเว สาธุตํ รสํ สัจจะชื่อว่าเป็นรสดีกว่รสทั้งหลายอื่น รสแห่งโภชนาหาร
อันอร่อย ก็เพียงชวนให้กลืนอาหารคล่อง รสคือกามคุณ ก็เพียงชวนให้เพลิดเพลินใน
การดูการฟังการดมการลิ้มการถูกต้องอันเจืออยู่ด้วยโทษ ในเมื่อเกินพอดี ส่วนสัจจะ
เป็นรสให้เกิดความยินดีของผู้ได้เห็นใจกัน ผูกพัน สามัคคีไว้มั่นคง ยังประโยชน์
ให้สำเร็จยืดยาว สัจจะนี้เป็นธรรมสำหรับท่านผู้สูงสุดในชุมนุมชน ในฝ่ายพระศาสนา
จัดเป็นพระบารมีประการหนึ่ง โดยชื่อว่าพระสัจจบารมี ในพระบารมี ๑๐ ทศ แห่ง
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์
จึงจัดได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นพุทธการกธรรม คือคุณทำให้เห็นพระพุทธเจ้า ขาดสัจจะ
เสียแล้วความสำเร็จพุทธภูมิย่อมมีไม่ได้เลย คำสอนในศาสนาที่ขาดสัจจะแล้ว จัดว่า
เป็นคำสอนที่กล่าวชอบมิได้เลย ในพระพุทธศาสนา ได้จัดการรักษาสัตย์ไว้ในส่วนศีล
เป็นองค์ที่ ๔ แห่งเบญจศีล ในธรรมจริยาส่วนวจีสัจจเป็นองค์ที่ต้นแลเป็นองค์ที่ ๓
แห่งอัฐังคิกมรรค โดยนัยนี้ ชนผู้ขาดความสัตย์ จักเป็นผู้มีศีล จักเป็นธรรมจริ

จักเป็นอารยบุคคลหาได้ไม่ ในฝ่ายอาณาจักร ลัทธิจะจัดเป็นราชธรรมประการหนึ่งโดยชื่อว่าอาชวะ คือความเป็นผู้ตรง ในทศพิธราชธรรมสำหรับพระราชาธิบดี ในเรื่องโบราณกล่าวถึงพระราชบิดาพระองค์หนึ่งพระราชทานพรแก่ผู้ใดผู้หนึ่งแล้วทรงรู้สึกละอายใจภายหลังว่าเป็นการเกินสมควร ย่อมอ้ออวนพระราชหฤทัยไม่น้อย ในที่สุดต้องปล่อยเลยตามเลยเพื่อจะแสดงว่า พระราชาย่อมทรงหนักอยู่ในการรักษาสัตย์อันท่านผู้เป็นพระราชากรองแผ่นดิน ไม่ใช่เพียงตั้งอยู่ในลัทธิด้วยพระองค์เอง ยังชักนำพสกนิกรให้ตั้งอยู่ในลัทธิด้วย เช่นตั้งกฎหมายป้องกันการหลอกลวงแลเบิกพยานเท็จ เป็นต้น เอกชนก็ดี ชุมชนชนก็ดี ผู้มีธุระเกี่ยวถึงกัน ทำสัญญากันเนื่องด้วยกิจการนั้น ก็เพื่อผูกพันกันให้ตั้งอยู่ในลัทธิ

สจฺเจ อตุเถ จ ธมฺเม จ

อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา

สัตบุรุษเป็นผู้ตั้งอยู่ในลัทธิที่ประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย แม้เสียประโยชน์ส่วนตนก็ยอมโดยสมัคร **สจฺเจน กิตฺติ ปปฺโปติ** ผู้รักษาสัตย์ยอมได้ชื่อเสียงเพราะความสัตย์

เอกธมฺมตฺตีสฺส

มุสฺสาวาทสฺส ชนฺตุโน

วิทิตฺถนปรโลกสฺส

นตฺถิ ปาปํ อการิยํ

คนล่วงเสียซึ่งลัทธิจะเป็นธรรมอันหนึ่ง กล่าวมุสวาราไป ข้ามาปรโลกเสียแล้ว คือไม่กลัวภัยในปรโลก บาปอันผู้นั้นไม่พึงทำ เป็นไม่มี

มธฺวา มลฺลยตี พาโล

ยว ปาปํ น ปจฺจติ

ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ

อล ปาปานิ คจฺจติ

ชนพาลยอมสำคัญเห็นการทำบาปว่าหวาน ตลอดกาลที่บาปยังไม่สุก บาปสุกเมื่อใดยอมได้เสวยผลแห่งบาปเมื่อนั้น แม้แก้ตัวว่าความจำเป็นหากก็ให้ทำ ก็ไม่พ้นคดีของกรรมได้ ในที่สุด นำหายนะมาถึงฝ่ายตนเอง

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยสภาราษฎร์แลรัฐบาลทรงตั้งอยู่ในลัทธิธรรมเสมอมา เผยพระเกียรติยศให้ปรากฏทั่วเมฆนทีดล นับเป็นมงคลพิเศษที่ ๒

รัฐชาติपालโนบายนั้น ได้แก่วิธีการปกครองแผ่นดิน ในที่นี้ จักยกบางประการขึ้นถวายวิสัยนามาพอเป็นอุทาหรณ์ อันธรรมะนี้ ได้ท่านผู้มีอำนาจแลกำลังอุปถัมภ์ค้ำชูจึงอาจทรงอยู่ได้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลก เหตุตั้งนั้น **ธมฺมตาณฺดา** ความเป็นผู้ป้องกันธรรมะ จึงจัดเข้าเป็นธรรมประการหนึ่ง อันพระมหากษัตริย์เจ้าจะพึงทรงถือเอาเป็นพระราชธุระปราบปรามทุรชนภายในผู้ล่วงล้ำสิทธิแลลบหลู่เสรีภาพของผู้อื่น

เพื่อยังคนทั้งหลายให้ได้รับความร่มเย็นแห่งการปกครองเสมอหน้ากันแลป้องกันศัตรูภายนอกไม่ให้มาย่ำยีบีฑา. ธรรมะแลอธรรม ๒ อย่างนี้ปฏิบัติต่อกันดุจขาขวากับขาซ้ายต่างต่อสู้กันมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ แต่ชะตาของโลกยังดีอยู่ ธรรมะจึงยังมีชัยเสมอมา หากจะเพลิงปล้ำเลียที่ข้าง ก็เป็นชั่วคราว ภายหลังคงกู้เอาชนะคืนได้

มีเรื่องกล่าวถึงธรรมาธรรมสงครามต่อสู้แห่งธรรมะและอธรรมะไว้ในธรรมชาดก เอกาทสนิบาตมีใจความว่า ธรรมะแลอธรรมะทั้งสองนี้ แสดงโดยบุคคลาธิษฐาน เป็น เทวบุตรในกามาพจรสวรรค์ คือชั้นเทวดาผู้ยังเสพกามคุณได้แก่สวรรค์ชั้นต่ำ ถึงวันอุโบสถ พระจันทร์เพ็ญ ธรรมะชั้นรตมมีบริวารห้อมล้อมแล่นไปบ้านนิคมราชธานี หยุดอยู่ในเวหาส ประกาศแก่ชนทั้งหลายว่า จงเว้นเสียจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จงบำเพ็ญมาตาปิตৃปฏิฐาน คือบำรุงมารดาบิดาของตน แลจงยังกุศลกรรมส่วนสุจริต พร้อมไตรทวารให้บริบูรณ์ เช่นนี้ จะได้ไปสวรรค์ จักได้ยศใหญ่ ธรรมะชักชวนมหาชนในกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นอาทิฉะนั้น ชักรถเวียนชมพุทวิปไปโดยทางขวา. ฝ่ายอธรรมะชักชวนมหาชนในทางตรงกันข้ามโดยนัยเป็นต้นว่า จงผลาญชีวิตเสีย ชักรถเวียนชมพุทวิปไปโดยทางซ้าย รถของสองฝายนั้นมาปะทะกันเข้า ต่างหยุดอยู่ เพื่อจะให้อีกฝ่ายหนึ่งหลีกทางให้ ธรรมะอ้างสิทธิของตนที่ควรได้ทาง กล่าวก่อนว่า ตนเป็นผู้ทำมหาชนให้บำเพ็ญบุญ เป็นผู้ได้ยศ เป็นผู้อันสมณพราหมณ์สรรเสริญ อันเทวดามนุษย์บูชาทุกเมื่อ อธรรมะตอบว่า ตนมีรีพลไม่ต้องหวาดหวั่น ไม่เคยยอมให้แก่ใคร เหตุไฉนจะยอมให้แก่ธรรมะในวันนี้เล่า ธรรมะอ้างสิทธิอย่างอื่นอีกว่า ธรรมะเกิดขึ้นก่อนในโลก อธรรมะเกิดขึ้นเมื่อภายหลัง ตนแก่กว่า เก่ากว่า เป็นผู้ใหญ่กว่า ชอบที่ผู้น้อยจักหลีกให้. อธรรมะตอบว่า ด้วยการอ่อนวอนก็ตาม ด้วยการอ้างเหตุอันสมควรก็ตาม ตนไม่ควรให้ทางแก่ธรรมะเลย ทั้งสองฝ่ายจึงรบกันในวันนี้ ฝ่ายใดรบชนะ ทางจักได้แก่ฝ่ายนั้น ธรรมะรับท้าวว่า ตนประกอบด้วยคุณทั้งปวง มีกำลังใหญ่ มีเกียรติยศมากหาผู้เสมอมิได้ ได้แผ่ไปทั่วทิศ อธรรมะจักเอาชนะอย่างไรได้. อธรรมะตอบว่าช่างทองยอมตีทองคำด้วยเหล็ก หาดตีเหล็กด้วยทองคำไม่ ถ้าอธรรมะจักฆ่าธรรมะได้ในวันนี้ เหล็กก็จักเป็นของนำดูน่าชมดุจทองคำ. ขณะที่ธรรมะจวนจะเสียที จะต้องอดกลั้นคำที่พูดดูหมิ่น แลจะต้องยอมให้ทางแก่ธรรมะ ด้วยไม่เต็มใจ อธรรมะไม่อาจนั่งอยู่บนรถ พลัดตกหกลีรณะลงมา พสุธายอมสูบซ้่า. ธรรมะมีขันติเป็นกำลังชำระกำลังแห่งการยุทธ์ เป็นผู้ชำระขัรบรถไปดังนี้

**น หิ ฐโม ฐโม จ
ฐโม นิรย เนติ**

**อุโก สมวิปากิโน
ฐโม ปาเปติ สุกคตี**

ธรรมะและอธรรมะทั้งสอง หาให้ผลเสมอกันไม่ อธรรมะย่อมนำไปสู่นิรยาบายธรรมะ
ย่อมมาถึงสุคติ ผู้เสพธรรมะ ธรรมะย่อมส่งให้ถึงความเจริญ ผู้คบอธรรมะอธรรมะย่อม
นำไปสู่ความพินาศ พระราชากรณียะ คือธัมมตาณตานี้ เป็นส่วนรัฐฎาภิपालโนบาย
ประการหนึ่ง

ความมีชัยย่อมเกิดในลำดับกัน นี่เป็นผลอันท่านผู้ครองอาณาจักรจะพึงหวัง
เหตุตังนั้น ผู้อยู่ใต้ปกครองเมื่อถวายพรพระราชา จึงถวายชัยด้วยประการหนึ่ง

น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ

ยํ ชิตํ อวชิยติ

แต่การชำนะที่อาจกลับแพ้ได้ ไม่เป็นการชำนะอันดี

ตํ โข ชิตํ สาธุ ชิตํ

ยํ ชิตํ นาวชิยติ

ต่อกรชำนะที่ไม่กลับแพ้ จึงเป็นการชำนะอันดี ยังประโยชน์ให้สำเร็จ การชำนะอย่าง
หลังนี้เป็นผลอันพึงปรารถนา ทั้งในคติโลกทั้งในคติธรรม ผู้ชำนะสงครามย่อมคิดหาทาง
ตัดรอนศัตรูมิให้อาจกลับต่อสู้ได้อีก เพื่อรักษาความชำนะของตนให้ยั่งยืน จักได้ชื่อว่า
สังคามชุตโตโม ยอดผู้ชำนะสงคราม ฝ่ายผู้ปฏิบัติธรรม เอาชำนะกิเลสได้แล้ว ย่อมดำริ
หาอุบายสะกดกิเลสมิให้กลับเกิดขึ้นได้อีก จักได้ชื่อว่า **อริโย** ผู้ประเสริฐ

อตตา หเว ชิตํ เสยโย

ยา จายํ อิตรา ปชา

มีภายิตินคติธรรมว่า ชำนะตนนั้นแลดี อะไรกับหมู่คนนอกนี้ มีเรื่องสาธกว่าพระราชา
องค์หนึ่ง เสด็จยาตราทัพไปปราบปรบภัย มีชัยกลับมา เสด็จลงมาทรงสนานอยู่ในแม่น้ำ
ในพิธีชำนะสงคราม ได้ทรงสดับเสียงเปล่งขึ้นว่า **ชิตํ เม** เราชำนะแล้ว ตรัสสั่งราชบุรุษ
ให้ไปสืบทัดตัวคนผู้ร้องอย่างนั้น ได้กู่ทาลกบัณชิตมา ตรัสซักถาม ได้ความว่า หักใจ
ได้ในทรัพย์กลางอย่าง ที่ทำใจให้พะวักพะวนถึงฆราวาส ไม่เป็นอันบำเพ็ญบรรพชิตกิจ
จึงเปล่งอุทานขึ้นอย่างนั้น แม้นในคติโลกก็น่าจักเป็นเช่นกัน ทหารผู้ได้รับอบรมใจดีแล้ว
ย่อมมีขวัญเย็น อาจสู้ศัตรูแม้มาก ไม่ยอมแตกง่าย ๆ ฝ่ายผู้ปล่อยใจให้ละเลิงในทางที่ไม่ดี
ย่อมมีขวัญหนีในคราวรุกได้คล่อง ๆ ก็ดูเหมือนเข้มแข็ง แต่พอเสียทีลงบ้าง ย่อมมีใจฝ่อเร็ว
ยอมแตกง่าย ๆ การรักษาชัยชำนะให้ยั่งยืน จัดเป็นรัฐฎาภิपालโนบายอีกประการหนึ่ง

พระราชจรรยาส่วนรัฐาภิบาลนโยบาย มีบรรยายดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามานี้
จัดเป็นมงคลพิเศษที่ ๓

ธรรม ๓ ประการ คือ ไฉนตรี๑ ถัจจะ ๑ รัฐาภิบาลนโยบาย ๑ เป็นคุณสมบัติอัน
ล้ำเลิศ ให้เกิดอุทิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้บำเพ็ญจึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลพิเศษแต่ละประการ
มีนัยดังรับพระราชทานถวายวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๔๘๓

ในปีนี้ (๒๔๘๓) จักเลือกมาถวายวิสัยนา ๓ ประการ คือ รัम्मกามตา ความเป็นผู้ไคร้ธรรม ๑ อัตถกามตา ความเป็นผู้ไคร้ประโยชน์ ๑ รัฎฐาภิบาลโนบาย วิธีปกครองแผ่นดิน ๑

(รัम्मกามตา ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๗๓)

(อัตถกามตา ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๗๑)

รัฎฐาภิบาลโนบาย วิธีปกครองแผ่นดินนั้น ในที่นี้จักยกบางประการมาถวายวิสัยนาพอเป็นอุทาหรณ์

อันชนนิกรผู้มีธุระร่วมกัน อยู่ใกล้ชิดกัน ย่อมจะวิวาทกัน เพราะการงานบ้าง เพราะทรัพย์สมบัติบ้าง เป็นหน้าที่ของท่านผู้ปกครองจะไต่สวนแล้ว แลชี้ผิดชี้ถูกระงับวิวาทนั้นเสีย แลในหมู่คนนั้น ย่อมจะมีคนขาดแคลนทำโจรกรรมเอาทรัพย์ของผู้อื่นบ้าง แลคนเป็นพาลทำร้ายผู้อื่นบ้าง เป็นอาทิ เป็นหน้าที่ของท่านผู้ปกครองจะต้องพิจารณาแล้วแลลงโทษแก่ผู้ทำผิด เพื่อรักษาสติแลความเกษมสุขของประชาชน ถ้าการพิจารณาชี้ขาดแลลงโทษไม่เป็นไปโดยยุติคือความควรแล้ว ย่อมเป็นเหตุเดือดร้อนของประชาราษฎร์ เหตุนั้น ความเป็นยุติธรรมแก่คนทั่วไปจึงเป็นรัฎฐาภิบาลโนบายประการหนึ่ง โบราณกษัตริย์ได้ถือเป็นพระราชธุระ ทรงสอดส่องด้วยพระองค์เอง ทรงตั้งอมาตย์ที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นผู้พิพากษาบ้าง ทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายไว้เป็นหลักแห่งการพิจารณาแลลงโทษ เพื่อประโยชน์อุดหนุนยุติธรรม เป็นราชประเพณีสืบมา ในทางพระศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสหลักแห่งยุติธรรมไว้เป็นคติ. ข้อหนึ่งตรัสไว้ในปฐมชาดกว่า

นาทิฎฐา ปรัต โทสั
อิสสุโร ปณเย ทณุฑั

อนุํ ฤลลานิ สพฺพโส
สามั อปฺปฏิเวกฺขิย

แปลว่า ท่านผู้เป็นอิสระ ยังไม่ได้พิจารณาด้วยตนเอง ยังไม่เห็นความผิดของผู้อื่นมากหรือน้อย ด้วยประการทั้งปวงแล้ว อย่าเพิ่งลงอาชญา ข้อหนึ่งตรัสไว้ในธรรมบทว่า

น เตน โหติ ฐมฺภูโจ

เยนตุลํ สหสา นเย

เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เพราะเหตุพิจารณาอรรถคดีโดยผลุนผลัน ฝ่ายว่าบัณฑิตผู้ใดไม่พิจารณาโดยอาการอันผลุนผลัน เลือกลือเอาแต่ข้อที่สำคัญเป็นสาระ เหมือนถือตราพิจารณาผู้อื่นโดยธรรมโดยเสมอ ปราชญ์ผู้นั้นเป็นผู้รักษารธรรม เรากล่าวว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อีกข้อหนึ่ง ตรัสหลักคือความไม่ลู่อานาจแห่งอคติไว้ในสิงคาโลวาทสูตรเป็นต้นว่า

จนฺทา โทสา ภยา โมหา

โย ฐมํ อติวตฺตติ

นิหียติ ตสฺส ยโส

กาฬกุเชว จนฺติมา

ผู้ใดประพฤติล่วงธรรมเพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว เพราะหลง ยศของผู้นั้นย่อมเสื่อมเหมือนพระจันทร์ในข้างแรม

จนฺทา โทสา ภยา โมหา

โย ฐมํ นาติวตฺตติ

อาปุรติ ตสฺส ยโส

สุกกุเชว จนฺติมา

ผู้ใดหาประพฤติล่วงธรรมเพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว เพราะหลงไม่ ยศของผู้นั้นย่อมเต็มเปี่ยมเหมือนพระจันทร์ในข้างขึ้น

ในทางพิจารณาอิทธิคุณอันจะเกิดขึ้นในพระสงฆ์ พระองค์ก็ได้ตรัสวางวิธีพิจารณาไว้เป็นหลักสำหรับพระวินัยชรัด้วยเหมือนกัน

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยรัฐบาล ทรงทำนุบำรุงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แลการเมือง ผู้มีหน้าที่ฝึกสอนแลสอบความรู้กฎหมายเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตปริญญา ทรงตั้งกรรมการศาลฎีกาไว้พิพากษาอรรถคดีต่างพระองค์ ทรงอุดหนุนความยุติธรรมด้วยประการนั้น ๆ นี้จัดเป็นพระราชจรรยาส่วนรัฐฎาภิบาลโนบายประการหนึ่ง

อนึ่ง ชนนิกายผู้ตั้งอยู่ต่างแคว้นอันติดต่อกันย่อมมีทางจะวิวาทแตกร้างกัน เพราะเหตุตู่อาณาเขตกันบ้าง เพราะเหตุสิทธิของพลสกนิกบบ้าง เพราะเหตุแย่งค้าขายบ้าง เป็นอาทิ เช่นกับชนนิกกรในแคว้นเดียวกัน เมื่อปรองดองกันลงไม่ได้ ไม่มีใครจะตัดสิน

ต่างใช้อำนาจของตนเข้าต่อสู้ เพื่อยังความเป็นอยู่แลความปรารถนาของตนให้สำเร็จ แม้โลกจำเริญขึ้น รู้จักใช้วิธีผ่อนผันหลายประการ เป็นต้นว่า ยอมให้ประชาชนหมิ่นตัดสิน ถึงอย่างนั้น ก็ยังถนัดใช้อำนาจของตนซึ่งขาดอยู่นั้นเอง มีมหาสงครามในครั้งก่อน แลใน บัดนี้เป็นอุทาหรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนนิกรต่างฝ่ายต้องแบ่งกันออกเป็นพวกหนึ่ง มีหน้าที่ สำหรับต่อสู้ปรปักษ์ ครั้งโบราณเรียกว่ากษัตริย์ มีพระราชาเป็นประมุขด้วยเหตุนี้ ราชกุมารผู้สืบสายจากพระราชาผู้มีหน้าที่ในทางนี้ตามกัน จึงได้นามวิสามัญว่ากษัตริย์ด้วย บริวารของพวกกษัตริย์ย่อมนับโยธี คือพลรบตามเจ้าของตน การจัดการป้องกันศัตรู ภายนอก เป็นรัฐาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง ซึ่งจะเว้นเสียมิได้ อันการสงครามย่อมเกิดขึ้นโดยฉุกฉิน และจะเอาชนะเพราะมีพลแลศัตรารุกยุทธภัยมากกว่าอย่างเดียวหาได้ไม่ ต้องอาศัยสติปัญญากล้าหาญชำนาญว่องไวพร้อมอยู่ในบังคับบัญชาเป็นต้นด้วย จึงอาจช่วยจะเอาชนะได้ การสงครามจึงต้องเตรียมไว้พร้อม แม้ในเวลาว่างศึก ไม่เช่นนั้นไม่ทันกาล ย่อมเสียเปรียบศัตรู มีเรื่องที่เขาพูดกันว่า โทศลรัฐเป็นแคว้นน้อย มีพลศัตรารุกยุทธภัยเสียบ้างพานะน้อยกว่ากาสิรัฐอันอยู่ติดต่อกัน ทั้งมีวประมาท ไม่ได้เตรียมด้วย เมื่อศึกกาสิมาติด ไม่อาจต่อสู้ ย่อมเสียแก่กาสิ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกความเตรียมพร้อมของเมืองที่ไม่ประมาทขึ้นเป็นอุปมา ประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

นครี ยถา ปจจนตุ	คตุต สนุตรพาหิรี
เอว โคเปถ อตตานัน	ขโณ มา โว อุปจจคา
ขณาตีตา หิ โสจนติ	นิрымหิ สมบปีตา

แปลว่า เมืองอันตั้งอยู่ตามชายแดนซึ่งเป็นเมืองหน้าศึก เรียกว่าปัจจันตะ เขาระวัง ทั้งภายในภายนอกฉันใด ท่านทั้งหลายจงระวังตัวฉันนั้น ขณะคราวสมัยอย่าได้ล่วงเลย ท่านทั้งหลายไปเสีย เพราะว่า พวกชนผู้มีขณะคราวสมัยล่วงเลยไปเสียแล้ว ย่อมจะ เสรีโคศกเต็มเพียบอยู่ในที่ไม่มีความสำเร็จ

ประเทศไทยนี้ตั้งอยู่ยังยืนสืบมาได้ด้วยอากาศที่พลเมืองเป็นนักรบ เวลาเมื่อสงคราม ย่อมระดมกันรบ เวลาว่างต่างแยกกันทำกิจต่างแผนก จนถึงได้ปีนลงมาว่า เป็นฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน ด้วยเดชะเป็นนักรบ พระราชาอาณาเขตสงบมาช้านาน จนฝ่ายพลเรือน ไม่คุ้นเคยการรบ ฝ่ายทหารก็ไม่สันทัด ครั้งรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำรุงการทหารบกเจริญขึ้น มาในรัชกาลปัจจุบันสมเด็จพระบรมพิตรพระ

ราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยรัฐบาล ทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาทต่อเหตุการณ์ ทรงบำรุง การทหารบกสืบให้ไพศาล แลทรงบำรุงการทหารเรือทหารอากาศ ทรงตั้งกรมพลศึกษา ขึ้น เพื่อนำฝ่ายพลเรือนให้รู้จักยุทธวิธี แลทรงจัดให้นักเรียนเป็นยุวชนเป็นลูกเสือ เพื่อ อบรมเด็กให้มีนิสัยเป็นนักรบ ด้วยพระราชประสงค์จะนำพลเมืองให้เป็นนักรบตาม ประเพณีเดิม นี้เป็นพระราชกรณียะส่วนรัฐสภาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง กิตติศัพท์นี้ ระเบิดไปถึงนานาประเทศ เป็นเหตุให้ไพรัชมหาชนสนใจรู้จักประเทศไทย มีความเกรงใจ แสดงความเคารพนับถือให้ปรากฏเป็นเกียรติยศแก่กรุงไทยซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลในบูรพทิศ เข้าในพระพุทธภาษิตว่า

ทูเร สนโต ปกาเสนติ

หิมวันโตว ปพพโต

อสุนเตตุล น ทิสสนติ

รตตี ชิตตา ยถา สรา

แปลว่า สัตบุรุษย่อมปรากฏได้ในที่ไกลดุจเขาหิมพานต์ อสัตบุรุษอยู่ในที่นี้ก็ไม่มีการเห็น เหมือนลูกศรที่ยิงไปในราตรี

อนึ่ง การสอดส่องทุกข์สุขของทวยราษฎร์ เป็นรัฐสภาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง อันโบราณกษัตริย์ได้ทรงมา ลางเวลาเสด็จประทับณเสนาสนะโดยพระราชอิศริยยศ พิเศษ ลางคราวเสด็จโดยอัญญาตกเพศ ปลอดภัยองค์มิให้ใครรู้จักได้ทรงทราบ ประพฤติเหตุ ตระหนักแน่ด้วยพระองค์ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วย รัฐบาล ทรงสอดส่องทุกข์สุขของประชาชนที่อยู่ในขอบเขตสัมมาเป็นอันได้ทรงทำพระราช- กรณียะส่วนรัฐสภาภิบาลนโยบายอีกประการหนึ่ง

อนึ่ง กิริยาที่จัดการปกครองให้เป็นระเบียบไม่ลักลั่น เป็นกิจสำคัญอันจะพึงหวัง ในทางรัฐสภาภิบาลนโยบายประการหนึ่ง สมเด็จพระสรรเพชญ์ทรงถือเอาเมืองอันจัดการ ปกครองเป็นระเบียบดีแล้วเป็นอุปมา ตรัสสอนว่า

นครูปมํ จิตตมิตํ ฤเกตวา

โยเชถ มารี ปญญาเวเน

พึงสังวรจิตนี้ให้มีเมืองเป็นเครื่องเปรียบแล้ว รมมารด้วยอาวุธคือปัญญา สมเด็จ บรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยรัฐบาล ทรงจัดการปกครองพระราชอาณาจักร ที่ทรงเห็นว่ายังก้าวก่าให้เข้าระเบียบสมควรแก่กระทรวงทบวงการ เป็นอันได้ทรงทำ พระราชกรณียะส่วนนี้อีกประการหนึ่ง

รัฐาภิบาลนโยบายนี้ เป็นเหตุเจริญรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระราชอาณาจักร จัดเป็น
มงคลอันยอดเยี่ยม นับเป็นที่ ๓

ธรรม ๓ ประการ คือ **ธัมมกามตา** ความเป็นผู้ใคร่ธรรม ๑ **อัตถกามตา** ความเป็นผู้ใคร่ประโยชน์ ๑ **รัฐาภิบาลนโยบาย** วิธีปกครองแผ่นดิน ๑ เป็นคุณอันล้ำเลิศ
ให้เกิดอุทิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้บำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลพิเศษแต่ละประการ
มีนัยตั้งรับพระราชทานถวายวิสาขนามา ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ.๒๕๖๔

ในศกนี้ (๒๕๖๔) จักเลือกมาถวายวิสาขบูชา ๒ ประการ คือ ธิติ ๑ ตาพิตา ๑

(ธิติถวายเช้า พ.ศ. ๒๕๖๑)

ธิติ เป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนาทั้งในคติโลก ทั้งในคติธรรม ด้วยประการฉะนี้ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยรัฐบาล ทรงมั่นอยู่ในรัฐธำภิบาล โนบาย ค่อยเพิกถอนอุปสรรคทั้งหลายแห่งพระราชอาณาจักรเสีย แลนำไปสู่ความเป็นอิสระแก่ใจ ความบริบูรณ์ไม่บกพร่องแลความมั่นคง ธิตินี้จัดเป็นมงคลอย่างสูง เป็นเหตุนำมาซึ่งสวัสดิ นับเป็นมงคลพิเศษประการที่ต้น

ส่วนตาพิตา คือความเป็นเช่นนั้น ได้แก่ความคงที่ ไม่แสดงวิการด้วยอำนาจยินดี ยินร้ายเป็นต้นให้ปรากฏ มีนิตศนะแสดงในกาลาในปณทิตวรรคแห่งธรรมบทดังนี้

เสโล ยถา เอกมโน

วาเตน น สมิริติ

เอว นินุทาปัสสาสุ

น สมินุชุนติ ปณทิตา

ภูเขาศิลาล้วนเป็นก้อนเดียว ย่อมไม่สะเทือนเพราะลมฉั่นใด บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะนินทาแลสรรเสริญฉั่นนั้น

สุเขน ผุฏฐา อถวา ทุกุเขน

น อัจจาวจํ ปณทิตา ทสฺสยุนติ

บัณฑิตทั้งหลายอันสุขก็ตาม อันทุกข์ก็ตามถูกต้องแล้ว ย่อมแสดงอาการขึ้น ๆ ลง ๆ คนผู้เป็นตาที่ผู้คงที่ อันใคร ๆ ไม่สามารถจะล่อให้ติดด้วยอิฏฐารมณแล้วนำไปสู่อำนาจแห่งตน แลไม่อาจชู้ให้ตกใจกลัวแล้วกำจัดเสีย ย่อมอาจยังฐานะของตนมั่น สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า ทรงตาทิคุณอย่างอุกฤษฏ์ ถูกมารธิดาประโลมล่อก็มี ดังมีเรื่องเล่าว่า มารธิดา ๓ นาง ชื่อตัณหา ๑ อรดี ๑ รากา ๑ อาสามารผู้บิดามายั่วชวนสมเด็จพระนราสภ

ด้วยอาการต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่อำนาจย่อมไม่สามารถจะผูกพันพระองค์ถูกทรงตัดเสียดเสียว่า ยสฺส ชิตฺ นาวชียติ เป็นต้นมีความว่า ความชำนาญของท่านผู้ใดย่อมไม่กลับแพ้ ใครในโลกย่อมเอาชนะท่านมิได้ ท่านทั้งหลายจักทำท่านพุทธะผู้นั้น ผู้มีโคจร (คือธรรม เป็นอารมณ์) หากที่สุดมิได้ผู้หารอยมิได้ ด้วยรอยอะไร ตัณหาจุจตาข่าย ชานไปใน อารมณ์ต่าง ๆ ของท่านผู้ใด ย่อมไม่มีเพื่อนำไปข้างไหน ๆ ท่านทั้งหลาย จักนำท่านพุทธะ ผู้นั้น ผู้มีโคจรเป็นอนันต์ ผู้หารอยมิได้ ด้วยรอยอะไร เรื่องนี้ชะรอยจะแต่งเปรียบใคร ในครั้งนั้นเช่นมาคัณทียโคตร ผู้ปรารถนาจะได้สมเด็จพระธรรมสวามีศรมาเกี่ยวดอง ทรงถูกมารคุกคามก็มี ดังมีเรื่องเล่าถึงมารผจญเมื่อคราวจะตรัสรู้ แลในคราวต่อมา ในที่ ๒ สถานนี้ พระองค์ทรงแสดงพระอาการคงที่ไม่ทรงยินดี ไม่ทรงตกพระหฤทัยกลัว มารจึงไม่อาจคล่องพระองค์ให้ติดบ่วง ในทศพิชราชธรรม สำหรับมูรธาภิษิกตรราชท่าน จัดตาทิตาความเป็นผู้คงที่เข้าไว้ด้วย โดยโวหารว่า อวิโรธน์ ความไม่แสดงวิการใน พระพุทธศาสนายกข้อนี้เป็นธรรมอย่างสูง กล่าวเป็นคุณบทแห่งพระอรหันต์ เช่นใน คาถาประพันธ์ทั้งหลายว่า

ปจฺวิสโม โน วิรุชฺชติ
 อินฺทชิลฺลูปโม ตาที สุพฺพโต
 รหฺโทว อเปตกทฺทโม
 สํสารา น ภวนฺนติ ตาทีโน

พระอริยะใดเสมอด้วยแผ่นดิน ย่อมไม่แสดงวิการ เป็นผู้คงที่ เปรียบด้วยเสาเขื่อน มีพรตอันดี บริสุทธิดุจห้วงน้ำปราศจากตมตงสาร (คือการเวียนเกิด) ย่อมไม่มีแก่พระ อริยะนั้นผู้คงที่

สนฺตํ ตสฺส มนํ โหติ	สนฺตา วาจา จ กมฺมํ จ
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตสฺส	อุปสนฺตสฺส ตาทีโน

ใจวาจาแลกายกรรมของท่านผู้รู้ชอบ หลุดพ้นกิเลสแล้ว ผู้สงบคงที่ ย่อมสงบไปตามกัน แม้กัลยาณชน มาประพาสติดตนเป็นคนคงที่ได้เพียงไรก็ยังมี จักบรรลุนิพพานผลดังกล่าวแล้ว ในหนหลัง

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าพร้อมด้วยรัฐบาล ทรงรักษาพระอาการ สม่าเสมอ คงที่ สนับสนุนพระธิดิ อันชนอื่นผู้มุ่งหมายอย่างไร ๆ ไม่ได้ชองเพื่อทำให้

สมเด็จพระสังฆ์ ดำรงพระองค์อยู่โดยสวัสดิ์ พระคุณนี้จัดเป็นมงคลพิเศษเป็นที่ ๒

ธรรม ๒ ประการคือ ธิติ ๑ ตาพิตา ๑ เป็นคุณสมบัติอันล้ำเลิศ ให้เกิดวุฒิ-
ลิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้นำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลพิเศษแต่ละประการ มีนัยดังรับ
พระราชทานถวายวิสัยชานา มา ด้วยประการนี้

ในลำดับ ของพระสงฆ์ผู้มาสันนิบาตในมหามงคลงานนี้ จงพร้อมใจกันตั้ง
สัตยาธิษฐาน ขอพรพระพุทธรัตนะผู้ล้ำแดงสุกสวัสดียากร พระธรรมรัตนะเป็นมงคล
ให้รู้แพร่หลาย ประสิทธิถวายแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ

คุณะหิ ปริภาวิโต

มหาราชา สุขี โหตุ

ทีฆายุ อุกุโตภโย

ยสสา เตชสา จาปี

ภานุมา วिय วฑุฒยั

สทา ภทฺธานิ สมฺปสฺสั

รชฺช กาทะตุ โสตุถินา

ขอสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันพระคุณพิเศษอุดมนั้น ๆ อบรมแล้วจะ
ทรงพระราชเกษมสุขทุกทิพาราตรีกาล ดำรงพระชนมายุยืนนาน หากยันอันตรายแต่
ที่โหนมิได้ ทรงพระเจริญไพบูลย์ด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ดังดวงภานุมาศ
ปราศจากเมฆมลโปกิเลส ได้ทอดพระเนตรเห็นแต่ผลเจริญทุกเมื่อไปเสด็จสถิตใน
ราชมไหศวรรค์โดยสวัสดิ์ ทรงปกครองรัฐสีมาณฑลให้สมบุรณ์สมพระราชประสงค์

โย จกขุมา โมหมลาปกฺกฺโข

สามัว พุฑุโร สุคโต วิมุคฺโต

มารสุส ปาสา วินิโมจยนฺโต

ปาเปสิ เขมฺ ชนตฺ วิเนยฺยั

ท่านพระองค์ใด มีพระปัญญาจักขุแจ่มใส ขจัดมลทินคือโมหะเสียแล้ว ได้ตรัสเป็น
พระพุทธเจ้าโดยลำพังพระองค์เอง เสด็จไปได้ พ้นไปแล้ว ทรงเปลื้องขุมขุมชนอันเป็น
เวไนยจากบ่วงแห่งมาร นำให้ถึงความเกษมสำราญ

พุฑุฑุ วรรณตฺ สิริสา นนามิ

โลกสุส นาทถจ วินายกถจ

ตนะเตชสา เต ยสิทฺธิ โหตุ

สพฺพนุตรายา จ วินาสเมนตุ

ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้บวรพระองค์นั้น ผู้เป็น
 นาถะที่พึง แลเป็นผู้นำแห่งโลก ด้วยเดชะพระพุทธเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชำนะ
 จงมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า แลขออัมตรายทั้งมวลจงถึงความพินาศ

**ธมฺโม ฐโฆ โย วีย ตสฺส สตฺถุ
 ทสฺเสติ โลกสฺส วิสุทฺธิมคฺคํ
 นิยุยานิโก ธมฺมธรรสฺส ฐาโร
 สาทาวโห สนฺตติโกโร สุจฺฉินฺโณ**

พระธรรมเจ้าไต่เป็นดุจธงชัยแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ลำแดงทางแห่งความบริสุทธิ์
 แก่โลก เป็นคุณอันนำออกมาโอหมยุคเชื้อ คุ่มครองชนผู้ทรงธรรม ประพฤติดีแล้ว นำ
 ความสุขมา ทำความสงบทั้งภายนอกทั้งภายใน

**ธมฺมํ วรรณฺตํ สิริสา นมามิ
 โมหปฺปทาลํ อุปสนฺตทาหํ
 ตนฺตเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ
 สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ**

ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระธรรมเจ้าอันบวรนั้น อันทำลาย
 โมหะ ระวังความเร่าร้อน ด้วยเดชะพระธรรมเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชำนะ จงมี
 แต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า แลขออัมตรายทั้งมวลจงถึงความพินาศ

**สทฺธมฺมเสนา สุคตานุโค โย
 โลกสฺส ปาปฺปกิเลสฺเซตา
 สนฺโต สยํ สนฺตินิโยชโก จ
 สุวากฺขาทธมฺมํ วิทิตํ กโรติ**

พระสังฆเจ้าไต่เป็นเสนาประกาศพระสัทธรรม ดำเนินตามพระศาสดาผู้เสด็จดี (คือมี
 สมานฉันท์ในอันประกาศพระศาสนา) ผจญเสียซึ่งอุปกิเลสอันลามกของโลก (คือปราบ
 ความชั่วของชุนนุมนชนด้วยสั่งสอนให้ละเสีย) เป็นผู้สงบเองแล้วด้วย ประกอบผู้อื่นไว้ใน
 ความสงบด้วย ย่อมทำพระธรรมอันพระศาสดาตรัสดีแล้ว ให้มีผู้รู้ตาม

**สงฺฆํ วรรณฺตํ สิริสา นมามิ
 พุทฺธานุพุทฺธํ สมสิทฺธิภูจฺฉิ**

ตนุเตชสา เต ชยสิทธิ โหตุ

สพพนุตรายา จ วินาสเมนตุ

ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระสังฆเจ้าผู้บวรนั้น ผู้ตรัสตามพระพุทธเจ้า มีศีลแลทักขิณีเสมอกัน ด้วยเดชะพระสังฆเจ้านั้น ขอความสำเร็จแห่งชัยชนะจงมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า แลขออันตรายทั้งมวลจงถึงความพินาศ

ขอสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันพระรัตนตรัยอภิบาลแล้ว จงทรงพระเกษมสุขทุกทิพาราตริกกาล ดำรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระเจริญไพบูลย์ด้วยพระราชอภินิหารพระราชอลิрийยศ มีพระเดชานุภาพปรากฏในชุมนุมชน ได้ทอดพระเนตรเห็นผลอันเป็นที่เจริญพระราชหฤทัยทุกเมื่อไป เสด็จสถิตในราชมโหศวรรย์โดยสวัสดิ์ ปกครองรัชสีมามณฑลให้สมบูรณ์ ปราศจากเสี้ยนดัสกรทุกทิศมีความสงบราบคาบเป็นนิตยนิรันดร

รตนตตยานุกาเวน

อุปทวนุตรายา จ

มา กทาจิ สมมุสิสุ

รตนตตยเตชสา

อุปสคคา จ สพพโส

รฎุจ สรรชชเมวิท

ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัยเป็นปฏิพาหนโยบายกางกั้น ขออุปัทวันตราย แลอุปสรรคคือข้อติดขัดทั้งหลาย จงอย่าถูกต้องพ้องพานไทยรัฐนี้ในกาลไหน ๆ ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน แลความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลผลนั้น ทั้งโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมีจงเป็นไปแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับพระบรมราชวงศ์ กับทั้งรัฐบาลผู้บริหารไทยรัฐนี้ ขอเทพเจ้าผู้สิงสถิตในไทยรัฐมณฑล ตั้งต้นแต่พระราชนิเวศน์ตลอดเขตรัชสีมา อันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบูชาแล้วด้วยธรรมพลีแลอามิสพลี จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้ากับพระบรมราชวงศ์แลรัฐบาลรัฐมณฑล ด้วยนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฐวิบูลผล อันเป็นहितานุहितประโยชน์ แลคอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญ อย่าให้เกิดมี

สิทฺทมตฺถุ สิทฺทมตฺถุ

เอตสฺมิ รตนตตยสฺมิ

สิทฺทมตฺถุ อิทํ ผลํ

สมฺปสาทนเจตโส

พระมงกุฎวิเสสกลา

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จแต่สมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชหฤทัยเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ สมพระบรมราชประสงค์
ทุกประการ เทอญ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในพระมงกุฎวิเสสกลา พอสมควร
แก่เวลา ยุติเพียงเท่านี้ เอวังก็มี ด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พ.ศ. ๒๕๖๕

ในปีนี้ จักเลือกธรรมารับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชา ๒ ประการ คือ ปฏิรูปเทสวาส
การอยู่ในถิ่นอันสมควร ๑ ปฏิรูปการिता ความเป็นผู้ทำให้เหมาะ ๑.

(ถวายเป็นวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๕๖๓)

พ.ศ. ๒๔๗๖

ในปีนี้ได้เลือกธรรมมารับพระราชทานถวายวิสัยนา ๒ ประการ คือขันติ ๑
โสรังจะ ๑

(ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๔๗๖)

พ.ศ. ๒๕๕๓

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๕๓) ได้เลือกธรรมะมาถวายวิสัยชนา ๒ ประการ คือ กัตตุกัมมตาฉันทะ ๑ ปุคคลัญญา ๑ พอเป็นนิตศนัย

กัตตุกัมมตาฉันทะ นั้น ได้แก่ความพอใจ คือความเป็นผู้ใคร่จะทำ ศัพท์ว่า ฉันทะเป็นคำกลาง เป็นได้ทั้งข้างดี ทั้งข้างเสีย เช่นฉันทะในคำว่า กามฉันทะ ฉันทะในกาม ดังนี้ ประสงค์กามฉันทะในพวกนิเวศน์ที่กั้นสมาธิแลปัญญาทำให้เกิดขึ้นฉันทะในคำว่า **น ตมฺหิ จฺนฺทํ กยิราถ** ในกาลามีความว่า ถ้าคนทำบาปเข้าบ้าง อย่าพึงทำบาปนั้นรำไป อย่าพึงทำฉันทะในบาปนั้น เพราะว่าบาปเจริญขึ้น ย่อมให้เกิดทุกข์ ดังนี้ ประสงค์อกุศล ฉันทะ ฉันทะในอกุศล เช่นนี้ จัดเป็นข้างเสีย ฉันทะใน คำว่า **ตมฺหิ จฺนฺทํ กยิราถ** ใน กาลามีความว่า ถ้าคนทำบุญเข้าบ้าง พึงทำบุญนั้นรำไป พึงทำฉันทะในบุญนั้น เพราะว่า บุญเจริญขึ้น ย่อมให้เกิดสุข ดังนี้ ประสงค์กุศลฉันทะ ฉันทะในกุศล เช่นนี้ จัดเป็นข้างดี ฉันทะในคำว่า **ธมฺมฺนิชฺฌมานกฺขณฺตฺติยา สติ จฺนฺโท ชายติ** ความว่า เมื่อความทนต่อ ความเพ่งโดยธรรมปรากฏ ฉันทะย่อมเกิด **จฺนฺทฺชาโต อุตฺสฺสฺหติ** บุคคลมีฉันทะเกิดแล้ว ย่อมอดุทธาหะ ดังนี้ ประสงค์กัตตุกัมมตาฉันทะ แม้ฉันทะที่เป็นอิทธิบาท คือธรรม เป็นเครื่องบรรลุความสำเร็จ ก็ประสงค์กัตตุกัมมตาฉันทะนี้เอง เช่นนี้ จัดเป็นข้างดี ด้วยประการฉะนี้

กัตตุกัมมตาฉันทะ ความพอใจคือความเป็นผู้ใคร่จะทำนั้น เป็นคุณธรรม พญุกความเพียรมิให้ถอย พระโบราณจารย์ผู้รจนชาตคปกรณ์ กล่าวเรื่องพระมหาชนก ตกอยู่ในมหาสมุทร พยายามว่ายน้ำเพื่อจะเข้าถึงฝั่ง นางมณีเมขลามาช่วยให้รอด ดังนั้นนั้นก็เพื่อแสดงคุณคือกัตตุกัมมตาฉันทะ แลวิริยะคือความเพียรอย่างกล้าหาญว่าเป็น เครื่องรอดพ้นจากอันตราย หากว่าพระมหาชนกจะหาฉันทะมิได้ไหนเลยจะมีความเพียร ว่ายอยู่ในมหาสมุทรอันอ้างว้าง จนนางมณีเมขลาจะมาช่วยบุคคลผู้มีความหวัง ก็ยังจะ พากเพียรอยู่ก่อน ฝ่ายบุคคลผู้สิ้นหวังแล้ว แต่ไม่ทอดทิ้งเพียรเสีย ก็เพราะกัตตุกัมมตา-

ฉันนะ นี้เอง เมื่อทำไป แม้หากจะไม่สำเร็จก็ยังจะได้อัสสาทะ คือความสบายใจว่า ได้ทำสมควร ตนเองย่อมติดตนเองไม่ได้วิญญูชนก็ย่อมสรรเสริญ การทำที่เว้นจากครหา อันเป็นสภธรรมของตนแลคนอื่นย่อมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความร้อนใจในภายหลัง ฝ่ายบุคคล ผู้สิ้นหวังแลทอดทิ้งเพียรเสีย ย่อมไม่พ้นจากครหาได้ ผู้อื่นจะติก็ทำเนา ตนติดตนเองได้ นั้นแลเป็นสำคัญ ข้อนี้ย่อมให้เกิดวิปฏิสารเมื่อปลายมือ แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

สិถจ ภิกขุ อิมํ นาวิ

สิตตทา เต ลหุเมสุตติ

ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิตเรื่อลำนี เรื่อที่ท่านวิตแล้วจักปลันถึง ข้อซึ่งพระองค์ตรัสตั้งนี้ ก็เพื่อจะยังกัตตุกัมยตาจันนะให้เกิดแก่ภิกษุผู้รับเทศนา ควรเป็นอุทาหรณ์สำหรับ พุทธศาสนิกชนนิกร ผู้ประกอบกิจอันเป็นเพื่อความดีความงามแก่ตนแลคนอื่น เรื่อในที่นี้ เป็นแต่คำเปรียบ เรื่อเป็นที่อาศัยในการไปโดยชลมารค หรือข้ามปากไปฝั่งโน้น ถ้าเรื่อรั่ว น้ำเข้าได้ การไปก็ไม่สะดวก พาให้ช้า หรือน้ำอับปางลงก็ได้ ถ้าคนในเรื่อหมั้นวิตแล คิดหาอุบายแก้อย่าให้รั่วได้ ก็จจะรอดจากอันตรายเป็นของเขาแล่นไปถึงเร็ว อติภาพ ร่างกาย การงานถิ่นฐาน ตลอดถึงบ้านเมืองก็เหมือนกัน ย่อมเป็นที่อาศัยในอันท่องเที่ยว อยู่ ณ ภูพนั้น ๆ ถ้าไม่มั่นคงแลเสียหายลงในทางใดทางหนึ่ง ก็ชักช้า หรือไม่สามารถ บรรลุถึงความเจริญทีเดียว ถ้าเจ้าของเขาเป็นธุระ ระวังความเสียหายอย่าให้เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็แสวงหาอุบายระงับเสีย ทั้งประกอบวิธีทำนุบำรุงเข้าช่วย แลระครองไว้ด้วย ไม่ให้ถอยหลัง ก็จจะพลันลุถึงฝั่งความเจริญ ไม่ตกต่ำในภพนั้น ๆ กัตตุกัมยตาจันนะ ย่อมพยุงวิริยะ เพื่อสำเร็จแห่งผล ด้วยประการฉะนี้

แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาค ก็ทรงอาศัยกัตตุกัมยตาจันนะ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า แลทรงบำเพ็ญพุทธกิจประดิษฐานพระพุทธศาสนาสำเร็จ ไม่เช่นนั้น ไหนเลยพระองค์จะกล้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ แลอดทนลำบากในเวลาบำเพ็ญ ทุกรกิริยา ก็น่าจจะคิดกลับหลังไม่ยากนั้น เป็นอันตกลอยในอำนาจแห่งมาร แลเมื่อได้ บรรลุพระโพธิญาณ ทรงพิจารณาเห็นธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ขึ้น เป็นคุณสุขุมเกินไป ยากที่คนผู้ยินดีในอาลัยจะรู้ตามเห็นตามพระเหตุที่ยกนั้นไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย ยังไม่ทรงพระพุทธดำริเพื่อจะแสดงธรรม แต่หากกัมยตาจันนะอันกำลังพระมหากรุณา เข้าอุปถัมภ์ จึงหาทรงทอดธุระไม่ หวนพิจารณาไป ก็ทอดพระเนตรเห็นคนผู้มีปัญญา สามารถรู้ตามก็ยังมี ฝ่ายคนนอกนี้ แม้ยังมีอุปนิสัยไม่แก่กล้า ได้สดับพระธรรมเทศนา

ก็ยิ่งพอจะได้บรรลุประโยชน์นั้น ๆ อันเป็นส่วนโลกีย์ไปก่อน เว้นไว้แต่คนผู้อภัพ จำพวกเดียวไม่ตั้งใจสดับพระธรรมเทศนา ก็หาได้บรรลุประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เปรียบเหมือนดอกบัว ลงเหล่าขึ้นพื้นน้ำแล้วคอยแสงอุทัยแห่งอาทิตย์ก็จะบาน ลงเหล่า อยู่ปริ่มน้ำบ้าง อยู่ในน้ำแลน้ำเลี้ยงไว้บ้าง ลงเหล่าเป็นภักษาแห่งปลาแลเต่าไม่มองงาม ครั้นทรงพิจารณาเห็นอย่างนี้ จึงได้ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชน ทรงอดทนมิได้คิด เป็นความเหน้อยยาก ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลายสืบมา ทำความเกิดของพระองค์ ให้สำเร็จประโยชน์แก่ประชานิกร ด้วยประการฉะนี้

กัตตุกัมมตาฉันทะ ย่อมยังความประสงค์ให้สำเร็จ แม้เป็นกิจยากสักปานไร ซ่อนนี้ถึงสาธกด้วยเรื่องในตติยสังคีตติกา ครั้งนั้น พระโมคคัลลีสบุตรเกิดในตระกูล พราหมณ์มีจนาทิกฎฐิ พระลิกคะจะไปเพียรเกลี้ยกล่อมอยู่ถึง ๗ ปีกว่า จึงเอามาบวชใน พระพุทธศาสนาได้ ในชั้นแรกไปบิณฑบาตที่ประตูเรือน แต่ไม่ได้ศึกษา บ่อย ๆ เข้าก็ได้ วาจาว่านิมนต์ไปรับข้างหน้า แลต่อมาก็ได้ศึกษา คຸ້นเข้าจนได้รับนิมนต์ให้ไปฉันในเรือน รู้จักวิสาสะกับโมคคัลลีสบุตรมาณพ ท่านแสดงความรู้ของตนในไตรเพท เป็นเหตุทำให้ มาณพนับถือ แลถามปัญหาปรรคธรรมในพระพุทธศาสนา ท่านแสดงธรรมให้มาณพ ติดคิดไม่เห็น มาณพประสงค์จะรู้จึงตามมาบวช ได้เล่าเรียนแตกฉานในพุทธวจนะ แลบรรลุ โลกุตระธรรมเป็นพระอรหันต์ ต่อแต่นั้นได้เป็นอธิบดีสงฆ์ในชมพูทวีปครั้งอโศกรัชสมัย เป็นกำลังใหญ่ของพระเจ้าอโศกมหาราช ในอันกำจัดเลี่ยนหนามพุทธศาสนา เมื่อครั้ง เดียรถีย์เข้ามาปลอมบวชด้วยมุงลากสักการ ต่อนั้นได้เป็นประธานแห่งภิกษุสงฆ์ ประชุม ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ ๓ ต่อมาได้ส่งพระเถระทั้งหลายไป เพื่อประกาศ พระศาสนาในปัจจุบันประเทศเป็นหลายตำบล พระลิกคะมีกัตตุกัมมตาฉันทะ เพียรไป เกลี้ยกล่อมโมคคัลลีสบุตรมาณพมาบวชได้สมประสงค์ฉะนี้

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ฆาฎุมารพระราชโอรสของพระเจ้าที่มิติ ผู้ครองโกศลรัฐ ประสูติ เมื่อพระชนกเสวยราชสมบัติแต่พระพรหมทัตผู้ครองแคว้นกาสิ ตั้งพระหฤทัยจะแก้แค้น ไพร่ แลเอาราชสมบัติของราชบิดาคืนให้จงได้ เพียรหาช่องเข้าใกล้พระเจ้าพรหมทัต จน ได้เป็นนายสารถีตัวโปรด คราวหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จประพาสป่า ที่ฆาฎุมารสร้าง ขับริถพระที่นั่งเร็วจนราชบริพารตามเสด็จไม่ทัน ท้าวเธอทรงเหน้อยก็ตรัสสั่งให้หยุดรถ พระที่นั่ง เสด็จลงพัก ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วบรรทมหลับไป ที่ฆาฎุมารได้ช่องที่จะแก้แค้น จึง ถอดพระแสงจากฝักแล้วปลุกบรรทมขึ้นแสดงตนให้ทรงทราบว่าเป็นศัตรูจะแก้แค้น

แทนพระราชบิดา พระเจ้าพรหมทัตตกพระหฤทัย ตรัสขอพระชนมชีพไว้ ประทานสั่งว่า จะคืนโกศลรัฐให้ ที่ฆามุกุมารนีกได้ถึงพระวาทาพระราชบิดาว่า จงเห็นยาวดีกว่าสิ้น จึงสู้อดกลั้นระงับเวรเสีย ถวายพระชนม์แด่พระเจ้าพรหมทัต ได้ราชสมบัติคืน พร้อมทั้ง ได้พระราชธิดา ภายหลังยังได้ครองแคว้นกาสิอีกด้วย ที่ฆามุกุมารอาศัยกัตตุกัมยตัจฉนทะ ยังความประสงค์ของตนให้สำเร็จได้ ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระมหาชนก ยกเอาความสำเร็จแห่งความปรารถนาของพระองค์เป็น อุทาหรณ์ กล่าวสอนไว้ว่า

อาสีเสถว ปุริโส

น นิพุนิเทยย ปณฺทิตโต

ปสฺสามิ โวหํ อุตฺตานิ

ยถา อิจฺฉิ ตถา อหุ

ความว่า เป็นชายผู้บัณฑิต ควรคิดหวังอยู่นั้น ไม่พึงเบื่อหน่าย เราแลเห็นตนอยู่ว่า ได้ เป็นตามความปรารถนา ดังนี้

ในทางพระศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาก็ตรัสสรรเสริญกัตตุกัมยตัจฉนทะว่า เป็นอิทธิบาท คือคุณเครื่องบรรลุความสำเร็จประการหนึ่ง โดยชื่อว่าฉันทิทธิบาท สงเคราะห์ เข้าในโพธิปักขิยธรรม คือคุณอันเป็นฝ่ายแห่งความตรัสรู้พระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณ เป็นพระสัมพันธูปุทธเจ้า ก็เพราะไม่ทรงละวางคุณของอันนี้อันเป็นต้นเค้า

สมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยรัฐบาล ทรงประกอบด้วย พระคุณสมบัติกัตตุกัมยตัจฉนทะ ทรงสามารถปลดเปลื้องอุปสรรคข้อขัดข้องเสียได้ โดยลำดับมา บำเพ็ญราชธรรมส่วนรัฐฐาภิบาลโนบาย สะดวกตายพระราชหฤทัยยิ่งขึ้น เป็นผล พระคุณนี้ นับว่าเป็นมงคลวิเศษประการที่ ๑

บุคคลลัญญตาข้อที่ ๒ นั้น คือความรู้จักเลือกบุคคล มีวิภาคจะพึงแสดงได้ ทั่วไป สำหรับชนทุกชั้นทั้งผู้น้อย ทั้งผู้ใหญ่ ไม่เฉพาะแต่จะเลือกมิตรที่ควรคบแลไม่ควรคบ แม้เป็นผู้ใหญ่จะใช้คน ก็ต้องเป็นบุคคลลัญญู รู้จักเลือกบุคคลที่ควรใช้ แลไม่ควรใช้ แต่ในที่นี้จะรับพระราชทานถวายวิสัยนาเฉพาะสำหรับท่านผู้ใหญ่เป็นอิสรชน ความรู้จัก เลือกบุคคลผู้เป็นบริวาร ประกอบในกิจการให้เหมาะสม เป็นประโยชน์สำคัญของ บุคคลลัญญตาเฉพาะวิภาคนี อันการใช้บุคคลสมควรจะเลือกให้เหมาะสม ไม่เช่นนั้นกิจย่อม ไม่สำเร็จ มีอุทาหรณ์ในเรื่องเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมา- สัมโพธิญาณแล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเสด็จจาริกแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัตว์โลกมา

โดยลำดับ ประทับอยู่ ณ ราชคฤห์มหานครข้าวจจรไปถึงพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา ณ กรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์มีพระราชประสงค์จะได้ทัศนการพระราชโอรส ซึ่งได้ตรัสรู้เป็นพระสุคตสรรเพชญ์พุทธองค์จึงทรงส่งอมาตย์เป็นราชทูตไปเชิญเสด็จพระบรมโลกนาถ อมาตย์ผู้นั้นไปถึงแล้ว ได้ฟังธรรมสำเร็จอรหัตผลแล้วบวชในพระธรรมวินัย หาได้กราบทูลอาราธนาไม่พระเจ้าสุทโธทนะเห็นหายไป ก็ทรงส่งทูตไปใหม่เล่า เป็นอย่างนี้ถึง ๙ ครั้ง ต่อครั้งที่ ๑๐ ทรงส่งกาพุกายีอมาตย์ไปอีก กาพุกายีได้ฟังธรรม สำเร็จพระอรหันต์แล้วบวช แต่ได้กราบทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดามากรุงกบิลพัสดุ์ ให้พระพุทธบิดาได้ทรงทัศนการ แลสดับพระธรรมเทศนาสมเด็จพระราชาประสงค์ การใช้คนไม่เหมาะสมเป็นเหตุไม่สำเร็จแห่งกิจจะนี้

ลางคราวหาเป็นแต่เพียงไม่ได้ผลอันดีเท่านั้นไม่ ซ้ำให้เกิดโทษตรงกันข้ามสาธกความเมื่อเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนา ครั้งอโศกรัชกาล ภิกษุสงฆ์อันพวกพาลเข้าปะปน ก็ไม่ยอมทำอุโบสถร่วมกัน พระเจ้าอโศกยังไม่แจ้งเหตุ ทรงทราบแต่เพียงว่า พระสงฆ์ไม่ปรองดองทำอุโบสถร่วมกัน ตรัสใช้อมาตย์ผู้หนึ่งไปโศการามเพื่อสมานพระสงฆ์แล้วอาราธนาให้ทำอุโบสถ อมาตย์ผู้นั้นไปถึงแล้ว ก็ประชุมสงฆ์โดยพระราชโองการ ถามพระภิกษุทั้งหลายตั้งแต่ต้นแถว รูปใดไม่ยอมตาม ก็หาว่าขัดพระราชโองการ แลปลงชีพรูปนั้นเสียโดยลำดับลงมา ครั้งนั้นติสสกุมารพระราชอนุชาผนวชเป็นภิกษุแลอยู่ในสังฆสันนิบาตนั้นด้วย ท่านเห็นดังนั้นจึงลุกขึ้นไปนั่งกันลำดับไว้ อมาตย์ไม่กล้าทำแก่พระราชอนุชา จึงกลับมากาบทูลพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงทราบประวัติเหตุแล้ว ก็ตักพระหลุทัย เกรงว่าบาปจะมีแก่พระองค์ แต่นั้นจึงทรงเสาะหาท่านผู้สามารถวินิจฉัยความนี้ให้กระจ่าง ข้อนี้เป็นทางที่ทรงอาราธนาพระโมคคัลลิตบุตร-ติสสเถระ มากรุงปาตลีบุตรจากเหนือ น้ำ อาศัยพระเถระเป็นกำลัง ทรงชำระพระศาสนาให้สิ้นเสี้ยน กล่าวคือเสี้ยนพวกเดียรถีย์เสีย เพราะฉะนั้นการรู้จักเลือกบุคคลผู้เหมาะสมเป็นสำคัญในกิจทุกอย่างไป

แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้ใหม่ ก็ยังทรงเลือกหาเวไนยชนผู้สมควรจะรับปฐมเทศนา เหตุว่าพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นคุณอันสุขุมแสดงแก่ผู้มีปัญญาไม่ถึง ก็จะไม่ฟังรู้ฟังเห็น เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตรัสรู้ของพระองค์ก็จะหาประโยชน์แก่สัตว์โลกไม่ พระพุทธภูมิจะไพบูลย์ได้ ก็เพราะมีผู้อื่นตรัสรู้ตาม เป็นพระอริยสงฆ์สาวกครบ ๓ รัตนะ หวนทรงพระพุทธานุชาตาริถึงอาหารดาบส แลอุทกดาบส ผู้ทำกาลกิริยา

ล่วงไปแล้วนั้นว่า มีปัญญาหลักแหลม ถ้ายังอยู่ฟังธรรมแล้ว ก็จักตรัสรู้ได้ฉับพลัน ต่อ นั้นจึงทรงเลือกพระภิกษุปัญจวัคคีย์ เป็นผู้รับปฐมเทศนาพระอนุตรธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แลเมื่อมีพระพุทธรูปประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในมคธรัฐ ก็ทรงเลือกพระอรุเวลกัสสปจะพาไปด้วยเหตุว่าท่านเป็นที่นับถือของชนชาวมคธเป็นอันมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงต้องเสด็จพระพุทธรูปดำเนินไปโปรดท่านก่อน ข้อความในพระปฐมสมโพธิ ซึ่งรับพระราชทานชกมาพรรณนาในที่นั้น ก็เพื่อจะได้สันนิษฐานเห็นว่า สมเด็จพระธรรมสามีศรทรงบำเพ็ญพุทธกิจสำเร็จ ก็เพราะทรงรู้จักเลือกบุคคลที่เหมาะสมแก่การ พระคุณสมบัติข้อนี้ จัดเข้าในเจตปริยญาณ พระปริชากำหนดรู้ธรรมาศัยน้ำใจของผู้อื่น เป็นอุปการะ แก่กัตตุกัมมตาฉันทะอีกส่วนหนึ่ง หากจะมีฉันทะอยู่ แต่ได้บุคคลผู้ร่วมในกิจไม่เหมาะสม กิจย่อมไม่สำเร็จ

พระอาจารย์ผู้รจนารรณกลาธรรมบทแสดงไว้ว่า พอประทานอุปสมบทแก่พระสารีบุตรแลพระโมคคัลลานะไม่ช้า ก็ทรงยกย่องไว้ในที่พระอัครสาวกภิกษุทั้งหลาย พุคตติว่า ทรงตั้งเพราะเห็นแก่หน้า ชอบแต่จะประทานแก่ท่านผู้มาบวชก่อนตามลำดับลงไป พระองค์ได้ทรงทราบความแล้ว ตรัสว่า พระองค์ทรงตั้งนั้น โดยสมควรแก่บุรพนิธานปรารณาของพระสารีบุตรแลพระโมคคัลลานะ พระภิกษุรูปอื่นผู้มาบวชก่อน หาได้มีบุรพนิธานเช่นนั้นไม่ แม้คำนี้ก็แสดงว่าสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเลือกบุคคลให้เหมาะสมแก่กิจ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยคณะรัฐบาลทรงสอดส่องด้วยพระวิจารณ์ญาณ เลือกราชเสวกัรับราชการ เพื่อให้เหมาะสมแก่หน้าที่ เพาะปลูกคนให้มีสามารถ ด้วยพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้ได้รับการศึกษา ตั้งแต่ราชสกุลแลบุตรข้าราชการ ตลอดมาถึงคนสามัญ แลเลือกสรรประกอบไว้ในราชกิจตามถนัด ผู้ที่ไม่เหมาะสมก็เลือกคัดออกเสีย หรือผลัดเปลี่ยนหน้าที่ใหม่ ทรงราชการให้ดำเนินไปโดยสวัสดิ์ พระคุณสมบัติข้อนี้ นับว่าเป็นบุคคัลญูตามงคลวิเศษที่ ๒

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า กับรัฐบาล ทรงยังพระคุณสมบัติ ๒ ประการนี้ ให้เป็นไปในทางอันควรแล้ว จะพึงบำเพ็ญพระราชกรณียะสำเร็จโดยร่มเย็น เป็นที่นิยมชมชื่นของมหาชน แต่นั้นสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล ก็พึงจะเกิดมีแต่สมเด็จพระเจ้า กับทั้งรัฐบาลแลปวงประชา มีธรรมจรรยานั้นเป็นปัจจัย โดยนัยดังถวายนามวิสาขมา ด้วยประการฉะนี้

ธรรม ๒ ประการ คือ กัตตุกัมมยาตานิหะ ความพอใจคือความเป็นผู้จะทำ ๑
บุคคลัญญตา ความรู้จักเลือกบุคคล ๑ เป็นคุณอันล้ำเลิศ ให้เกิดอุทิสิริสวัสดิ์แก่ท่าน
ผู้ได้บำเพ็ญ จึงชื่อว่าเป็นมงคลวิเศษแต่ละประการ มีนัยดั่งรับพระราชทานถวายเป็น
ด้วยประการฉะนี้.

พ.ศ. ๒๔๘๘

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๘๘) จะเลือกธรรมเนียมรับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชา ๒ ประการ
คือ สหกรณ์ ๑ สันติ ๑ พอเป็นนิตินัย.

(ถวายข้า พ.ศ. ๒๔๗๒)

พ.ศ. ๒๕๕๙

ในปีแรกเสวยราชสมบัตินี้ จักเลือกกรรมมารับพระราชทานถวายวิสัยนา ๒ ประการ
คืออัมมกามตา ความเป็นผู้รักษารธรรม ๑ อัถกามตา ความเป็นผู้รักประโยชน์ ๑

(ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๕๖๗)

พ.ศ. ๒๕๕๐

ในปีนี้ (๒๕๕๐) จักเลือกกรรมมาถวายวิสัยนา ๒ ประการ คือ อาชะความเป็นผู้ตรง ๆ ๑ ยาจโยคตา ความเป็นผู้ควรเป็นที่ขอ ๑

(อาชะ ถวายซ้ำ พ.ศ. ๒๕๕๐)

ยาจโยคตา ความเป็นคนควรเป็นที่ขอ นั้น ได้แก่ความปราศจากตระหนี่มีอหยาศัย เพื่อแผ่ คนอื่นอาจออกปากขอความอุปถัมภ์ในคราวมีความต้องการขอ นี้เป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพุทธศาสนิกชนผู้ดำรงฆราวาส แสดงไว้ในบาลีพระสูตรกลางแห่งว่า อธิ อริยสาวโก วิคตมลมจุเจเรน เจตสา อการํ อชฎาวสติ มุตตจาโค ปยตปภาณิ โวสุสสุครโต ยาจโยโค ทานสัวิภาครโต แปลความว่าอริยสาวกในพระศาสนา มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน อยู่ครองเรือนสิ่งใดควรให้ก็ให้ ไม่หวงแหน มีมือสะอาด คอยหยิบของให้ ยินดีในบริจาต ควรเป็นที่ขอ ยินดีให้การให้การแจก ลัทธิโลก มีกรรมเป็นของตน กรรมย่อมจำแนกให้เป็นผู้ขาดแคลนบ้าง ให้เป็นผู้บริบูรณ์บ้าง คนบริบูรณ์ก็เอื้อกุลคนขาดแคลนด้วยน้ำใจเพื่อแผ่ ได้ชื่อว่าช่วยผู้ขึ้นจากหล่ม คำจุนโลก ให้เป็นไปใกล้ชิดต่อความสม่าเสมอกัน อันเป็นทางแห่งความสงบราบคาบ บุคคลเห็นปานนี้ จึงเป็นที่สรรเสริญของพุทธาธิบัตินิตว่า มีชีวิตไม่เปล่า จรรยาของเขา จึงเป็นหลักกรรมประการหนึ่งของผู้ครองเรือน ถือเอาเนื้อความนี้เป็นที่ตั้ง ความเพื่อแผ่นี้ เป็นไปในทางพอดีพองาม ทรงตนทรงผู้อื่นไว้ได้ทั้งสองฝ่าย จึงจะสำเร็จเป็นประโยชน์ได้จริง ๆ โดยนัยนี้ ยาจโยคตา อันบุคคลจะบำเพ็ญให้เป็นผลดี ต้องพร้อมด้วยอาการ ๒ คือมีกำลังทรัพย์พอจะทำได้ ไม่ถึงตนเองต้องกลับเป็นผู้ขาดแคลนยากจน ๑ การอุปถัมภ์นั้นช่วยผู้ขอให้พ้นจากความขาดแคลน หรือเพียงพุงตนให้ทรงตนอยู่ได้ ๑ ถ้าเป็นแต่สักว่ามีคนขอก็ให้เพื่อสมความปรารถนาของเขา เช่นนี้ ลางทีกลับแต่จะให้โทษแก่ผู้ได้รับ ทำเขาผู้ได้ง่ายเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ ยวนความอยากได้ของเขาให้เจริญขึ้น ถึงความเป็นคนมักขอ เป็นที่เบื่อหน่ายของผู้อื่น. สมเด็จพระบรมโลกนาถ เมื่อครั้งเสวยพระชาติ

เป็นพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญพระทานบารมี ได้เคยทรงทดลองมาแล้ว ไม่เป็นผล ครั้งนั้นพระองค์มีพระหฤทัยเพื่อแผ่แก่มหาชน ทรงจำแนกนิพพานที่ทรงทำประจำ แลมหาทานเป็นพิเศษ ใครต้องการอาหารเงินทอง ยานพาหนะ ข้าทาส แลอื่น ๆ ก็พระราชทานให้สมปรารถนา บรรดาชนผู้ได้รับพระราโชปถัมภ์ น่าจะตั้งตนได้ในโลกสมบัติ แลรู้จักอิมเอบ หาเป็นเช่นนั้นไม่ กลับอยากได้ แลขอพระราชทานสิ่งอื่น ๆ อีกต่อไป จนไม่รู้จักประมาณ มงคลคชสารแลราชรถกำลังทรง ก็ยังกล้าขอพระราชทานไม่ยำเกรง แลเคารพในพระราชนุภาพไม่เพียงเท่านั้น พราหมณ์ชุกยังกำเริบเหลือดี เพียงภรรยา ต้องการทาสทาสี ทองมีก็ไม่ปรารถนาจะช่วยคนมาใช้ เห็นทางจะได้เปล่า โลกจันไม่รู้ ลำนึกตน กล้าทูลขอสองพระลูกเจ้า ในคราวเสด็จออกป่าทรงบำเพ็ญพรต ที่มีแต่ พระมัทรีกับสองพระโอรสพระธิดาเป็นเพื่อนยาก จนพระอินทร์ต้องจำแลงเป็น พราหมณ์มาจากเทวโลกทูลขอพระมัทรีแล้วแลมอบถวายไว้ ส่วนสองพระโอรสพระธิดา ที่พราหมณ์ชุกทูลขอแล้วได้มา ความทราบถึงพระสฤษดิ์สิริราช พระราชทานปราสาท แลโลกสมบัติ อย่างอื่นถ้ายสองพระราชนัดดา มิใช่ว่าอาจทำชุกให้เป็นสุขสมบูรณ์ กลับ เพิ่มพูนความไม่รู้จักประมาณในการบริโภคนิพพาน จนถึงเป็นอันตรายชีวิต แต่การบริจาคนั้นเห็นปานนั้นของพระองค์ ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ได้รับคุ้มกับประโยชน์ส่วนพระองค์ที่ทรง พราลงไป กลับยวนให้เขาเป็นผู้อยากได้จนไม่รู้จักประมาณ แม้เป็นทูเรนิทาน คือเรื่อง ไกลไม่เป็นหลักแท้ แต่ก็ยังพอเป็นคติแห่งผู้จะขอแห่งผู้จะให้ได้. ต่อมาในปัจจุบันชาติ ทรงสันนิษฐานเห็นการบำเพ็ญพระทานบารมีแม้อย่างนั้นแล้ว ยังไม่อุกฤษฏ์ เพราะขาด ประโยคสมบัติ จึงเสด็จออกทรงผนวช ทรงน้อมพระชนมชีพของพระองค์ เพื่อเป็น ประโยชน์แก่มหาชนทั้งเทวดาทั้งมนุษย์ในทางเป็นพระศาสดาสั่งสอน นี้เป็นพระทานบารมี อย่างปรมาตถ์ ส่วนฆราวาสสมบัติ ทรงสละละไว้ โดยฐานตกเป็นของกุลทายาท ไม่ได้ ทรงสละสุรุษสุรายเหมือนครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระทานบารมีของ พระองค์ในครั้งนี้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชนนิกรทั้งเทวดาทั้งมนุษย์ได้จริง ประดิษฐาน พระบรมพุทธานุภาพให้ยั่งยืนมา

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นชาติติมมหาศาล ทรงบริบูรณ์ด้วยราชสมบัติ มีพระราชหฤทัยเพื่อแผ่พระญาติวงศ์แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูลขอ พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์อย่างใด ๆ พอจะพระราชทานได้ก็พระราชทาน จักยังผู้ที่ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ จำเริญด้วยโภคทรัพย์ เป็นผู้มั่งคั่งตั้งตนได้ มีกำลังรับราชการ โดย สุจริต เป็นกำลังแห่งราชกิจแลเชิดชูพระเกียรติยศพระบารมี นับว่าเป็นมงคลวิเศษที่ ๒

ธรรม ๒ ประการ คืออาชวะ ความเป็นผู้ตรง ๆ ๑ ยาจโยคตา ความเป็นผู้ควรเป็นที่ขอ ๑ เป็นคุณสมบัติอันล้ำเลิศ ให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์แต่ท่านผู้ได้บำเพ็ญจึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลวิเศษแต่ละประการ มีนัยดังถวายวิสัยชานมา ด้วยประการฉะนี้.

